

Presseetikk og terror

- en kvantitativ og kvalitativ analyse av VGs dekning av
terrorangrepet 22. juli 2011

Kristina Pederstad

Masteroppgave i medievitenskap

Institutt for medier og kommunikasjon

Universitetet i Oslo

30. november 2012

Sammendrag

22. juli 2011 ble Norge rammet av terror. I likhet med politi, brannvesen og helsevesen, måtte mediene reagere og fungere – fra aller første stund. Verdens Gang (VG) er næmeste nabo til Regjeringskvartalet, og klokken 15.25.22 ble de selv offer for terroren. Den kommende tiden stod VG overfor mange produksjonelle utfordringer i det som skulle bli den viktigste perioden så langt i VGs redaksjonelle historie. I denne avhandlingen har jeg sett nærmere på hvilke etiske hensyn VG fulgte i sin dekning av terroren de første 31 dagene etter 22. juli. Funnene mine er basert på en kvantitativ innholdsanalyse av samtlige terrorrelaterte artikler i de 31 første papiravisene til VG, en kvalitativ innholdsanalyse av de 31 første forsidene til VG og forskningsintervjuer med seks ekspertinformanter. Analysen viser at VG ikke har vært tilstrekkelig varsom i sin bildebruk av gjerningsmannen på forsidene. I tillegg viser analysen at gjerningsmannen har spilt hovedpersonen i VGs dekning av terroren, og at dette kan ha ført til en rollemodell-formasjon av ham. Analysen viser derimot også at VG har hatt en svært samlende og viktig rolle i den nasjonale sorgprosessen, både med hensyn til hovedfokus og blant annet ”Hold hender”- kampanjen. Analysen fremmer også et spørsmål om stativaviser som VG bør ilegges et eget presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform.

Abstract

Norway was exposed to an act of terror on the 22nd of July 2011. In conformity with the police, fire and health services, the media needed to react and function from the very beginning. At the time of 15:25:22, Verdens Gang's (VG) offices themselves became a victim of terror, as the closest neighbour to the government quarter. In the period after the attack, VG was faced with several professional challenges that were part of what turned out to be the most important period in VG's history. In this thesis I have looked closer into what levels of ethical respect this newspaper used in its coverage of the first 31 days after the terror attack on the 22nd of July. The findings are based on a qualitative analysis of the content on each and all of the terror related articles in the 31 first paper versions, a qualitative analysis of content of the 31 first front pages of VG and research interviews with 6 expert informants. The analysis shows that VG has not shown sufficiently caution in its use of pictures of the perpetrator on the front page. In addition, the analysis shows that the perpetrator has been the main character in VGs coverage of the terror case which may have resulted in a role model

formation of perpetrator in person. On the other hand, the analysis shows that VG has had a unifying and very important role in the national grief process, both with regard to the main focus and in organising campaigns of unity such as “the hold hands” campaign. The analysis also promotes the question of whether a newspaper like VG should have its own ethical responsibility due to its widespread distribution.

Takksigelser

Først og fremst vil jeg rette en stor takk til min veileder Helge Rønning (H-10/H-12). Han har med god tid, stor tålmodighet og gode råd hjulpet meg helskinnet gjennom denne prosessen fra a til å. Tusen takk!

Jeg vil også rette en stor takk til mine seks ekspertinformanter, som alle bidro med kloke svar til mine i varierende grad kloke spørsmål: Torry Pedersen, Marianne Vikås, Jarle Brenna, Helen Christie, Camilla Serck-Hanssen og Erik Sønstelie – tusen takk til dere alle.

Jeg vil også takke Norsk Presseforbund som gav meg full tilgang til viktige saksdokumenter fra tilsvarsrundene mellom VG og klagerne.

Tusen takk til Lene Jørgensen for utformingen av illustrasjonen på neste side. Tusen takk til herlige medstudenter som har vært med på å gjøre disse to årene til et minne for livet. Og tusen takk til familie og venner for korrekturlesing, teknisk hjelp og motiverende ord.

Kristina Pederstad

Oslo 30.11.2012

ANGREPET MOT NORGE 22. JULI 2011

Foto: HALLOER VIGENES

En analyse av VGs dekning av terrorangrepet

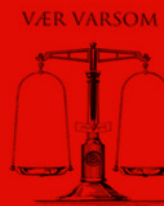

Foto: ROGER NEUMANN

VG

Gjerningsmannen fremstilt som **SUPERSKURK**

Rekonstruksjonen ble klaget inn fra tre ulike hold

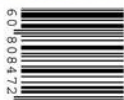

Pårørende og overlevende reagerer **sterkt**

PRESSEETIKK OG TERROR.

Foto: MAREN MERKES

«ORD OG BILDER ER MEKTIGE VÅPEN. MISBRUK DEM IKKE.»

● SIDE 12 og 13

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Terrordagen 22.07.2011	1
1.2	Etikk	4
1.2.1	En medieetisk unntakstilstand?	4
1.2.2	Deskriptiv og normativ etikk	5
1.2.3	PFU	5
1.3	Forskningsspørsmål	7
1.4	Hvorfor casen ”22. juli”?	8
1.5	Teoretisk rammeverk	9
1.6	Metodisk tilnærming	10
1.7	Analyse	10
2	Teori	12
2.1	Etikk	12
2.1.1	Personvernet	13
2.1.2	Refleksjon og veiledning	14
2.1.3	Deskriptiv og normativ etikk	15
2.1.4	Deontologisk og teleologisk etikk	15
2.2	Skolemassakrene i Jokela og Kauhajoki	17
2.2.1	Intervjue folk i sjokk	18
2.2.2	Theatre of terror	19
2.2.3	Gjerningsmannen som rollemodell	19
2.2.4	Oppsummering	21
2.3	The Dart Center for Journalism and Trauma	22
2.3.1	Voksne og traumerelatert mediedekning	23
2.3.2	Barn og traumerelatert mediedekning	24
2.3.3	Oppsummering	25
2.4	Allmenninteressen	26
3	Metodisk tilnærming	28
3.1	Kvantitativ og kvalitativ metode	28
3.2	Vitenskapelige kriterier	29
3.3	Kvantitativ innholdsanalyse	31
3.3.1	Målenivåer	31
3.4	Kvalitativ innholdsanalyse	32
3.4.1	Kress og van Leeuwens tre signifikasjonssystemer	33
3.5	Kvalitative forskningsintervjuer	34
3.6	Etiske overveielser i forbindelse med intervjuene	35
4	VG 22. juli 2011	38
4.1	VG og presseetikk	39
4.2	VGs historiske forpliktelse	39
4.3	Gjemmer seg bak et samfunnsoppdrag?	41
4.4	Avstanden til objektene	41
4.5	Hotel Bristol	44
4.6	Etiske dilemmaer ved arbeidsprosessen	46
4.7	VGs terrorgruppe	50
5	Fremstillingen av Anders Behring Breivik	52

5.1	Bildebruk	52
5.1.1	Feilvurdering av interesseløstninger.....	54
5.1.2	Størrelse på bildene	56
5.1.3	En kvalitativ analyse av forsiden.....	58
5.2	Beskytte enkeltmennesker	61
5.3	Navn	62
5.4	22. juli - relaterte ord i tittel og paratekst	64
5.5	Breivik som rollemodell	72
5.5.1	Breiviks mediestrategi	75
5.5.2	En gjentagende presentasjon.....	79
5.6	Rekonstruksjonen.....	82
5.6.1	Var nyhetsreportasjen i allmennhetens interesse?	85
5.6.2	Ladegrep-bildene.....	87
5.6.3	Beskytte enkeltmennesker	89
5.6.4	Varsle om rekonstruksjonen på forhånd.....	90
5.6.5	En kvalitativ analyse av forsiden og ladegrep-bildet	92
6	VGs samfunnsansvar	95
6.1	VGs ansvar som stativavis.....	95
6.1.1	Forsiden 28. juli 2011.....	97
6.2	Den generelle fremstillingen av skadde	101
6.3	VGs rolle i den nasjonale sorgprosessen	103
6.3.1	Offentlige personer.....	105
6.3.2	”Hold-hender”- kampanjen.....	105
7	Konklusjon	107
7.1	Bilde-, navn- og ordbruk	107
7.2	Rollemodell og superskurk	108
7.3	Rekonstruksjonen.....	108
7.4	Eget ansvar som stativavis?	109
7.5	VGs rolle i minne- og sorgprosessen	110
7.6	Presseetisk unntakstilstand?.....	110
7.7	Oppfordring til videre forskning	110
8	Litteraturliste	112
8.1	Bøker	112
8.2	Nettside.....	113
8.3	Avis	114
8.4	Masteroppgave.....	115
8.5	Informasjonsskriv.....	115
9	Vedlegg	116
9.1	Vedlegg A: Vær Varsom-plakaten.....	116
9.2	Vedlegg B: Kodebok.....	121
9.3	Vedlegg C: PFU-SAK NR. 200/11	132
9.4	Vedlegg D: PFU-SAK NR. 185/11	158
9.5	Vedlegg E: PFU-SAK NR. 197/11	161
9.6	Vedlegg F: PFU-SAK NR. 186/11.....	164

1 Innledning

Norske medier - trykt presse, nettpublikasjoner, fjernsyn og radio har som plikt å følge tre etiske regelverk: Vær Varsom-plakaten, redaktørplakaten og tekstreklameplakaten. I Vær Varsom-plakaten står det innledningsvis at den enkelte redaktør og medarbeider har ansvar for å kjenne pressens etiske normer og plikter, og legge disse til grunn for sin virksomhet. Videre blir det presisert at presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling av informasjon til presentasjon av det journalistiske materialet. Dette gjelder både tekst og bilder (Norsk Presseforbund [NP] 2012).

Men hvordan fungerer dette i virkeligheten? Klarer pressen å følge disse etiske normene og pliktene når de skal lage og presentere et journalistisk produkt på en nyhetsverdig måte? I dette innledningskapittelet skal jeg gå nærmere inn på temaet presseetikk. Jeg skal videre presentere problemstillingen for oppgaven, for så kort å redegjøre for det teoretiske rammeverket og metodene jeg har valgt å benytte meg av. Jeg vil så i korte trekk beskrive de tre kapitlene som til sammen utgjør min analysedel. Men aller først vil jeg introdusere casen som ligger til grunn for oppgaven – da Norge ble rammet av terror 22.07.2011.

1.1 *Terrordagen 22.07.2011*

Det meste av vår kunnskap om verden har vi fått gjennom media (Sigurd Allern, personlig kommunikasjon 21.11.2012). Dette gjelder spesielt informasjon som ligger utenfor vår egen personlige sfære, som for eksempel borgerkrigen i Libya eller superstormen på østkysten av USA. Vår kunnskap om disse forholdene bygger nærmest kun på mediernes dekning. 22. juli 2011 var annerledes. Da ble vi rammet på hjemmebane. Mange kjente noen, eller visste om noen som hadde mistet livet i angrepene. Vår kunnskap strakk seg derfor lengre enn det vi så på tv, leste om i aviser og hørte på radioen. For å sitere Nordahl Grieg (lest over radioen fra Nord-Norge, 17. mai 1940):

Vi er så få her i landet, hver fallen er bror eller venn.

22. juli 2011 klokken 15.25.22 vil aldri bli glemt. Jeg var selv like ved Akersgata da bomben gikk av. Lufttrykket, vinduene som blåste ut, den vonde lukta, røyken, menneskene som gråt og de skrekkslagne politimennene som jagde oss i stor flokk over Stortingsplassen, er brent inn i minnet for alltid. Den dagen merket jeg hvor avhengig jeg er av mediene for informasjon

- de rundt meg visste jo like lite som meg. På bussen på vei hjem ble alle norske vaner brutt - folk snakket uhemmet med hverandre, som om de var gamle kjente. Flere passasjerer kom med dramatiske utsagn: ”Jeg er helt sikker på at dette er terror”, sa en. ”I så fall er Stoltenberg død, det må han være – sånn som det smalt”, sa en annen. ”Nå får vi svi for karikaturtegningene, eller krigen i Afghanistan”, sa en tredje. Hadde han rett? Hadde Al-Qaida eller andre organiserte terroristgrupper nå tatt vesle Norge? Tanken var kvalmende. Høylytte diskusjoner på tvers av benkerader var uvanlig kost på en rutebuss i Oslo. Men dette var en uvanlig dag - og mer uvanlig skulle den bli. Men det visste vi ikke da.

På få minutter ble lille, fredelige Oslo forvandlet til det ugjenkjennelige. Flyplasser ble stengt, og de mest åpenlagte terrormålene ble raskt evakuert. Folk ble bedt om å dra hjem og holde seg der. Det kunne komme flere angrep, men ingen visste hvor. Beskjedene som gikk ut til det norske folk denne dagen vitnet om at Norge var i krigstilstand – for første gang på over seksti år.

Folk satt lamslått foran fjernsyn, radio og nettaviser – gjerne flere medier på en gang. Informasjonsbehovet var nesten utømmelig. Vi ville vite hvem som stod bak, hvor mange som var drept og selvfølgelig om eventuelle nye angrep. Vi ønsket oss uttalelser fra statsminister Jens Stoltenberg, Kong Harald og politiet. Vi ville ha vitneutsagn fra folk som hadde vært til stede i Regjeringskvartalet da bomben gikk av. Vi ville vite hva de hadde sett, og hva de tenkte da de hørte smellet. Og vi kunne se de samme intervjuene med de samme menneskene, om og om igjen – uten å bli lei.

Samtidig var gjerningsmannen på vei ut av Oslo. Gjerningsmannen tilhørte ikke Al-Qaida eller andre organiserte terroristgrupper - han var høyreekstremist. Og nå var han på vei til sitt neste terrormål - Utøya, en idyllisk øy i Tyrifjorden. Utøya tilhører AUF, ungdomspartiet til Arbeiderpartiet. Hver eneste sommer samler AUF-ere fra hele landet seg på Utøya for en leir med god politisk diskusjon, nye vennskap, bading, ballspill, lek og moro. Jens Stoltenberg pleide å kalle Utøya for sitt ungdoms paradisi, og han skulle selv besøke øya dagen etter, 23. juli. Men så langt kom han aldri. For klokken 16.55 ankom gjerningsmannen, 32 år gamle Anders Behring Breivik, Utøya i en sølvgrå varebil. Han hadde på seg noe som lignet en politiuniform, viste legitimasjon og sa han var utsendt for å gjennomføre en kontroll i forbindelse med det nylige bombeattentatet i Oslo. Med seg hadde han en Ruger Mini-14

halvautomatisk rifle, en Glock pistol og eksplosiver. Han tok ferjebåten MS ”Thorbjørn” over Tyrifjorden mot Utøya. Klokken var nå 17.17.

På øya var stemningen trykket. Ungdommene hadde akkurat avsluttet et informasjonsmøte om bombeangrepet i Regjeringskvartalet, og mange var bekymret for familie og venner som befant seg i Oslo. Det kunne komme flere angrep - det visste de alle. Mange hadde derfor telefonisk kontakt med sine nærmeste for å høre om de hadde det bra. For mange foreldre var det aller siste gangen de hørte fra barna sine. Nå var øya på vei til å bli forvandlet til et mareritt.

Klokken 17.21 avfyrte Anders Behring Breivik sine to første skudd. De tok livet av Monica Bøsei (Mor Utøya) og politimannen Trond Berntsen. De neste 65 minuttene skjøt og drepte Anders Behring Breivik det ene mennesket etter det andre. Livredde ungdommer gjemte seg i fjellhyller, på toaletter og i små skur. Mange la på svøm i det kalde vannet. Utkledd som politinarret Anders Behring Breivik frem ungdommer fra skjulestedene sine, før han plaffet dem hensynsløst ned. Flere ble vitne til at nære venner ble skutt og drept på kloss hold. Fortvilte ungdommer sendte meldinger de aldri trodde de skulle sende til familie og venner.

”Skuddveksling på Utøya. Uansett hva som skjer, så vit at jeg er glad i dere alle!”.

– Siri Sønsteli (Sønsteli og Sønsteli 2011).

Klokken 18.34 ble gjerningsmannen tatt. Senere på kvelden blir det opplyst om at rundt ti personer hadde mistet livet på Utøya. Men natt til lørdag ble tallet dramatisk oppjustert: politiet kunne fortelle at minst 80 mennesker hadde blitt drept. Mandag 25. juli ble tallet nedjustert til 69. Etter noen dager døde en av de skadde fra Regjeringskvartalet. Dødstallet stoppet på 77 – åtte fra Regjeringskvartalet og 69 fra Utøya. Mange av disse var ungdommer.

Norge var rammet av terror. I sitt manifest viste Anders Behring Breivik til ”en dekonstruksjon av norsk kultur og masseimport av muslimer” (Tollersrud et al. 2011). Han ønsket derfor å sende ”et kraftig signal til folket og påføre Arbeiderpartiet størst mulig tap for å strupe rekrutteringen” (Tollersrud et al. 2011).

1.2 Etikk

Hovedtemaet i denne avhandlingen er presseetikk. Det er få temaer som er så vanskelige som nettopp det – i hvert fall i den medievitenskapelige verden. Mange av de samme temaene vi diskuterer i presseetiske foraer i dag, ble diskutert allerede for to hundre år siden. På 1900-tallet opprettet alle organiserte yrkesgrupper et etisk regelverk som ”syftade til att få bort skurkar och kvacksalvare” (Petersson og Bertrand 2007:11). Pressen var intet unntak. Norge fikk sine første varsomhetsregler i 1936, gjennom Vær Varsom-plakaten (VVP). VVP stod uforandret helt frem til 1956, men den har så blitt revidert hele ti ganger, sist i 2007. VVP er i første rekke ment å beskytte enkeltpersoner mot krenkende og skadelig publisitet, men omfavner også pressens samfunnsrolle og de rettigheter og forpliktelser pressen har i et fritt samfunn (NP 2012).

I dag består VVP av 42 såkalte trafikk- og kjøreregler for journalister. Disse reglene er ikke absolutte: Det finnes tilfeller der de kan ”overses” fordi andre hensyn veier mer. Dette er ofte en svært vanskelig balansegang, og ikke minst en svært aktuell balansegang i kjølvannet av terrorangrepet 22. juli. Men det er nettopp det presseetikken handler om: at informasjonskravet må bli vurdert opp mot kravet om å vise hensyn, og at verdien av flest mulig opplysninger ut til publikum må vurderes opp mot skadevirkninger og unødig lidelse for den enkelte (Brurås 2010:8).

Så hva er egentlig presseetikk? I følge Brurås (2010) er presseetikk nettopp en *refleksjon* rundt etiske spørsmål, og om kunnskap om faget og etiske prinsipper og tenkemåter. Det handler om å ta hensyn, og om å erkjenne at offentlig omtale nødvendigvis har skadevirkninger for noen.

1.2.1 En medieetisk unntakstilstand?

Tirsdag 2. august 2011 diskuterte generalsekretæren i Norsk Presseforbund, Per Edgar Kokkvold, mediedekningen av terrorangrepet 22. juli i Dagsnytt Atten på NRK. Han kom her med en rekke kontroversielle uttalelser. ”Journalister på stedet i en dramatisk situasjon har forpliktelser. Det er ikke alltid opplagt at man må tviholde på de regler som gjelder under normale omstendigheter”, sa Kokkvold (Johansen 2011). Han mente at det finnes situasjoner der Vær Varsom-plakaten rett og slett må settes til side. Dette illustrerte han ved følgende eksempel: ”Man ville ikke vist bilder av konsentrasjonsleirene under andre verdenskrig hvis

det ikke var for å vise grusomheten. Noe av dette er også aktuelt i en situasjon som dette” (Johansen 2011). Kokkvold mente 22. juli var en så dramatisk og ekstrem situasjon at mediene ikke hadde kunnet oppfylle sitt informasjonsansvar dersom alle de normale forsiktighetsreglene i VVP skulle gjelde. ”I krigssituasjoner vil for eksempel medier bringe bilder som er så sterke at de normalt strider mot god presseskikk”, sa Kokkvold (Johansen 2011).

Har Kokkvold et poeng? Er det greit for mediene å legge til side mye av den vanlige presseetiske varsomheten når situasjonen er så ekstrem og uoversiktlig som den var 22. juli og i de første dagene og ukene etterpå? Da kulturminister Anniken Huitfeldt holdt et innlegg om medias dekning, rolle og ansvar på Mediebedriftenes Landsforenings årskonferanse 8. september 2011, poengterte hun at 22. juli ikke på noen måte kunne ses på som en medieetisk unntakstilstand. Tvert i mot mente Huitfeldt at det nettopp er i ekstreme situasjoner som 22. juli, at de alminnelige etiske prinsippene må gjelde mer enn noen gang: ”Det er nettopp i slike situasjoner at presseetikken er viktigst”, sa Huitfeldt (2011).

1.2.2 Deskriptiv og normativ etikk

I etikken går det er hovedskille mellom deskriptiv og normativ etikk. Den deskriptive etikken er beskrivende: den redegjør for hvilke etiske holdninger og hvilken moralsk praksis som finnes i samfunnet, innad i en gruppe eller hos et individ. Men den sier ingenting om den etikken som beskrives er ”god”, ”rett” eller ”gal”. Det gjør derimot den normative etikken: den tar stilling, er foreskrivende og slår fast hva man bør og ikke bør gjøre. Forskjellen mellom deskriptiv og normativ etikk er omtrent det samme som forskjellen mellom *er* og *bør*: Det er forskjell på hvilken etikk som faktisk praktiseres, og den etikken som bør praktiseres. Det presseetiske regelverket i Norge i dag er i seg selv normativt. Det beskriver først og fremst de normer og verdier som *bør* gjelde, og ikke dagens praksis (Brurås 2010:13-14). Virkeligheten kan med andre ord avvike fra normene og regelverket. Det er én av grunnene til at Norsk Presseforbund har oppnevnt et klageorgan som skal overvåke og fremme den etiske og faglige standarden i norske medier – nemlig PFU.

1.2.3 PFU

Pressens Faglige Utvalg (PFU) består av syv medlemmer – tre som representerer allmennheten og fire som representerer pressen (NP 2012). PFU har som oppgave å påtale brudd på den gjeldende Vær Varsom-plakaten. Utvalget behandler klager mot alle typer

medier: både radio, fjernsyn og presse. Alle, både privatpersoner og institusjoner, kan klage inn saker til PFU. I tillegg kan generalsekretæren i Norsk Presseforbund på eget initiativ be utvalget om å vurdere og behandle saker av stor prinsipiell interesse (initiativretten). Dersom en annen person enn den medieomtalen gjelder sender inn en klage, må det vanligvis innhentes samtykke fra vedkommende som er rammet i saken. Når PFU mottar klager fra publikum, vil de vurdere om noen av punktene i VVP er brutt i de sakene det klages over (Brurås 2012:23). Dersom PFU finner brudd på én eller flere av punktene i VVP, skriver de en offisiell uttalelse som det felte organet er pliktet til å publisere eller presentere på godt synlig plass eller i relevant sendetid. Det felte organet er derimot ikke pliktet til å beklage at de har brutt god presseskikk (NP 2012).

Tabloidene og stativavisene VG og Dagbladet fikk begge åtte klager rettet mot sin dekning – flere klager enn noen av de andre mediene. Seks av de åtte klagene mot VG var rettet mot saker trykket i tidsrommet 23. juli til 22. august (se vedlegg C, D, E og F). Tre av disse klagene var en såkalt ABC-klage, rettet mot publiseringen av politiets rekonstruksjon på Utøya (vedlegg C). Magnus Håkonsen, Utøya-overlevende og pårørende, var en av dem som klaget inn VGs publisering av politiets rekonstruksjon. Håkonsen mente dekningen av rekonstruksjonen var et klart brudd på god presseskikk, og sendte derfor en detaljert klage inn til PFU. 28. august 2011 gjenga nettavisen ”journalisten.no” deler av klagen til Håkonsen:

Det fremkommer av bildebruken at VGs journalister ikke er klar over den effekten bildene har på de pårørende, fornærmede og berørte. Salgstall går fremfor verdighet, medfølelse og hensyn, noe som er svært uetisk. Sist, men ikke minst, må det nevnes på generelt grunnlag at: VG ikke kan forsvare seg med et selektivitetsprinsipp. I dagens samfunn kan vi ikke lenger velge hvilke nyhetssaker vi utsettes for. Bildene republiseres på sosiale medier, henvises til og slås stort opp for å skape oppmerksomhet. (...) Man blir eksponert for disse bildene, enten man vil det eller ikke. Om man skal unngå det, må man ikke gå på internett, sosiale medier, mobiltelefonen, gå i postkassa eller gå på butikken (Jensen 2011).

VG ble ikke felt for brudd på god presseskikk – hverken i dekningen av rekonstruksjonen eller i noen andre saker. Men hvordan kan dette henge sammen? Er ikke det etiske regelverket nettopp til for å beskytte enkeltpersoner?

Brurås (2010) poengterer at pressens primære oppgave er å informere. Vi kommer forkjært ut dersom presseetikken hovedansvarlig blir å sensurere og begrense den frie informasjonsflyten. Selve fundamentet for all presseetikk må derfor være et syn på pressens positive oppgaver og rettigheter i samfunnet (Brurås 2010:9). Og all varsomhet og tilbakeholdenhet bør derfor være unntaksregler fra et svært viktig hovedprinsipp, som også er nedfelt i Grunnloven: *Ytringsfrihed bør finde sted* (paragraf 100). Det store spørsmålet er selvsagt: når er det nødvendig at disse unntaksreglene trer i kraft?

Utøya-overlevende Magnus Håkonsen trekker også frem annet relevant poeng: Det er i dag nærmest umulig å beskytte seg mot uønsket medieinnhold. Spesielt gjelder dette forsiden til de klassiske stativavisene som VG og Dagbladet. Det finnes i dag ingen punkter i VVP som illegger stativavisene et annet presseetisk ansvar enn de avisene som ikke ”lever av sine forsider” på samme måte som VG og Dagbladet. Men det betyr ikke at temaet ikke er verdt å diskutere. Jeg vil personlig ta opp denne diskusjonen i kapittel 6.

1.3 Forskningsspørsmål

Med denne introduksjonen til grunn, vil jeg nå presentere mitt forskningsspørsmål:

Hvilke etiske hensyn fulgte VG i sin dekning av terrorangrepet 22. juli 2011?

Dette spørsmålet vil jeg blant annet besvare ved å drøfte følgende underspørsmål:

- Hvordan ble klagen mot VG behandlet i PFU?

I min analyse vil skillet mellom deskriptiv og normativ etikk være relevant. Det presseetiske regelverket er, som nylig nevnt, først og fremst normativt. Forskningsspørsmålet mitt, derimot, er i seg selv deskriptivt. I analysen har jeg valgt å fokusere både på den deskriptive og den normative etikken: Jeg vil både redegjøre for de etiske hensyn VG faktisk fulgte, samt diskutere hvilke etiske hensyn VG kanskje burde ha fulgt.

Jeg har valgt VG fordi a: det er den mest leste avisen i Norge, b: det er en dagsavis som kommer ut hver dag, c: det er en stativavis og d: fordi den ligger på delt førsteplass i flest saker trykket den første måneden relatert til terrorangrepet 22. juli 2011, som ble klaget inn til

PFU. For at min analyse skal bli så valid og grundig som mulig, har jeg illagt meg selv visse avgrensninger:

- Jeg har kun analysert papirversjonen til VG. I følge Lund, Willig og Blach-Ørsten (referert i Fevik 2011:2) både er og har papiravisenes posisjon i Norge tradisjonelt vært sterk. Lund, Willig og Blach-Ørsten (referert i Fevik 2011:2) påpeker også at papiravisen er en viktig innholdsleverandør og har en viktig agendafunksjon for det øvrige mediebildet. I tillegg vil bildebruken i en papiravis, og da spesielt på forsiden, nå et "ufrivillig" publikum i større grad enn en nettavis. Jeg mener derfor at papirversjonen til VG er en verdig kandidat for min analyse.
- Jeg har kun analysert dekningen de første 31 dagene: fra og med 23. juli 2011 til og med 22. august 2011. Til sammen utgjør dette 405 terrorrelaterte artikler, og det mener jeg er et tilstrekkelig grunnlag for min analyse.
- Jeg har valgt å utelate sportsseksjonen til VG, siden hovedfokuset i de fleste av de terrorrelaterte artiklene i disse seksjonene var sportsrelatert, og ikke terrorrelatert.
- I den kvantitative innholdsanalysen valgte jeg ikke å kode vignetten "Angrepet mot Norge", som stod øverst på flere av VGs forsider i løpet av den første måneden etter 22. juli 2011.

Noen lesere vil kanskje sette spørsmålstegn ved mitt begrensede fokus. Jeg vil derfor minne om Clifford Geertz (sitert i Gentikow 2005:28) sin formulering om at dersom området man undersøker er begrenset, må det til gjengjeld "finkjemmes nærmest som besatt". Jeg akter å gjøre intet annet.

1.4 Hvorfor casen "22. juli"?

Terrorangrepet er en interessant case av flere årsaker. Norge hadde aldri tidligere blitt rammet av terror. Vi stod derfor overfor noe som var helt nytt, i hvert fall på norsk grunn. Politikere, helsevesen, politi og media måtte reagere og fungere – på en og samme tid. Journalister og fotografer, noen med svært lite erfaring, rapporterte direkte i fra angrepene. Hvilke bilder kunne de vise? Hvem kunne de intervju? Punktene fra Vær Varsom-plakaten måtte sjongleres med nyhetskriterier som sensasjon og eksklusivitet. Det var ikke lett. Politiets bevegelser ble nøye rapportert og kritisert. Kunne de ha kommet frem til Utøya tidligere? Unge mennesker fikk komme med svært dramatiske beskrivelser i nettaviser, aviser, på radio og på tv – og det i beste sendetid. Nyhetsbildet de første dagene var nærmest uten filter. Ord

som *massemorder* og *massedrap* florerte på forsider til de ulike avisene, og bilder av sterkt skadde og livløse personer talte for seg selv. VG var intet unntak. Det er riktignok pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet, men det betyr ikke nødvendigvis at pressen *bør* informere om *alt* som skjer i samfunnet. Eller bør den det? Har Per Edgar Kokkvold rett i at pressen ikke hadde klart å oppfylle sitt informasjonsansvar dersom de normale forsiktighetsreglene var blitt fulgt? Eller har Huitfeldt rett i at det er i ekstreme situasjoner som 22. juli at presseetikken bør gjelde mer enn noen gang? Det er tydelig at den presseetiske refleksjonen ikke har nådd sin mållinje. Grimstad etterlyser også mer presserefleksjon, og mener det er noe ”vulgærkatolsk” å tenke at presteskapet i PFU alene skal ”forvalte moralen i norske medier” (Grimstad 2008:5). Han retter også kritikk mot tendensen til å anse et angrep på PFUs avgjørelser og arbeidet til Norsk Presseforbund, som et angrep på selve fundamentet i denne viktige, demokratiske institusjon. Videre mener Grimstad at en yrkesetikk som er preget av slike holdninger, er en død yrkesetikk (Grimstad 2008:5). Jeg velger å følge oppfordringen til Grimstad ved blant annet å undersøke nærmere om noen av de innklagede VG-sakene som PFU mente var ”innenfor rammene til VVP”, egentlig var etisk forsvarlige. Min avhandling vil dermed være med på å forebygge det Grimstad frykter: en død presseetikk. Avhandlingen vil også forsøke å besvare det vanskelige spørsmålet: er det etisk forsvarlig å legge vekk mye av den presseetiske varsomheten bare fordi situasjonen er så ekstrem?

1.5 Teoretisk rammeverk

I min teoridel vil jeg innledningsvis videre redegjøre for begrepet ”etikk”. Jeg vil så presentere to viktige hovedskiller i normativ etikk: teleologisk og deontologisk etikk. Min etiske diskusjon vil altså basere seg på en bredere forståelse av ”etikk” enn kun ”presseetikk”. For som kulturminister Anniken Huitfeldt sa i sitt innlegg på Mediebedriftenes Landsforenings årskonferanse 8.september 2011: ”etisk diskusjon bør handle om mer enn det som står i Vær Varsom-plakaten” (Huitfeldt 2011).

Jeg vil så gi et sammendrag av boken ”Journalism and School Shootings in Finland 2007-2008”, av Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010), som handler om mediernes dekning av to skolemassakre i 2007 og 2008. Boken, som egentlig er en forskningsrapport, berører flere poenger og teorier som også er relevante og overførbare til min forskning. Jeg har derfor valgt å gi en nokså utfyllende beskrivelse av denne boken i kapittel 2.3. Jeg vil så redegjøre for

relevante studier utført av ”Dart Center of Journalism and Trauma” – en organisasjon som forsker på sammenhengen mellom traumerelatert medieinnhold og symptomer på psykiske lidelser som blant annet PTSD (posttraumatisk stress), angst og depresjon. Avslutningsvis vil jeg redegjøre for et tema som er svært relevant for min avhandling, nemlig ”allmenninteressen”.

1.6 *Metodisk tilnærming*

For å besvare mitt forskningsspørsmål har jeg valgt å angripe materialet på tre ulike måter: ved kvantitativ innholdsanalyse, kvalitativ innholdsanalyse og kvalitative forskningsintervjuer. En slik metodetriangulering sikrer gyldigheten ved analysen, siden svakhetene ved den enkelte metode kan bli avdekket og/eller svekket av de andre metodene. Dette skal jeg gå nærmere inn på i min metodedel (kapittel 3).

I den *kvantitative innholdsanalysen* har jeg kodet samtlige terrorrelaterte artikler i de 31 første papiravisene til VG (405 artikler). Dette har jeg gjort etter 26 variabler (se vedlegg B).

I den *kvalitative innholdsanalysen* har jeg analysert samtlige av VGs 31 første forsider etter 22. juli 2011. Dette har jeg gjort hovedsakelig etter Kress og Leeuwens sin teori (1996, referert i Hågvar 2007:69-78) om hvordan vi tilnærmer oss multimodale tekster i vår vestlige kultur.

Gjennom de *kvalitative forskningsintervjuene* har jeg intervjuet seks ekspertinformanter: VGs ansvarlige redaktør og administrerende direktør Torry Pedersen, VG-journalist Jarle Brenna, VG-journalist Marianne Vikås, PFUs Camilla Serck-Hanssen, traumepsykolog Helen Christie og Utøya-far og journalist Erik Sønsteli. Intervjuene var en blanding av semi-strukturerte og ustrukturerte, og jeg har derfor valgt ikke å legge ved intervjuguiden. Alle sitatene som er inkludert i avhandlingen, er lest igjennom og godkjent av dem jeg har intervjuet. Avslutningsvis i kapittel 3 vil jeg også redegjøre for de etiske utfordringene jeg møtte i mitt forskningsarbeid.

1.7 *Analyse*

Jeg har valgt å dele min analysedel opp i tre kapitler (kapittel 4, 5 og 6). I kapittel 4 skrur jeg tiden tilbake til 22. juli 2011, og spør: Hvordan var det egentlig å jobbe i Norges mest leste

avis under det verste som har skjedd i Norge siden andre verdenskrig? Hvilke redaksjonelle og produksjonelle utfordringer stod VG overfor? Og hvordan forholdt VG seg egentlig til mennesker i sjokk? I kapittel 5 vil jeg analysere VGs fremstilling av gjerningsmannen Anders Behring Breivik, både med hensyn til tekst og bilder. Jeg vil blant annet stille følgende spørsmål: Tok VG tilstrekkelig hensyn til de etterlatte og overlevende i sin bildebruk av Breivik? Fremstilte VG Breivik som en slags ”superskurk”? Og hvilke konsekvenser kan dette ha ført og/eller føre til? Jeg vil også vise en oversikt over hvilke terrorrelaterte ord som hyppigst forekom i tittel og paratekster den første måneden. I kapittel 6 vil jeg se på VGs rolle som stativavis, og blant annet drøfte spørsmålet: bør VG ilegges et eget presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform? Jeg vil også se på bildebruken av skadde og/eller døde mennesker på forsiden og inne i avisen. Avslutningsvis vil jeg også se på hvilken rolle VG spilte i den nasjonale sorgprosessen og minnearbeidet.

I kapittel 7 vil jeg presentere min konklusjon. Her vil jeg for aller siste gang stille mitt forskningsspørsmål: Hvilke etiske hensyn fulgte VG i sin dekning av terrorangrepet 22. juli 2011?

2 Teori

I dette kapitlet skal jeg redegjøre for den teorien som til sammen utgjør hoveddelen av mitt teoretiske ”bakteppe” for analysen. Jeg vil aller først gi en dypere beskrivelse av temaet etikk, og de to undergruppene av normativ etikk: deontologisk og teleologisk etikk. Jeg vil så gi en beskrivelse av flere studier som alle har forsket på de eventuelle konsekvensene av en traumerelatert mediedekning – både i forhold til en potensiell rollemodell-formasjon av gjerningsmannen og i forhold til den psykiske belastningen en traumerelatert mediedekning kan ha på de etterlatte og overlevende. Avslutningsvis vil jeg redegjort for temaet ”allmenninteressen”.

2.1 Etikk

Ordet etikk kommer fra det greske ”ethos” som betyr ”sed”, ”skikk” eller ”sedvane” (Brurås 2010:10). I faglig sammenheng blir etikk forstått som ”moralens teori” – det teoretiske grunnlaget for handlingene våre (Oltergal 2000:118). Etikken blir ofte delt inn i to hovedgrupper: grunnlagsetikk (etikkenes historie, ulike teorier, sentrale begrep osv.) og områdeetikk (etikk på bestemte områder og profesjoner). De yrkesetiske retningslinjer vil alltid ligge i overgangen mellom disse to hovedgruppene, og ha elementer fra begge områder i seg. Siden journalistyrket ikke er en profesjonsutdanning, blir mediernes yrkesetikk – presseetikken – særlig viktig som felles verdigrunnlag for yrket (Oltergal 2000:118).

I følge Raaum (2003:78-79) kan reglene i VVP deles inn i fire hovedkategorier: Den første hovedkategorien er ”preambelen” – en først og fremst ideologisk egenerklæring om pressens rettigheter og oppgaver i henhold til ytringsfriheten og beslektede verdier. Det er sjelden at preambelen påberopes av klagere, men det hender at redaktører bruker den for å markere pressens rettigheter som forsvar mot en klage, og at PFU henviser til den når utvalget skal understreke pressens oppgaver og rettigheter (Raaum 2003:78). Den andre hovedkategorien handler om journalistiske yrkesholdninger. Den består av formaninger til journalistene om å holde seg vekk fra egeninteresser, uvedkommende påvirkning utenfra og sammenblanding av redaksjonelt stoff og reklame. Det er også sjelden at disse reglene påberopes av klagere (Raaum 2003:78). Den tredje hovedkategorien handler om journalistenes metoder og særlig om regler for atferd under innsamling av materiale. I denne seksjonen ligger det blant annet en veiledning i hvordan journalister skal forholde seg til intervjuobjekter i sjokk. Det blir med

jevne mellomrom anført brudd på disse punktene (Raaum 2003:78). Den fjerde og siste hovedkategorien handler om det journalistiske produktet, og er i følge Raaum (2003:79) også den viktigste seksjonen. De handler om ulike aspekter av forholdet mellom de journalistiske produktene og virkeligheten, samt om mulige skadevirkninger som kan forårsakes av offentliggjøring, og om hvilke vernehensyn som kan begrunne tilbakeholdenhet. Det anføres brudd på disse punktene med jevne mellomrom (Raaum 2003:78-79). De fire hovedkategoriene er i VVP henholdvis listet under følgende mellomtitler: ”Pressens samfunnsrolle”, ”Integritet og ansvar”, ”Journalistisk atferd og forhold til kildene” og ”Publiseringsregler” (vedlegg A).

I følge Sigurd Allern (2000:268) springer de mange etiske reglene i VVP ut i fra en tro på at presse og kringkasting skal gi et bidrag til det politiske demokratiet. Disse reglene skal trygge journalistikkens integritet (Allern 2000). I følge Oltergal (2000:118-119) er VVP pressens felles verdidokument som sier hvilke verdier som skal blir realisert gjennom pressens arbeid, og hvilke verdier som skal ivaretas når pressen utøver sitt konkrete journalistiske håndverk. Oltergal (2000:119) beskriver fire sentrale verdier som media skal fremme i samfunnet:

- verne om ytringsfriheten (publisering)
- verne om offentlighetsprinsippet (retten til å vite)
- avdekke kritikkverdige forhold
- beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser.

2.1.1 Personvernet

En av hovedgrunnene til at det ble utviklet varsomhetsregler i første omgang, var personvernet, og det var tradisjonelt også pressens hovedansvar. Også i dag er personvernet en stor del av presseetikken, blant annet fordi pressen har makt til å påføre mennesker skade og lidelse gjennom offentlig eksponering. Men som vi så i kapittel 1: det må også tas andre hensyn. Stadig må skadevirkninger veies opp mot verdien av omtale, eller informasjonskrav opp mot hensynskrav (Brurås 2010:8). I følge Grimstad (2008:231) kan det for eksempel være etisk forsvarlig å eksponere et barn i mediene mot foreldrenes samtykke, dersom det er av ettertrykkelig offentlig interesse. Brurås (2010:9) poengterer at det er informasjonsoppgaven som er det første og største bud og alle journalisters kall, og at unntak fra denne oppgaven må være nettopp det: et unntak.

2.1.2 Refleksjon og veiledning

I følge Brurås (2010:15) handler presseetikken om en refleksjon rundt etiske spørsmål, om kunnskap om faget og etiske prinsipper og tenkemåter. Det finnes sjelden noe fasitsvar. Presseetisk kompetanse er noe mer enn å kunne VVP på rams: enda viktigere er det selv å kunne ta kloke og fornuftige beslutninger når de dukker opp (Brurås 2010:14) I følge Bertrand (2007:15) er presseetiske regler mer som en veiledning som forutsetter at den enkelte journalist er utrustet med en moralsk samvittighet. Det presseetiske regelverket er derfor ikke en hellig tekst som må bli fulgt av alle journalister til enhver tid, og det er heller ikke en regelbok der overtredelser blir straffet med bøter eller fengselsopphold (Bertrand 2007:15). Presseetikken og medienes selvdømmeordning må heller ikke forveksles med rettslige standarder og domstolsbehandling. Til syvende og sist er det nemlig pressen selv som må trekke grensene for hva den finner etisk forsvarlig. Det er en del av den frie og uavhengige pressens natur (NP 2012). Presseetikken er altså ikke en tvangstrøye som tres nedover journalistenes hode, men heller primært et positivt anliggende som forteller journalister hva de skal gjøre, ikke bare hva de ikke skal gjøre (Brurås 2010:8-9).

Et viktig formål med det presseetiske reglementet er å sikre pressens frihet og arbeidsmuligheter, og stimulere til pågåenhet og dristighet i arbeidet for å oppfylle pressens ideelle målsetninger. Pressen skal informere om alt som kan ha offentlig interesse - og det er dette presseetikken må ta sitt utgangspunkt i (Brurås 2010:8-9). I VVP, punkt 1.3, presiseres dette svart på hvitt: "Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene" (se vedlegg A). Journalistene skal berette fra virkeligheten, om sorger og gleder, om negative og positive saker, uten å la seg stoppe av noe – i hvert fall i utgangspunktet. Fra tid til annen vil det oppstå situasjoner der andre hensyn kan være viktigere. Det er da presseetikken må komme inn og veie slike hensyn opp mot kravet om å informere (Brurås 2010:8-9). I de kvalitative forskningsintervjuene mine la jeg vekt på hvilken etisk refleksjon som lå bak publiseringen av de ulike artiklene, og jeg stilte spørsmål som: hvorfor valgte VG å trykke artikler de visste kunne utgjøre en belastning for enkelte? Funnene jeg gjorde i denne forbindelse presenterer jeg både i kapittel 4, 5 og 6.

2.1.3 Deskriptiv og normativ etikk

Som nevnt i innledningen går det et hovedskille i etikken mellom deskriptiv og normativ etikk. Deskriptiv etikk er en type etikk som beskriver den faktisk forekommende moral, uten å ta stilling til om den er god eller dårlig (Vaags 2004:12). En analyse av den deskriptive etikken kan gi informasjon om *hvordan* folk tenker om etikk og moral, og om *hvordan* folk sine oppfatninger om moral endrer seg (Heiene 2005:7-8). Den deskriptive etikken kan derimot ikke alene hjelpe oss å finne svarene på de etiske spørsmålene vi står overfor. Det er her den normative etikken kommer inn: Det er en type etikk som tar stilling til hva som er rett og galt, godt eller ondt, en type etikk som ikke bare er opptatt av hvordan virkeligheten *er*, men også hvordan den *bør* være (Heiene 2005:7-8). Med en normativ etikk søker man altså å ta *stilling* til den eksisterende moral (Vaags 2004:12). I min analyse skal jeg, ved å trekke inn relevant teori og forskning, forsøke å si noe om den etikken VG fulgte i sin dekning av terroren 22. juli 2011 var rett eller gal, god eller ond – om den var slik den burde ha vært i forhold til blant annet hvilke konsekvenser den kan ha ført med seg.

2.1.4 Deontologisk og teleologisk etikk

De normative etiske teoriene kan deles inn i et hovedskille: deontologisk og teleologisk etikk (Heiene 2005:15-16). Det finnes også normative etiske teorier som ikke så lett lar seg plassere i én av disse to kategoriene, men det er likevel en vanlig måte å klassifisere de normative teoriene på - og jeg vil derfor konsentrere meg om dette hovedskillet. Ordet "deon" betyr "det er nødvendig at", mens ordet "telos" betyr mål eller formål. Deontologiske etiske teorier er opptatt av om selve handlingen er i pakt eller i strid med grunnleggende etiske normer, og knytter etiske egenskaper til en moralsk plikt eller rettigheter (Vaags 2004:84). Teleologiske etiske teorier fokuserer på konsekvensene av handlingen: hva handlingen fører til, hva som blir resultatet av den og hva som er målet for handlingen. De teleologiske teoriene er opptatt av om våre etiske valg og handlinger fører til et godt eller dårlig resultat (Heiene 2005:15-16). De to teoriene er ikke nødvendigvis motpolar: Det er ikke nødvendigvis slik at de som hevder en deontologisk etikk benekter at konsekvensene er viktige, men de er likevel uenige i konsekvensetikerne (en undergruppe av teleologisk etikk) som bare tar hensyn til konsekvensene av handlingen (Vaags 2004:84-85). Forskerne Pentti Raittila, Kari Koljonen og Jari Väliverronen (2010:70) påpeker at de deontologiske og teleologiske teoriene kan være på vei til å smelte sammen til en slags hybrid, der data blir samlet inn som før, men hva som

blir publisert blir avgjort på en sak-til-sak basis. I Vær Varsom-plakaten finnes det punkter som bærer preg av å være en slik hybrid mellom en teleologisk og deontologisk etikk. Et eksempel på det er punkt 3.9, som blant annet sier at journalister skal ”opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen” (vedlegg A). Slik jeg forstår det, legger dette punktet vekt både på handlingen og om handlingen fører til et godt resultat. En person i sjokk kan for eksempel ikke ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser, og han eller hun kan komme med informasjon som han eller hun ellers ikke ville ha kommet med. Det er to etiske problemer ved denne situasjonen: Det er et etisk problem at journalist intervjuer en person som er i en sjokktilstand – altså er det et etisk problem ved selve handlingen til journalisten. Og det er et etisk problem at denne handlingen kan føre til at individet som ble intervjuet angres og/eller tar skade av sine uttalelser.

I neste delkapittel skal jeg redegjøre for en studie av mediernes dekning av to skolemassakrer i Finland. Forskerne bak studien, Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010), forteller at de finske journalistene virket å bevege seg fra en deontologisk tankegang (etter den første massakren) til en teleologisk tankegang (etter den andre massakren). Per Edgar Kokkvold virket også å tenke i retning av en teleologisk etikk, da han som nevnt uttalte at det i ekstreme situasjoner ikke alltid er ” (...) opplagt at man må tviholde på de regler som gjelder under normale omstendigheter” (Johansen 2011). Er VVP på vei til å miste sin kraft? Er den ikke allmenngyldig lenger? I følge Gyldendal¹ mente Aristoteles at det ikke kan være mer sikkerhet i teorien, enn det er i saken selv. Den som handler må hele tiden vurdere hva situasjonen krever at en gjør, og det nytter ikke å tenke ut moralske prinsipper og anvende disse på enhver situasjon. Han mente at kartet måtte tilpasses (det stadig skiftende) terrenget, og ikke motsatt. Har Aristoteles et poeng? Bør VVP settes til side, og bør hver etiske avgjørelse bli tatt på en sak-til-sak basis? I kapittel 4 skal jeg se nærmere på hvordan VG forholder seg til det presseetiske regelverket i praksis, og spesielt i forbindelse med terroraksjonen 22. juli 2011.

Jeg har nå redegjort for de etiske teorier jeg mener er spesielt relevante for min avhandling. Jeg konsentrerer meg altså om deskriptiv og normativ etikk, samt de to undergruppene av normativ etikk: deontologisk og teleologisk etikk. Aristoteles sin dydsetikk, som er en undergruppe av teleologisk etikk, vil også være av relevans. I tillegg vil jeg selvfølgelig legge

¹ Det fremgår ikke av nettsiden når artikkelen er skrevet. Se litteraturliste for URL.

til grunn det regelverket som VG faktisk var pliktet til å følge i sin terrordekning: nemlig Vær Varsom-plakaten (vedlegg A). Til sammen mener jeg dette utgjør et tilstrekkelig etisk grunnlag for min analyse av VG. Som jeg skal redegjøre nærmere for i kapittel 4, er det ikke alltid like lett for pressen både å oppfylle sitt informasjonsansvar og opptre etisk på alle mulige måter. Av og til kan det derfor være nærliggende å tenke at det beste pressen kan gjøre, er å gjøre ingenting. I følge Brurås (2010) er dette en helt feil tankegang: han mener at det er unnlåtelsessyndene som er de verste: da pressen overså maktmisbruk, ignorerte lidelse og undertrykkelse eller da feighet og frykt for konsekvensene avgjorde nyhetsvurderingen (Brurås 2010:9). Men som vi skal se i kapittel 5 og 6: det pressen informerer om kan også være kritikkverdig av ulike årsaker.

Jeg vil nå gi en beskrivelse av boken ”Journalism and School Shootings in Finland 2007-2008”, av Raittila, Koljonen og Väliaverronen (2010), som handler om mediens dekning av to skolemassakrer. Jeg har valgt å legge til grunn denne forskningen som et sammenlikningsgrunnlag for min analyse, fordi jeg mener at de etiske forholdene finsk media stod overfor i sin dekning av de to skolemassakrene, tilsvarer mange av de etiske forholdene VGs journalister stod overfor i sin dekning av terrorangrepet 22. juli 2011. Selv om dette i og for seg er en deskriptiv analyse, så inneholder den viktige prinsipielle, teoretiske og etiske problemstillinger som er overførbare til situasjonen i Norge og setter de etiske valgene VG tok i sin dekning i perspektiv.

2.2 Skolemassakrene i Jokela og Kauhajoki

7. november 2007 skjøt en 18 år gammel mann seks medelever, rektor og skolens helsesøster i byen Jokela, sør i Finland. Han rettet til slutt våpenet mot seg selv, og døde av skadene senere samme kveld. Under ett år senere, 23. september 2008, skjedde det hele igjen: en 22 år gammel mann ankom skolen en morgen og drepte ni klassekamerater og én lærer i byen Kauhajoki, vest i Finland. Også han rettet til slutt våpenet mot seg selv, og døde av skadene senere samme kveld. Det var flere likhetstrekk mellom de to gjerningsmennene: Begge hadde blitt mobbet på skolen og led av psykiske problemer, begge utførte massakrene med våpen de hadde anskaffet seg på lovlig vis, begge hadde planlagt massakren i lang tid, begge ladet opp skyterelatert innhold på YouTube like til de startet massakrene og ikke minst: begge beundret gjerningsmennene bak skolemassakren i Columbine i 1999 (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:22-23).

Selv om det var mange likhetstrekk mellom både gjerningsmennene og massakrene de utførte, utløp mediedekningen av de to massakrene seg nokså forskjellig. I **Jokela** var journalistene svært pågående fra aller første stund. De oppsøkte overlevende og pårørende allerede samme dag: de ringte dem, sendte tekstmeldinger og møtte opp på døra i håp om intervju. I følge krisearbeidere ved skolen ble flere overlevende nærmest dratt bort og krevd intervjuer av, selv om de gjentatte ganger hadde nektet. De overlevende opplevde journalistene som en ulveflokk som det var umulig å flykte fra. Folk ble filmet og fotografert mot eget ønske, og de pårørende følte at de ikke fikk mulighet til å sørge i fred. Den lokale ungdommen syntes journalistene oppførte seg så forkastelig, at de sendte en anmodning til regjeringen der atferden til journalistene ble sterkt kritisert. Andmodningen førte ikke til noen form for politisk tiltak, men den tiltrakk seg likevel stor oppmerksomhet. Journalistene forsvarte den pågående atferden med at det å nekte pressen å be om intervjuer og å ta bilder på offentlige steder, var et forsøk på å hindre normal journalistisk praksis. Det ble likevel utvist noe varsomhet: Ingen medier publiserte navnene til de fem mindreårige. De voksne ofrene ble kun nevnt ved fornavn, og bare skolens rektor ble identifisert ved fullt navn og dekket i mer detalj – etter tillatelse fra familien (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:33-55).

Da massakren i **Kauhajoki** skjedde under ett år senere, visste journalistene hvilke områder de måtte utvise ekstra varsomhet på. Folk i sjokk skulle ikke bli intervjuet, det var forbudt å nærme seg hjemmet til ofrene og fotografer skulle kun ta bilder fra avstand – og i tillegg be om tillatelse før de publiserte disse bildene. Men alle disse varsomhetsreglene førte til problemer for journalistene som ønsket seg både øyenvitneskildringer, intervjuer med overlevende og ikke minst bilder fra redningsaksjonen. Den sterke varsomheten førte til en dekning som var så fjern, tilbakeholden og upersonlig, at mediene strengt tatt ikke fikk utøvd sitt samfunnsansvar til det fulle: det var ingen fri informasjonsflyt. Men denne strenge presseetiske varsomheten førte også til noe godt: de overlevende og etterlatte opplevde ikke journalistenes atferd som belastende, og de fikk dermed lov til å sørge i fred. Hvilken dekning var egentlig mest forsvarlig – etisk sett (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:33-55).

2.2.1 Intervjue folk i sjokk

Et av de største etiske problemene journalister møter når de skal dekke slike traumer, er hvordan de skal forholde seg til mennesker i sjokk. Etter massakren i Jokela opplyste

krisepsykologer om at en person i sjokk kan oppføre seg på en tilsynelatende rolig måte og være i stand til å gi rasjonelle beskrivelser av en hendelse. Det kan derfor være vanskelig å vite om en person er i sjokk eller ikke – selv for fagpersonell. Krisepsykologene mente derfor at det bør være hendelsen en person har vært igjennom, og ikke atferden, som avgjør om en person er i stand til å bli intervjuet eller ikke. Etter massakren i Jokela kom det frem at de som hadde blitt intervjuet av journalister hadde mer angst og flere symptomer på PTSD (posttraumatisk stress), enn de som ikke hadde blitt intervjuet. Det kom også frem at intervjuene hadde sakk ned sorgprosessen hos enkelte. Studier utført av den finske organisasjonen ”National Institute for Health and Welfare” støttet også opp om disse funnene. Likevel mente de fleste av de finske journalistene at de selv hadde både rettigheten og livserfaringen til å kunne avgjøre om et potensielt intervjuobjekt var i stand til å bli intervjuet (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:49-51). I kapittel 4 skal jeg se på hvordan VG forholdt seg til mennesker i sjokk terrordagen 22. juli 2011.

2.2.2 Theatre of terror

Både gjerningsmannen i Jokela og gjerningsmannen i Kauhajoki publiserte bilder og videoer på nett som hvem som helst kunne se og videreformidle. Begge gjerningsmennene fremstilte seg selv som både maskuline og sterke – noe de egentlig ikke var. Mediene valgte å publisere disse videoene, og de bidro dermed til å spre det som altså var et nokså falskt bilde av gjerningsmennene. Dette er ikke uvanlig i forbindelse med skolemassakrer. Av denne grunn har skolemassakrer blitt kjent som et ”theatre of terror” – et mediespektakkel koreografert og regissert av gjerningsmannen (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:64). Breivik spredte også en ”mediepakke” på nettet. Han la ut en propagandavideo på YouTube, og spredte bilder og et manifest på nettet via blant annet e-post og sosiale nettsteder. I likhet med finsk media, valgte mange norske medier å videreformidle deler av dette materialet. I kapittel 5 skal jeg se nærmere på hvordan VG forholdt seg til Breiviks mediespektakkel.

2.2.3 Gjerningsmannen som rollemodell

I følge Raittila, Koljonen og Väliaverronen (2010:56-70) kan medienes fremstilling av en gjerningsmann bidra til forme ham som en rollemodell hos enkelte. Mediene bør derfor være svært varsomme når de presenterer en gjerningsmann sitt navn, bilde og selvfølgelig egenregissert materiale. Men det er ikke kun innholdet som er problematisk: faktisk kan en gjentagende presentasjon av gjerningsmannen i seg selv bidra til en rollemodell-formasjon av ham – selv om innholdet i fremstillingene er fokusert på selve ondskapen i både

gjerningsmannen som person og i handlingene hans. De finske journalistene var mer varsomme i sin fremstilling av gjerningsmannen i Kauhajoki, enn i fremstillingen av gjerningsmannen i Jokela. Likevel var begge gjerningsmennene de mest profilerte og siterte skuespillerene i dekningen av begge massakrene. Det kan være grunnen til at det i etterkant av de to massakrene kom hundrevis av trusler om nye skolemassakrer i Finland. Og som jeg nevnte i sted: begge de finske gjerningsmennene var beundrere av gjerningsmennene bak skolemassakren i Columbine i 1999 – og kan ha fått sin inspirasjon derfra. Dette tyder på at tanken om en rollemodell-formasjon via media kan være svært reell. Det er en del uenighet om hvordan mediene skal forholde seg til faren for en rollemodell-formasjon av gjerningsmannen. Noen setter også spørsmålstegn ved om mediene i det hele tatt bidrar til en slik rollemodell-formasjon. Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010:67-68) presenterer i denne forbindelse fire ulike perspektiver på om og hvordan en slik rollemodell-formasjon finner sted, og hvordan media eventuelt skal forholde seg til den:

1. Mediene bidrar på ingen måte til å forme en gjerningsmann som en rollemodell. Mediene retter et kritisk lys mot gjerningsmannen og hans handlinger, og legger vekt på ondskapen, sorgen og ofrene. De som ønsker å utføre masse mord, har ikke fått og får ikke sin inspirasjon fra media, men fra ulike nettsamfunn der det blir fokusert på det heroiske ved gjerningsmannen og hans handlinger. Det å skjule en gjerningsmann sin identitet, kan faktisk bidra til å gjøre mer skade enn motsatt, i forhold til copy-cats.
2. Medienes rolle som videreformidlere av informasjon må være betingelsesløs. Det er ikke medias jobb å reflektere over hvorfor gjerningsmennene søker publisitet. Media skal formidle relevante fakta om en situasjon, og det er publikum sin oppgave selv å vurdere denne informasjonen kritisk.
3. Det er mulig at mediene kan bidra til en rollemodell-formasjon av en gjerningsmann, og dermed kan inspirere noen til å utføre liknende handlinger - men slike saker er likevel alt for store til å bli ignorert. Men mediene bør, på grunn av denne faren, være svært varsomme med hva, hvordan og hvor lenge de presenterer en gjerningsmann og hans materiale.
4. Media bør ikke tilkjenne en gjerningsmann sin identitet i det hele tatt, siden media åpenbart kan bidra til en rollemodell-formasjon. Hans navn, ansikt og eget materiale skal ikke vises for offentligheten.

Disse punktene er også overførbare til situasjonen i Norge, og jeg har derfor valgt å legge til grunn rollemodell-formasjonsteorien som bakgrunn for en del av min analyse av hvordan VG fremstilte gjerningsmannen Breivik, og hva denne fremstillingen kan ha ført og/eller føre til.

2.2.4 Oppsummering

Hvordan skal media dekke en skolemassakre eller et terrorangrep uten å gi informasjon om gjerningsmannen/-ene bak det hele? Er det ikke media sin plikt å utøve sin rolle som viktige ”soldater av ytringsfriheten”, og spre og kritisere saker – uavhengig av sakens natur?

Journalistene i Finland forsvarte sin bruk av gjerningsmannens bilde og navn med et deontologisk argument: journalister skal fortelle sannheten, og alvorlighetsgraden av en slik handling krever en grundig etterforskning av både bakgrunn og fakta. De fleste av journalistene mente også at en nyhetssak av et slikt omfang ikke kunne bli dekket av media uten å publisere informasjon om nettopp gjerningsmannen. I tillegg mente journalistene at informasjon om gjerningsmannen og et innsyn i hans egetregisserte materiale, ville hjelpe folk til å forstå hvorfor gjerningsmannen valgte å handle som han gjorde (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010). Fra et teleologisk perspektiv, derimot, må media fokusere på de eventuelle konsekvensene en fremstilling av en gjerningsmann og hans materiale kan føre til – og styre sin dekning deretter. Hvilket etisk perspektiv bør styre dekningen? Raittila, Koljonen og Väliaverronen (2010) mener det blir et spørsmål om ulike hensyn: På den ene siden bør informasjon om gjerningsmannen og hans materiale ikke bli spredt til publikum på grunn av faren for en rollemodell-formasjon. Men på den annen side mener Raittila, Koljonen og Väliaverronen (2010) at et like rasjonelt synspunkt er at det å gjøre konsekvensene og årsakene av en slik situasjon forståelig for publikum, krever nettopp en nær kontakt og detaljert informasjon om både ofrene og gjerningsmennene. De mener derfor at slike etiske avgjørelser bør bli tatt på en sak-til-sak basis (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010:80).

Var gjerningsmannen i Kauhajoki en copy-cat av gjerningsmannen i Jokela? Og hadde Kauhajoki-massakren i det hele tatt skjedd dersom finsk media ikke hadde gitt gjerningsmannen i Jokela så mye spalteplass? Etter den første massakren i Finland mente mange av de finske journalistene at de ikke hadde noe annet ansvar enn å ”beskytte ytringsfriheten”. Men etter den andre massakren var mange villige til å begrense omtalen av gjerningsmannen, på tross av hva de visste - i håp om at det ville redusere muligheten for

copy-cats (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:76-77). Dette fremmer spørsmålet: dersom Norge hadde opplevd et nytt angrep som hadde flere likhetstrekk med terrorangrepet 22. juli, hadde VG dekket gjerningsmannen på samme måte som de dekket Anders Behring Breivik? Eller hadde de vært villige til å begrense omtalen av gjerningsmannen, i håp om at det ville redusere muligheten for nye angrep? I kapittel 5 vil jeg, med utgangspunkt i blant annet teorien om en rollemodell-formasjon av gjerningsmannen, drøfte om VG har fremstilt Breivik på en måte som kan ha gjort ham til en rollemodell hos enkelte. For å kunne drøfte dette, har jeg blant annet kodet hvilket hovedfokus VG hadde i sin dekning den første måneden. Jeg har også kodet hvilket fokus VG hadde i sin dekning av gjerningsmannen Breivik.

Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010) er ikke de eneste som har forsket på de eventuelle konsekvensene av journalistikken. I USA finnes det et forskningssenter ved navn ”The Dart Center for Journalism and Trauma”, som har som mål at journalister verden over skal dekke traumer og kriser på en etisk forsvarlig måte.

2.3 The Dart Center for Journalism and Trauma

”The Dart Center for Journalism and Trauma” er et prosjekt som ble startet i 1994 av forskere ved ”Columbia Graduate University School of Journalism”. Forskningssenteret har som mål at journalister verden over skal dekke vold, konflikter og tragedier på en informert, nyskapende og etisk god måte. Nettsiden ”dartcenter.org” fungerer som en informasjonsbase der journalister verden over kan finne informasjon om hvordan de bør dekke traumer, samt informasjon om de eventuelle konsekvenser en traumerelatert mededekning kan føre med seg. ”Dart Center” har sin egen forskningsenhet ved ”University of Tulsa Department of Psychology”, men kunnskapen som organisasjonen tilbyr, er basert på forskning fra et bredt, globalt nettverk av eksperter innen ulike felt (The Dart Center 2012). I min avhandling fokuserer jeg i stor grad på konsekvenser av journalistikken, og i de to følgende delkapitlene skal jeg derfor redegjøre for ulike funn som er gjort i denne forbindelse.

2.3.1 Voksne og traumerelatert mediedekning

I artikkelen *Covering Trauma: Impact on the Public* (2005)² oppsummerer psykolog Christina Cantrell ulike funn fra en rekke studier³ som har forsket på sammenhengen mellom et traumerelatert mediekonsum og symptomer på ulike psykiske lidelser:

- Voksne mennesker inntar svært mye traumerelaterte nyheter, spesielt de første dagene etter at traumet oppstod. En studie av 1008 voksne tre til fem dager etter terrorangrepet 11. september, viste at 87 prosent av disse hadde sett bildet av flyet som traff World Trade Center mer enn syv ganger (Ahern et al. 2002).
- Den traumerelaterte mediedekningen har sterkest effekt på de personene som også var direkte eksponert for traumet. Forskning i en tidlig fase viser at: For de menneskene som ble direkte eksponert for traumet, er det en positiv korrelasjon mellom medieeksponeringen og symptomer på PTSD og depresjon. For de menneskene som ikke ble direkte eksponert for traumet, er det en positiv korrelasjon mellom medieeksponeringen og symptomer på angst og stress. Forskning i en senere fase viser at: For de voksne som ble direkte eksponert for traumet, er det en positiv korrelasjon mellom medieeksponeringen og symptomer på mulig fremherskende PTSD. For de voksne som ikke ble direkte eksponert for traumet, er det en positiv korrelasjon mellom medieeksponeringen og symptomer på uro (Cantrell 2005).
- Det å se et traume "live" på tv, styrker korrelasjonen mellom medieeksponeringen og symptomer på PTSD (Cantrell 2005).
- Noen bilder virker å være mer traumatiske enn andre: De som ble direkte eksponert for terrorangrepet i USA 11. september 2001 og i etterkant jevnlig så bilder av folk som falt eller hoppet fra WTC på tv, rapporterte flere symptomer på PTSD og depresjon, enn de som også ble direkte eksponert for terrorangrepet, men ikke jevnlig så bilder av folk som falt eller hoppet fra WTC på tv (Ahern et al 2002).

Cantrell (2005) poengterer at det er usikkert hvor lenge disse symptomene varer. Hun poengterer også at forskningslitteraturen er noe sprikende: Én studie skal for eksempel ha vist

² Det er i noen tilfeller uklart hvilke forskere Cantrell (2005) refererer til. I de tilfeller der dette er uklart, refererer jeg direkte til artikkelforfatter Cantrell (2005).

³ Samtlige studier er referert via Cantrell (2005).

at det kun er en positiv korrelasjon mellom medieeksponeringen og psykiske lidelser for de som også var direkte berørt av selve traumet.

I følge Cantrell (2005) kan mediedekningen også fungere som en traumatisk påminner for de som ble direkte berørt av traumet. Dette er i tråd med utsagnet til Utøya-overlevende Magnus Håkonsen, som fortalte at bildene av Breivik fungerte som en traumatisk påminner for det han opplevde på Utøya 22. juli 2011.

Det er ikke kun voksne mennesker som blir berørt av hva de leser, hører om og ser via media. Også barn får med seg mange nyheter via de ulike kanalene – selv om de ikke aktivt har oppsøkt disse nyhetene. Flere av klagene som ble rettet mot VG sin terrordekning, påpekte at noen av oppslagene var altfor dramatiske og hensynsløse overfor barn (se vedlegg C og D). Som bakteppe for min drøfting av dette temaet i kapittel 6, vil jeg nå redegjøre for studier som har forsket på sammenhengen mellom et traumerelatert mediekonsum og symptomer på blant annet PTSD, angst og uro hos barn.

2.3.2 Barn og traumerelatert mediedekning

I artikkelen *Children and Media Coverage of Trauma* (2006) oppsummerer psykologene Christina Cantrell og Elana Newman funn fra flere studier⁴ som har forsket på hvordan barn forholder seg til en traumerelatert mediedekning, og de eventuelle skadevirkningene et traumerelatert mediekonsum kan føre til:

- Etter angrepet på World Trade Center 11. september 2001, opplevde de barna som fryktet at noen de kjente hadde mistet livet, flere symptomer på PTSD, enn de barna som ikke fryktet at noen de kjente hadde mistet livet. De samme barna inntok også mer terrorrelatert medieinnhold. Det er usikkert om symptomene på PTSD er relatert til mengden inntatt traumerelaterte nyheter, eller relatert til frykten for at de kjente noen som kanskje hadde mistet livet (Saylor et al. 2003).
- Etter bombingene i Oklahoma City i 1995, hadde de barna som kjente ett eller flere av ofrene, større problemer med å roe seg ned etter å ha sett traumerelaterte nyheter på tv, enn dem som ikke kjente noen som hadde mistet livet (Pfefferbaum et al. 2000).
- Da romskipet The Challenger eksploderte i 1986, opplevde barna som bodde på østkysten flere symptomer på PTSD, enn barna som bodde på vestkysten. Dette kan

⁴ Samtlige studier er referert via Cantrell og Newman (2006).

være relatert til at barna på østkysten så eksplosjonen "live", og/eller at en lærer som var ombord på romskipet, kom fra New Hampshire, og at barna derfor følte en sterkere personlig forbindelse til ulykken, enn barna som bodde på vestkysten (Terr et al. 1999).

- En personlig forbindelse til traumet virker å forsterke korrelasjonen mellom et traumerelatert mediekonsum og symptomer på blant annet PTSD hos barn. Da president John F. Kennedy ble skutt i 1963, opplevde de barna som hevdet at de ville ha stemt på demokratene dersom de hadde vært gamle nok til å stemme, flere symptomer på uro, enn dem som hevdet at de ikke ville ha stemt på demokratene (Sigel 1965).

De fleste av disse studiene har forsket på korrelasjonen mellom psykiske lidelser og mediekonsum via tv. Men i følge flere rapporter er det også en positiv korrelasjon mellom symptomer på PTSD og traumerelaterte nyheter via trykk og internett. Pfefferbaum et al. (2003, referert av Cantrell og Newman 2006) gjorde i 1997 en studie av 88 barn som bodde i nærheten av Oklahoma City da bomben gikk av i 1995, og fant at det var en sterkere korrelasjon mellom et traumerelatert mediekonsum og symptomer på PTSD for de som hadde inntatt de fleste av de traumerelaterte nyhetene via trykk, enn for de som i større grad hadde inntatt disse nyhetene via tv. Dette kan være relatert til hvor lenge bildet ble konsumert: mens et bilde på tv kanskje bare varer i et par sekunder, kan et bilde i for eksempel en avis "vare" helt til man velger å se bort fra bildet. Det er verdt å merke seg at disse symptomene var til stede to år etter traumet.

2.3.3 Oppsummering

Cantrell (2005, 2006) og Newman (2006) oppsummerer en rekke studier som til sammen peker i retning av at det virkelig er en positiv korrelasjon mellom mengden inntatte traumerelaterte nyheter og symptomer på PTSD, depresjon, angst, stress og/eller uro. Det å se en hendelse "live" og/eller ha en personlig forbindelse til traumet, virker å styrke denne korrelasjon. Bilder på trykk virker også å styrke korrelasjonen i større grad enn bildene på tv.

Cantrell (2005, 2006) og Newman (2006) påpeker at det er vanskelig å utelukke eventuelle kausale faktorer i slike studier. Det kan for eksempel hende at de menneskene (både voksne og barn) som er særlig utsatte for psykiske problemer, velger å ta inn over seg mer

traumerelaterte nyheter, enn de som ikke er like utsatte for de samme lidelsene. Det kan også hende at de traumerelaterte nyhetene fungerer som en traumatisk påminner som utløser en allerede eksisterende uro. Og det kan også være flere andre kausale mekanismer som forårsaker assosiasjonen mellom et traumerelatert mediekonsum og symptomer på blant annet PTSD.

Som nevnt i kapittel 1 fikk VG seks klager rettet mot sin terrorrelaterte mediedekning den første måneden (se vedlegg C, D, E og F). Av klagene fremgår det at en personlig forbindelse til hendelsene 22. juli gjør medieinnholdet spesielt belastende. Dette er i tråd med forskningen presentert av Cantrell (2005, 2006) og Newman (2006). Studiene presentert i de to forrige delkapitlene er derfor relevante i forhold til grunnlaget for klagene, og jeg vil bruke denne forskningen som en del av mitt teoretiske bakteppe for analysen.

Jeg har nå redegjort for flere konsekvenser en mediedekning kan ha – både i forhold til en eventuell rollemodell-formasjon av gjerningsmannen og i forhold til de psykiske problemene en traumerelatert mediedekning kan føre til hos enkelte. Fra et teleologisk perspektiv har journalister et ansvar i å dekke traumer på en måte som minsker disse konsekvensene i størst mulig grad. Fra et deontologisk perspektiv, derimot, har mediene primært et informasjonsansvar – og dette ansvaret virker å kunne overskygge eventuelle uheldige konsekvenser av mediedekningen. Grimstad (2008) påpeker for eksempel at det kan være etisk forsvarlig å publisere informasjon som skader eller volder noen belastning, dersom informasjonen er av ettertrykkelig allmenn interesse. Dette er en vanskelig balansegang, og ikke minst en svært relevant og reell balansegang for min analyse. Var for eksempel alle sakene som VG fikk klaget inn til PFU i så sterk allmenn interesse at det var forsvarlig å publisere dem til tross for at de voldet noen belastning og eventuell skade? Og hvorfor var de i allmennhetens interesse? I det følgende og avsluttende delkapittelet skal jeg redegjøre for begrepet ”allmenninteressen”.

2.4 Allmenninteressen

I presseetiske diskusjoner hører man ofte at parter påberoper seg ”allmenninteressen”. Dette var også tilfelle i mange presseetiske diskusjoner i kjølvannet av terrorangrepet 22. juli 2011. I følge Raaum (2003:115) er begrepet allmenninteressen ment å uttrykke hva allmennheten har rettslig eller moralsk krav på å kjenne til – også kalt retten til å vite. Allmenninteressen

kan legitimere offentliggjøring av opplysninger som vanligvis regnes som private. Begrepet gjennomsyres av en utilitaristisk tankegang (en type teleologisk etikk) som inviterer til en balansering av nytte og skade, der nytte for mange veies mot hensynet til de få (Raaum 2003:115). Det kan i flere tilfeller være vanskelig å avgjøre om en nyhetssak er i så ettertrykkelig allmenn interesse at den overskygger hensynet til de få. I følge Raaum (2003:115-119) forutsetter "allmenninteressen" derfor at journalister er faglig kvalifisert til å identifisere hva slags informasjon som kan ha allmenn nytteverdi, og å identifisere denne nytteverdien i en gitt situasjon. Bertrand (2007:34) påpeker at retten til å informere aldri må utøves på et vis som skader individer eller grupper fysisk, moralsk, intellektuelt, kulturelt eller økonomisk. Men samtidig understreker han at unntak kan aksepteres dersom informasjonen er av sterk allmenn interesse (Bertrand 2007:34). Begrepet virker med andre ord å kunne rettferdiggjøre de konsekvensene en traumerelatert mediedekning kan føre med seg. "Allmenninteressen" vil derfor få en sentral del i min analyse.

Jeg har nå redegjort for den teorien som til sammen utgjør hoveddelen av mitt teoretiske bakteppe for analysen. I neste kapittel vil jeg redegjøre for den metoden jeg har valgt å benytte meg av, samt reflektere over hvilke etiske problemer jeg selv møtte i min forskningsprosess.

3 Metodisk tilnærming

Begrepet metode er opprinnelig gresk og betyr veien til et mål (Kvale og Brinkmann 2009:82). Barbara Gentikow (2005) beskriver metode som et redskap eller et hjelpemiddel som benyttes for å forstå et komplekst fenomen. Østbyes et al. (1997, sitert i Gentikow 2005:32) beskriver metode slik: ”Med ´metode` forstår vi da en planmessig framgangsmåte for å nå fram til kunnskap”. Det er hovedsakelig forskeren som bestemmer hvilken metode han eller hun vil benytte seg av. Forskeren kan med fordel bruke flere metoder på samme materiale (Gentikow 2005). I følge Gray og Densten (1998, sitert i Neuendorf 2002:15) er dette fordelaktig fordi en metodetriangulering “strengthens the researcher’s claims for the validity of the conclusions drawn where mutual confirmation of results can be demonstrated”. Jeg har valgt tre metoder: kvantitativ innholdsanalyse, kvalitativ innholdsanalyse og kvalitative forskningsintervjuer. Ved å kryssjekke funnene fra innholdsanalysene med de kvalitative forskningsintervjuene, vil jeg kunne styrke validiteten ved analysen, siden svakhetene ved den enkelte metode vil kunne bli minsket. Dersom alle metodene avslører like funn, vil hypotesen bli sterk (Neuendorf 2002:49). En triangulering vil altså gi det mest mulig korrekte bildet av den undersøkte virkelighet, ved metodisk å ta utgangspunkt i flere perspektiver (Gentikow 2005:157).

Det er viktig å bruke metoden man har valgt på en pålitelig og etterrettelig måte. Metoden fungerer som et felles regelsett som i følge Hellevik ([1971] 2000, sitert i Gentikow 2005:33) ”også er forutsetningen for gjensidig kontroll og kritikk innenfor et vitenskapelig miljø”. Når man fremlegger sine resultater, vil kollegaer og andre fagfolk kunne bedømme hvorvidt man har nådd frem til resultatene på en skikkelig måte. Dersom resultatene virker lite troverdige, kan det være feil og mangler i metodebruken som er årsaken (Gentikow 2005:33).

3.1 *Kvantitativ og kvalitativ metode*

Den kvantitative metoden fokuserer på bredde og omfang, og søker mot en systematisk og objektiv beskrivelse av et fenomen. Den kvalitative metoden fokuserer mer på mening og innhold, og søker å beskrive et fenomen på en dypere og mer detaljert måte (Gentikow 2005). Gentikow (2005) mener kvantitativ og kvalitativ metode skiller seg fra hverandre, ved henholdsvis å legge vekt på de ”harde” og de ”myke” faktaene. Hun mener de fleste fenomener fra vår verden både har kvantitative og kvalitative sider, og at metodene kan virke

komplementære ved at den ene utvider den andres kompetanser (Gentikow 2005:37-38). Hvilke metode man bør velge, er derfor knyttet til de sider ved problemstillingen man bør studere for å løse den problemstillingen man arbeider med.

Gentikow (2005) fraråder å kombinere kvantitativ og kvalitativ metode i én og samme studie, selv om hun mener det i teorien er et vakkert ideal. Hun mener det er uoverkommelig for en student eller forsker uten assistanse og særlige andre ressurser å skulle gjennomføre begge typer studier av et fenomen. I tillegg vil datamengden bli altfor stor, og man risikerer derfor at studien blir overflatisk slik at hverken den kvantitative eller den kvalitative metodens potensialer nyttes til det fulle. Gentikow (2005) mener også at man risikerer en sammenblanding av metodene, ved at de kvalitative dataene kvantifiseres i analysen. Kombinasjonen kan derfor føre til en forflatning av analyseresultatene, og bør derfor unngås (Gentikow 2005). Jeg har allikevel valgt å foreta en kombinasjon av metodene, fordi jeg ved å kryssjekke funnene fra den kvalitative og den kvantitative innholdsanalysen med de kvalitative forskningsintervjuene, som nevnt vil kunne minske svakhetene ved den enkelte metode, samt styrke validiteten.

Gentikow (2005) anbefaler en annen form for triangulering, nemlig triangulering gjennom selvrefleksivitet. Den består i at forskeren utvikler motforestillinger på alle trinn i undersøkelsen, og prøver å avkrefte eller bekrefte dem. Forskeren må formulere forsvarlige kunnskapsutsagn, som forsvares godt med argumenter for og med avvisning av mulige innvendinger. Man foretar dermed en kvalitetskontroll gjennom en kommunikasjon med seg selv, og man kan dermed oppnå større validitet ved å tvile på egne funn og inkludere konkurrerende fortolkninger (Gentikow 2005). Jeg velger likevel å foreta en triangulering av metoder, men samtidig hele tiden foreta en kvalitetskontroll gjennom en kommunikasjon med meg selv. Dette krever en del selvdisciplin, mener Gentikow, men er absolutt gjennomførbart (Gentikow 2005:158).

3.2 Vitenskapelige kriterier

Det er som nevnt viktig at forskeren bruker metoden han eller hun har valgt på en pålitelig og etterrettelig måte. Men forskeren må også følge visse vitenskapelige kriterier for at arbeidet han eller hun utfører vil bli akseptert i det vitenskapelige miljø. De viktigste vitenskapelige kriteriene er: validitet, reliabilitet, nøyaktighet og presisjon (Neuendorf 2002:112).

I følge Babbie (1995, sitert i Neuendorf 2002:12) er **validitet** noe som ”refers to the extent to which an empirical measure adequately reflects what humans agree on as the real meaning of a concept”. Det er flere faktorer som kan svekke validiteten i en oppgave. Validiteten kan bli svak dersom forskeren ikke måler det han eller hun ønsker å måle, eller dersom forskeren ikke måler alt han eller hun burde ha målt (Neuendorf 2002). Jeg vurderte en stund å utelate artikler der hovedfokuset lå på politikere, medlemmer av kongefamilien eller politiets aksjon. Jeg følte at disse artiklene lå utenfor mitt hovedfokus, og at en eventuell inkludering av disse ville ha svekket oppgavens validitet (urelevant forskningsmateriale). Men da jeg ble nærmere kjent med forskningsmaterialet, innså jeg at også disse artiklene berørte tema og problemstilling, og derfor måtte bli inkludert for at ikke validiteten min skulle bli svekket ved at jeg ikke målte alt jeg burde ha målt.

En analyse har høy **reliabilitet** dersom uavhengige målinger av ett og samme fenomen gir samme eller tilnærmet likt resultat. To eller flere forskere bør med andre ord komme frem til samme eller tilnærmet likt resultat ved separate målinger - dette kalles ”intercoder reliability”. Det er også viktig nøye å beskrive og begrunne de valgene og stegene man tar underveis i forsknings- og analyseprosessen, slik at andre forskere har mulighet til å gjøre de samme målingene. Ved å bruke flere enn én koder, vil man også få bevist at kodeboken kan bli brukt av flere personer (Neuendorf 2002:142).

En oppgave har god **nøyaktighet** dersom prosedyren er fri fra feil. Og en oppgave har god **presisjon** dersom forskjellene mellom kategoriene eller variablene i målingene er så presise som mulig, uten at det blir overdrevet til det unødvendige. Det ville for eksempel være unødvendig for meg å oppgi intervjuobjektens alder i dager, i stedet for år, eller bildene i mm, i stedet for cm (Neuendorf 2002:113).

De fire kriteriene (validitet, reliabilitet, nøyaktighet og presisjon) er ikke urelatert til hverandre. Dersom en måling ikke er reliabel, nøyaktig og relativt presis, vil den heller ikke være valid. Men en måling kan være både reliabel, nøyaktig og presis, selv om den ikke er valid (Neuendorf 2002:113).

Jeg vil nå gi en nærmere beskrivelse av de tre metodene jeg har valgt å benytte meg av:

Kvantitativ innholdsanalyse, kvalitativ innholdsanalyse og kvalitativt forskningsintervju.

3.3 Kvantitativ innholdsanalyse

Neuendorf (2002:1) definerer kvantitativ analyse som "the systematic, objective, quantitative analysis of message characteristics". I en kvantitativ innholdsanalyse foretar man en systematisk opptelling og kategorisering av de forskjellige kodingsenhetene (enkeltord, vendinger, argumenter m.m.) i et "message pool". Siktepunktet er som regel å finne ut hvilken relativ vekt de forskjellige kodingsenhetene har i det analyserte materialet. Det kan dreie seg om ulike typer argumentasjon i en politisk debatt, om uttrykk for holdninger til andre folkeslag, osv (Sæter⁵).

I en kvantitativ innholdsanalyse er kodeboken sentral: den består av endimensjonale og enkle variabler, som er delt inn i uttømmende og gjensidig utelukkende kategorier. Det må eksistere en passende kode for hver enkel enhet som blir kodet. Det betyr at kategorier som heter "andre" eller "ikke kodbart" regelmessig bør bli inkludert, selv om alle de andre kategoriene virker uttømmende fra koderens perspektiv. Det bør også kun eksistere én passende kode for hver enkelt kodet enhet. Finnes det flere, er ikke kategoriene gjensidig utelukkende. Dersom det er en mulighet for flere koder, bør disse bli delt inn i separate mål/indikatorer. Blir ikke dette gjort, kan man få problemer med både validiteten og reliabiliteten i oppgaven (Neuendorf 2002). En variabel er et definerbart og målbart konsept som varierer. Variablene som er inkludert i en innholdsanalyse, må komme fra innholdet, ikke fra kilden eller mottakeren. Koding av tekst skiller seg fra tolkning av tekst, ved at sistnevnte forsøker å lese mellom linjene, mens koding fokuserer på det som faktisk står der (Neuendorf 2002).

3.3.1 Målenivåer

Hver enkelt variabel bør bli målt mot kategorier som er på det høyeste mulige nivået av målbarhet. Stevens presenterte i [1946] 1951 (referert i Neuendorf 2002:120-125) en klassisk inndeling av fire målenivåer: Nominalnivå, ordinalnivå, intervallnivå og forholdstallsnivå. Målenivået henger ikke sammen med variabelen, men er en bestemt måte å måle variabelen på. En variabel kan altså bli målt ved forskjellige nivåer. Alder kan for eksempel bli målt på et forholdstallsnivå (alder i år) eller på et ordinalnivå (1=barn, 2=ungdom, 3=ung voksen, osv.). Dersom forskeren ønsker å måle frekvensen av et bestemt ord, brukes ofte forholdstallsnivået (det må finnes et nullpunkt, dersom det bestemte ordet ikke finnes i

⁵ Det fremgår ikke av nettsiden når artikkelen er skrevet. Se litteraturliste for URL.

teksten).

Artiklene man analyserer blir kodet inn i et kodeskjema, der de blir registrert hver for seg. Kodeskjemaet er bygget ut i fra kodeboken. Jeg har kodet samtlige artikler relatert til terrorangrepet i Norge 22. juli 2011, som ble trykket i de 31 første papirversjonene: 23.07.2011 - 22.08.2011. Disse har jeg kodet etter 26 variabler (se vedlegg B).

3.4 Kvalitativ innholdsanalyse

Den kvalitative forskningsmetode har fått mye kritikk for ikke å oppfylle sentrale vitenskapelige kriterier som objektivitet og generaliserbarhet. Det er derimot mange sentrale teoretikere som på ulikt grunnlag mener at den kvalitative metode er en god vitenskapelig forskningsmetode. I følge Flyvberg (2001, referert i Gentikow 2005:25-26) mente Aristoteles at det finnes tre typer vitenskap: episteme, techne og fronesis. *Episteme* betegner vitenskap typisk for naturvitenskapen: vitenskap som legger vekt på universelle lover og sannheter uavhengig av tid og rom, og som rommer kunnskap om det nødvendige og evige. *Techne* betegner praktisk eller teknisk vitenskap - kunst/håndverk-kunnskap om hvordan man lager ting. *Fronesis* er kunnskap som er pragmatisk, variabel og avhengig av kontekst - kunnskap som bygger på erfaringer fra den sosiale verden. Selve begrepet fronesis betyr klokskap og praktisk visdom. Selv mente Aristoteles at episteme ikke var den mest interessante vitenskapen. Bent Flyvberg (2001, sitert i Gentikow 2005:25) sier seg enig i dette, og mener fronesis utgjør den mest interessante form for vitenskapsideal: "Kontekst og bedømmelse er helt sentrale for å forstå menneskelige handlinger". Han mener at ting som er nødvendige og uforanderlige ikke kan analyseres på overveiende vis, fordi de krever en tvingende nødvendig konklusjon. I sentrum står interessen for studiet av mennesker og samfunnet, ikke interessen for universalialia og teori, men for drøftelser av bestemte anliggender som er rettet mot praksis, sier Flyvberg (2001, referert i Gentikow 2005).

Flyvberg (2001, referert i Gentikow 2005:24) mener uansett at samfunnsvitenskapen ikke kan oppfylle de klassiske krav man tradisjonelt stiller til vitenskapelighet, som for eksempel å være eksplisitt, universell, abstrakt, atskilt, systematisk, fullstendig og predikativ. Særlig vil kravene om objektivitet, generaliserbarhet og forutsigbarhet, være problematiske i sosialvitenskapen, sier han. Gentikow (2005) mener den kvalitative tradisjonen bør løsrive seg fra de "sannhetsbevis" som naturvitenskapen krever. I følge Flyvberg (2001, referert i

Gentikow 2005:25) mente Friedrich Nietzsche at et objektivt blikk er umulig, siden det forutsetter at øyet ikke ser i en bestemt retning og ikke har et bestemt perspektiv. Flyvberg (2001, referert i Gentikow 2005:25) mener at objektivitet ikke er et retningsløst og interesseløst perspektiv, men et mangfold av ulike perspektiver.

Kvalitativ metode følger en annen logikk enn den kvantitative metode: den generaliserer ikke fra et utvalg til et univers, og den skal gi en forståelse av et fenomen og eventuelt si om denne forståelsen kan brukes til å forklare et liknende fenomen (overførbarhet). Kvalitativ metode er tuftet på *kontekstuell forståelse*. Situasjonen er kontekstavhengig, og mening og forståelse oppnås kun ved å sette situasjonen inn i en omgivelse. Den kvalitative innholdsanalysen gir forskeren mulighet til å gå i dybden av tekstene/bildene fordi den henter ut detaljert og dyp informasjon (Neuendorf 2002:14).

Jeg har gjort en kvalitativ innholdsanalyse av VGs forsider i perioden 23. juli 2011 til og med 22. august 2011, for på den måten å kunne hente ut detaljert og dyp informasjon som kan si noe om hvordan disse forsidenes kan ha blitt oppfattet av publikum. Dette har jeg gjort hovedsakelig etter Kress og van Leeuwens (1996, referert i Hågvar 2007:69-78) tre signifikasjonssystemer.

3.4.1 Kress og van Leeuwens tre signifikasjonssystemer

I boken "Reading Images: The Grammar of Visual Design" (1996) presenterer Gunther Kress og Theo van Leeuwen en teori om hvordan mennesker tilnærmer seg multimodale tekster i den vestlige kultur. Hågvar bygger på dette i boken "Å forstå avisa" (2007), og jeg vil i min avhandling ta utgangspunkt i Hågvar sin presentasjon av teorien til Kress og van Leeuwen. Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69) presenterer tre faktorer som de mener styrer bilde- eller layoutfortolkningen vår: de kalles signifikasjonssystemer:

Signifikasjonssystem 1 (informasjonsverdi): En avisside er ofte delt opp på en tydelig måte. Det kan for eksempel være en klar venstredel og høyredel, en klar toppdel og bunndel, siden kan være tredelt eller konsentrert rundt sentrum av siden. Hvis et av disse layoutgrepene finnes, er vi i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69) tilbøyelige til å tillegge de ulike delene av siden ulik verdi. **Signifikasjonssystem 2: (fremtredenhet):** Uavhengig av hvor de ulike elementene er plassert på siden, kan layouten i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:75-76) gjøre noen deler mer fremtredende enn andre.

Slike forhold kan være størrelse, skarphet, fokus, detaljrikdom, kontraster, plasseringen i det visuelle feltet, perspektivet og kulturelle faktorer. Fremtredenheten kan gjøre at det ”gitte” på en side er mer fremtredende enn det ”nye”. **Signifikasjonssystem: (innramming):** Et tredje hovedgrep er innramming. Det finnes flere innrammingsverktøy: klare skillelinjer, fargekontraster, vektorer og bevegelser. I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77-78) kan disse elementene både splitte og binde noe sammen. Med utgangspunkt i disse tre signifikasjonssystemene, vil jeg i min analyse blant annet kunne si noe om hvor fremtredende Breivik var på VGs forsider.

3.5 Kvalitative forskningsintervjuer

Det kvalitative forskningsintervjuet er i følge Kvale og Brinkmann (2009) en aktiv prosess, der forsker og informant produserer kunnskap seg i mellom. Kunnskapen forskeren finner, er kontekstuell, lingvistisk, narrativ og pragmatisk. Det finnes tre typer intervjuer: Strukturert intervju, der man i forkant har fastlagt både tema og spørsmålsformuleringer, utstrukturert intervju, der man i forkant har et gitt tema, mens spørsmålene tilpasses den enkelte informant i selve intervjusituasjonen, og semi-strukturert intervju, der man i forkant har laget en intervjuguide som utgangspunkt for intervjuet, samtidig som spørsmålsstilling, tematisering og rekkefølge kan variere. Kvale og Brinkmann (2009:130) beskriver semi-strukturert intervju som en intervjusituasjon der forskeren har planlagt hvilke emner som skal dekkes, med foreslåtte spørsmål til hvert emne.

Barbara Gentikow (2005:77) mener det ideelt sett bør intervjues mellom 15 og 20 informanter i kvalitative intervjuer, men at dette hovedsakelig gjelder intervjuer av mediebrukere. Hun presiserer også at dersom en undersøkelse tar for seg ”datamateriale fra profesjonelle i mediebransjen”, er det nok med ”ganske få og spesielle informanter” (Gentikow 2005:76). Dette begrunner hun med at de få, utvalgte informantene er eksperter på feltet, og dermed tjener formålet med å gi informasjon fra innsiden.

Jeg har utført intervjuer med seks ekspertinformanter. Intervjuene var semi-strukturerte, der jeg hadde planlagt hvilke emner som skulle dekkes, med foreslåtte spørsmål til hvert emne. På den måten var jeg sikker på at jeg fikk informasjon om de emnene jeg ønsket å utforske, samtidig som ny kunnskap hadde mulighet til å komme frem.

Mine seks ekspertinformanter er følgende:

- Torry Pedersen: Ansvarlig redaktør og administrerende direktør i VG.
- Marianne Vikås: Journalist i VG. Medlem av terrorgruppa i VG, og har jobbet utelukkende med terrorangrepet siden 25. juli 2011.
- Jarle Brenna: Journalist i VG. Medlem av terrorgruppa i VG, og har jobbet utelukkende med terrorangrepet siden 22. juli 2011. Var ansvarlig for dekningen av Utøya 22. juli 2011.
- Camilla Serck-Hanssen: Medlem av PFU fra 2002 og frem til 2012. Representerte allmennheten i PFU (2011). Kant-ekspert og filosofiprofessor ved Universitetet i Oslo.
- Helen Christie: Spesialrådgiver ved RBUP Øst og Sør. Spesialist på traumer og resiliensfeltet. Har jobbet med overlevende og etterlatte i forbindelse med terrorangrepet 22. juli.
- Erik Sønsteli: Tidligere VG-journalist, men jobber nå som prosjektleder og Lean-ekspert i Schibsted ASA. Har en datter, Siri Sønsteli, som overlevde Utøya-massakren.

3.6 Etiske overveielser i forbindelse med intervjuene

I en forskningsprosess vil det være etiske overveielser i forbindelse med mange trinn i prosessen. I dette delkapittelet skal jeg reflektere over de etiske problemene jeg møtte i min forskningsprosess, og da spesielt i møte med mine seks ekspertinformanter. I følge Gentikow (2005) vil all forskning som på en eller annen måte bygger på at mennesker gir opplysninger om seg selv til en eller flere forskere, føre med seg en rekke etiske problemer. Når en forsker får mennesker til å utlevere personlige sider av seg selv, er det viktig at disse opplysningene behandles på en størst mulig varsom måte (Gentikow 2005:63). Et kvalitativt forskningsintervju stiller store krav til forskeren (Kvale og Brinkmann 2009). Dette opplevde jeg også i mine seks forskningsintervjuer, men i noe ulik og varierende grad. I noen av intervjuene stilte jeg spørsmål om personlige opplevelser fra terrordagen 22. juli, samt spørsmål om hva intervjuobjektet "følte" da de så bilder av gjerningsmannen Breivik den første måneden. Dette var sensitiv informasjon, som jeg måtte behandle med varsomhet i min analyse. Jeg ville for eksempel ikke på noen måte sette informantene mine i et dårlig lys, ved å blottlegge eller feilsitere dem. Av den grunn valgte jeg innledningsvis i intervjuene å informere om at de ville få mulighet til å lese igjennom sitatene før avhandlingen ble

publisert, dersom de ønsket det. Et slikt løfte er derimot ikke helt uproblematisk. I følge Gentikow (2005:66) vil det fra et forskningsetisk perspektiv ikke være etisk forsvarlig å tie om viktige funn fordi det for eksempel setter informantene i et dårlig lys. Det er til syvende og sist forskningens uavhengighet som må prioriteres (Gentikow 2008:66). Dette dilemmaet møtte jeg heldigvis ikke i mitt forskningsarbeid. Med unntak av et par mindre viktige opplysninger, godkjente samtlige ekspertinformanter de sitatene jeg ønsket å bruke i min avhandling. Dette kan også være relatert til at jeg innledningsvis i intervjuene informerte informantene om hva jeg var ute etter å undersøke, og at de hadde mulighet til å trekke seg fra intervjusituasjonen på et hvilket som helst tidspunkt. Dette kalles informert samtykke, og er et svært viktig etisk krav ved en slik forskningssituasjon (Gentikow 2005).

En annen grunn til at det kan være bra å la informantene lese igjennom sitatene fra forskningsintervjuene, er at man da forsikrer seg om at man har forstått sitatene riktig – altså at de brukes i den rette meningssammenhengen i avhandlingen. I følge Gyldendal⁶ påpekte Aristoteles viktigheten av å se og forklare hendelser i den verdisammenhengen de oppstod i, og ”dømme” informasjonen deretter. Inspirert av Aristoteles, valgte jeg derfor ikke bare å la ekspertinformantene lese igjennom selve sitatene, men også den tilhørende konteksten, slik at jeg var helt sikkert på at jeg hadde forstått informasjonen rett (Kvale og Brinkmann 2009:67).

I min avhandling er samtlige ekspertinformanter både navngitt og sitert ved fullt navn, og jeg trengte derfor ikke å anonymisere dem eller de opplysningene de gav. Men som nevnt tar jeg også utgangspunkt i de klagene (sendt inn til PFU) som ble rettet mot VGs dekning av terrorangrepet den første måneden. Navnene på de som sendte inn disse klagene, har jeg behandlet med full konfidensialitet i avhandlingen. Dette har jeg gjort med ett unntak: som nevnt gikk Utøya-overlevende Magnus Håkonsen selv ut i media og fortalte både at og hvorfor han klaget inn VGs dekning av rekonstruksjonen til PFU. Deler av klagene ble også gjengitt på nettavisen ”journalisten.no” (Jensen 2011). De opplysningene som også finnes på nett, har jeg derfor valgt ikke å anonymisere. Det øvrige innholdet fra klagen til Håkonsen, er anonymisert på lik linje med de andre klagene.

I følge Kvale og Brinkmann (2009:68.69) er det også etiske problemer knyttet til konsekvensene av forskningen. Det vil for eksempel kunne være et etisk problem dersom jeg,

⁶ Det fremgår ikke av nettsiden når teksten ble publisert. Se litteraturlisten for URL.

basert på informasjon fra mine tre ekspertinformanter fra VG, konkluderer med at VG har opptrådt uetisk i sin dekning. Det ville være et etisk problem fordi jeg som forsker ikke skal sette informantene mine i et dårlig lys. På den annen side ville det i et forskningsetisk perspektiv likevel være etisk forsvarlig å inkludere disse sitatene i avhandlingen, dersom de faktisk viser at VG har brutt god presseskikk og at det fra et forskningsetisk perspektiv er viktig å avdekke hvorfor.

I min forskningsprosess opplevde jeg det som vanskelig å være objektiv ved flere anledninger. Det var for eksempel utfordrende å gjøre en analyse av nyhetsreportasjen fra rekonstruksjonen, uten å anta at den var et brudd på god presseskikk. Dette var utfordrende fordi jeg forut for analysen hadde lest de tilknyttede klagen (se vedlegg C), som alle påpekte hvor belastende bildene fra rekonstruksjonen hadde vært. Som forsker var jeg derimot nødt til å legge opplysningene fra disse klagen til side, og analysere rekonstruksjonen med et så objektivt blikk som overhodet mulig.

Det finnes utallige etiske problemer tilknyttet en forskningssituasjon, og jeg kan på ingen måte redegjøre for dem alle. Men jeg har nå redegjort for de etiske problemene jeg opplevde som spesielt utfordrende i min forskningsprosess. I neste kapittel vil jeg begynne min analyse. Som nevnt er analysedelen delt opp i tre kapitler. I det første kapitlet vil jeg skru tiden tilbake til 22. juli 2011, og se på hvilke redaksjonelle og produksjonelle utfordringer VG møtte i sitt arbeid med terrorangrepet den første måneden.

4 VG 22. juli 2011

Verdens Gang AS (VG) ble etablert i 1945, og er en mediebedrift med avisutgivelse og beslektet virksomhet som formål. VG skal være partipolitisk og økonomisk uavhengig, og har som oppgave å bygge bro over motsetninger i samfunnet og dempe politisk strid som ikke er begrunnet i ideologiske forskjeller. VG er en riksavis som skal være tilgjengelig for en størst mulig del av landet befolkning, og skal føres på en måte som gir driften et forvarlig økonomisk resultat - men dette målet skal ikke oppnås på bekostning av avisens redaksjonelle integritet (Stiftelseserklæring 2012).

VG er i dag Norges mest leste avis, og finnes på papir, nett, mobil og iPad (VG+). Fusjonene mellom nett og papir ble innført mars 2011, og i dag opererer VG som én organisasjon: Mediehuset VG (Mediehuset VG 2012).

I dette kapitlet skal jeg fortelle om 22. juli 2011 fra VG sin side. Hvordan var det egentlig å jobbe i VG under det verste som har skjedd i Norge siden andre verdenskrig? Hvilke produksjonelle og redaksjonelle utfordringer stod VG overfor? Hvilke historiske forpliktelser har en avis i en sådan stund? Mener VG det er forsvarlig å påberope seg en medieetisk unntakstilstand når situasjonen er kaotisk? Og hvordan forholder VG seg til det presseetiske regelverket i praksis? Før jeg besvarer disse spørsmålene, vil jeg presentere enda en definisjon av etikk, denne gangen i intervju med ekspertinformant Camilla Serck-Hanssen:

Etikk for meg er en systematisk refleksjon over de mest grunnleggende spørsmål om hvordan vi bør handle. Jeg tror vi alle går rundt med moralske intuisjoner om hva som er rett og galt. Og når vi handler, forholder vi oss til antagelser om hva som er bra og ikke bra å gjøre. Men etikken er en mer grundig og systematisk refleksjon over de moralske forutantagelsene vi går rundt med. Og siktemålet med etikk er å finne frem til noen grunnleggende prinsipper og normer, og å få de samstemt. For vi kan ha ganske mange moralske intuisjoner, men det kan også vise seg at de ikke nødvendigvis er konsistente – det kan hende de er i strid med hverandre. Og etikken har da som målsetning å få dette til å henge mest mulig sammen, og begrunne det best mulig i prinsipper som vi kan enes om.

4.1 VG og presseetikk

Både Vær Varsom-plakaten, Redaktørplakaten og Tekstreklameplakaten er viktige navigasjonsmidlere for VGs nyhetsformidling. I tillegg har VG sine egne husregler – *God VG-skikk* - som til dels går lengre og mer detaljert til verks enn pressens offisielle regelverk (God VG-skikk 2012). I følge VG-journalist Jarle Brenna har VG også laget en praksis i redaksjonen basert på erfaring og tidligere PFU-kjennelser, som journalistene forholder seg til i større grad enn de mer generelle reglene i VVP. Brenna påpeker at VVP likevel er veldig styrende for VGs dekning.

Erik Sønsteli, som selv har vært journalist i VG i en årrekke, men som nå jobber som prosjektleder i Schibsted ASA, mener VVP blir mer og mer tydelig jo mer man jobber: ”Jeg gikk med VVP på baklomma, sammen med pressekortet mitt. Så hvis jeg var i tvil, kunne jeg bruke den. Til mer du jobber og til dyktigerer du er, jo tydeligere har du den for deg – du klarer på en måte å operere med den som et rammeverk for jobben din”, forteller Sønsteli. VG-journalist Marianne Vikås sier VVP sitter i ryggmargen: ”Den er der fra utdannelsen, fra den erfaringen jeg har gjort som journalist – den ligger der hele tida. Og det er ikke bare mitt ansvar, det er hele redaksjonens ansvar”. Vikås synes det er frustrerende når folk utenfra tror at de ikke tenker seg om og ikke tar hensyn, og sier det ikke er sånn at de tøyer grensene så langt det er mulig i forhold til VVP: ”Vi har en kontinuerlig diskusjon om etiske spørsmål”, sier hun.

I følge Redaktørplakaten er det mediets ansvarlige redaktør som har det fulle og hele ansvar for mediets innhold (NP 2012). Men siden VG har et løpende nyhetsbilde mer eller mindre 24 timer i døgnet, er det vanskelig for redaktøren selv å overvåke alt som blir publisert til enhver tid. Torry Pedersen forteller at det til hverdags er andre folk enn ham selv som går inn i detaljene: ”Men hvis det er kontroversielt, så skal jeg ideelt sett komme inn i vurderingene”, sier Pedersen. I forbindelse med terrorangrepet 22. juli har VG stått overfor mange vanskelige etiske dilemmaer: ”Første dagen godkjente jeg alle bildene som skulle i avisen selv, for jeg visste at her måtte vi ikke trå galt”, forteller han.

4.2 VGs historiske forpliktelse

Medienes primære ansvar er som nevnt å fortelle fra virkeligheten - uten å la seg stoppe av noe. Unntaket fra denne regelen bør kun aksepteres dersom det oppstår situasjoner der andre

hensyn kan veie tyngre (Brurås 2010:9). I følge Torry Pedersen har pressen også en historisk forpliktelse:

Journalistene er de første som er til stede og skisserer hva som har skjedd. Så kommer forfatterne, filmskaperne og teateret - og så kommer historikerne. Og så kommer det historikere og reviderer de første historikerne - det er på en måte næringskjeden i historieutvikling. Og jeg mener at debatten er for lite bevisst den rollen journalistikken spiller når de skisserer de første øyeblikksinntrykkene. Journalistene skriver jo tross alt historiens kladdebok.

Men pressen har ikke kun et formidlingsansvar overfor ettertiden. For selv om Norge er et lite land der "hver fallen er bror eller venn", er det ikke alle som har førstehåndskjennskap til hva som skjedde i Oslo eller på Utøya den 22. juli. Derfor er det pressens oppgave å fortelle hver krok i Norge om disse forholdene: "Det er viktig at de menneskene som ikke befant seg eller kjente noen som befant seg på Utøya eller i Oslo sentrum 22. juli, også skal få et reelt innblikk i den grusomheten som fant sted – hvor ille det faktisk var", sier Marianne Vikås. Hun mener det er svært viktig at media også rapporterer det som er trist og vanskelig, for å gjenspeile samfunnet: "Det er klart at det siste året har vært veldig mørkt i norsk sammenheng - det har aldri før skjedd lignende ting. Og jeg mener pressen må gjenspeile det som skjer i samfunnet", sier hun.

Torry Pedersen stiller spørsmålstegn ved om VG kan ha vært for varsomme i sin dekning i forhold til sin historiske forpliktelse. Han refererer da spesielt til bildebruken:

Hvis det eneste informasjonsmediet du hadde i Norge i kjølvannet av denne tragedien var VG, og ikke også alle de andre kanalene, så tror jeg kanskje bildebruken vår var for varsom i forhold til det som faktisk hadde skjedd. Det store dilemmaet er jo å gi en sannferdig beskrivelse av det forferdelige som har skjedd, samtidig som du må balansere integriteten til de som er rammet. Og norsk pressedebatt fokuserer alltid på hvorvidt vi har gått for langt. Derfor ønsker jeg å reise problemstillingen: gikk vi litt for kort, i forhold til vår historiske forpliktelse?

Jarle Brenna mener og at VG kan ha vært for varsomme i sin dekning:

Jeg synes kanskje at vi har tatt mer hensyn enn vi hadde trengt i forhold til VVP. Reaksjonene på mye av det media har gjort i denne saken, har jo vært sterke fra de pårørende, og man må jo ta hensyn til det selv om man klart mener at det ville vært innenfor bestemmelsene til VVP. Det er flere saker, uten at jeg kan si hvilke, som vi

har jobbet med, men som ikke har kommet på trykk av hensyn til de pårørende. Og det er ting vi ikke har begynt å jobbe med engang, av hensyn til de pårørende.

Brenna forteller og at han ikke alltid har vært enig i avgjørelsene til Pedersen og de andre sjefene som har bestemt hva som skal trykkes: ”Det er saker som ikke har havnet på trykk, som jeg mente kunne ha havnet på trykk. Men det kan jo hende de hadde rett. Det er vanskelig å vite sånt før det kommer i avisa”, sier han.

4.3 Gjemmer seg bak et samfunnsoppdrag?

Marianne Vikås sier det ikke er sånn at VG tøyser grensene så langt som mulig i forhold til det presseetiske regelverket, og hevder at VG ikke gjemmer seg bak et samfunnsoppdrag. Erik Sønsteli er enig i dette, og tror ikke at det er kommersielle hensyn som er styrende, gjemt bak et samfunnsoppdrag:

Rent generelt vil jeg si at jeg ikke tror på det. Det er jo slik at en avis som skal selges hver dag på en måte er et kommersielt produkt, men jeg har ikke opplevd og jeg opplever ikke i dekningen av denne saken at det er salgstill som er fremtredende, gjemt bak et samfunnsoppdrag. Jeg opplever på mange måter at samfunnsoppdraget har stått veldig klart både for det redaktørskapet som har blitt utvist og for de journalistene som har jobbet i det. Jeg vil ikke si at det er mitt inntrykk at VG gjemmer seg samfunnsoppdraget heller. Jeg synes at de i en del sammenhenger derimot utyter samfunnsoppdraget, både i denne saken og i andre saker. Jeg vet i hvert fall at da jeg jobbet som journalist, så tenkte jeg på det, og ikke på om det solgte.

Jarle Brenna hevder også at VG ikke skjuler seg bak et samfunnsoppdrag: ”Jeg mener jo ikke det. Jeg mener at informasjonsbehovet er så stort i denne saken, at det er viktig at mediene har et stort fokus på både hendelsene og Breivik. Men vi blir jo ofte beskyldt for å tenke på salg”. Han presiserer også at selv om noe oppleves ille, så må det alltid veies opp mot offentlighetens behov for å vite. ”Ellers ville man jo gi fra seg redaktøransvaret til de pårørende, også kan de bestemme hva vi skal skrive”, sier Brenna. Vikås og Serck-Hanssen poengterer også hvor viktig det er å ”vise frem virkeligheten”, selv om det kan virke belastende på overlevende og pårørende. ”Skal PFU dømme et medium for en mulig utilsiktet konsekvens av deres kritiske journalistikk? Det ville jo vært veldig rart, for da ville vi jo begynne å nærme oss sensuren og den gamle Sovjetunionen”, sier Serck-Hanssen.

4.4 Avstanden til objektene

23. juli 2011 viste både Dagsavisen og Stavanger Aftenblad bilde av en identifiserbar, død kvinne på forsiden. PFU felte begge avisene for disse bildene (Furuly 2011). Torry Pedersen

sier han har forståelse for PFUs avgjørelse i denne saken, men mener likevel at man kanskje i større grad kunne ha problematisert den spesielle situasjonen Norge var i den 22. juli og i dagene og ukene som fulgte. Han påpeker at det daglig blir vist langt mer dramatiske bilder fra andre verdensdeler i norske medier, og trekker frem prisen ”årets bilde 2010”, som gikk til et bilde fra jordskjelvkatastrofen i Haiti (Tretvoll 2011). Brenna forteller at nærheten til objektene har mye å si for hva VG skriver om og viser bilde av, og hevder det er én regel VG aldri bryter: de viser ikke bilder av døde nordmenn. Men hvordan dekke et traume på en sannferdig måte uten å vise noe av den virkeligheten som fant sted? Vil ikke en dramatisk hendelse automatisk resultere i en dramatisk dekning – i hvert fall dersom mediene oppfyller sin informasjonsplikt? Pedersen påpeker at vi ikke må komme i en situasjon der mediene ikke kan fortelle hvor fælt noe faktisk er: ”Vi må ikke komme i en situasjon hvor dekningen av denne typen forferdelige hendelser blir for antiseptisk”, sier han.

Forskning viser derimot at det kanskje ikke er så dumt å være mer varsom i dekning av traumer innad i landet, enn i dekning av traumer lengre unna. Terr et al. (referert av Cantrell og Newman 2006) har funnet at korrelasjonen mellom en traumerelatert mediedekning og symptomer på psykiske problemer, er sterkere for de som bor nær et traume, enn for de som bor lengre unna. Ahern et al. (referert av Cantrell 2005) har funnet at korrelasjonen mellom en traumerelatert mediedekning og symptomer på PTSD og depresjon, er sterkest for de som også var direkte utsatt for selve traumet. Fra et teleologisk etisk perspektiv bør derfor norske medier vise større varsomhet i sin dekning av nasjonale traumer, enn de gjør i sin dekning av traumer i andre land. Fra et deontologisk etisk perspektiv, derimot, er det etisk riktig av mediene å fortelle fra virkeligheten – uansett hvor ille det er. Hvilket etisk hensyn skal veie tyngst? Og hvordan dekke et traume som 22. juli på en sannferdig måte, uten å være uetisk i noen forstand? Grimstad berører dette temaet når han skriver om retten til privatliv mot retten til fritt å kunne ytre seg i sin bok ”Privatlivets ufred” (2008). Han mener man må vurdere proporsjonaliteten i krenkelsen versus ytringsretten (Grimstad 2008:321). Denne balansekunsten kan læres, mener Grimstad, og påpeker at vi under etisk og rettslig avveining har et sett av begreper eller kriterier som kan hjelpe oss på vei. Men disse kriteriene dreier seg nesten alle om glideskalaer – og det er nettopp det som gjør balansekunsten så vanskelig, sier Grimstad (2008:321). CBS-direktør Michael Enright (referert i Brurås 2010:8) synes det er vanskelig å følge alle regler til enhver tid: ”Da jeg begynte i jobben, fikk jeg beskjed om hvor pulten min var, hvor toalettet var, og en liste med 428 ting vi ikke får lov til å gjøre. Det gikk

opp for meg at jeg kunne følge alle reglene til punkt og prikke ved å bli hjemme i senga”. Brurås (2010:9-10) mener det er en uheldig oppfatning å tro at det beste man kan gjøre, er å gjøre minst mulig. I følge Brurås (2010:9) er nemlig pressens største synd trolig unnlattelsessyndene: ”Kritikken mot journalistene går som regel på ”overtramp”, på ting vi ikke burde skrevet eller sendt på lufta. Men kanskje fortjener vi mer kritikk for det vi ikke gjorde”, spør han (Brurås 2010:9).

Det er mulig at Brurås (2010) har rett i at pressen fortjener mer kritikk for det de ikke gjør, enn det de faktisk gjør. Forskning oppsummert og/eller utført av Dart Center viser uansett at mediene, fra et teleologisk etisk perspektiv, ikke bør skrive om og vise bilde av hva som helst, og i hvert fall ikke påberope seg en medieetisk unntakstilstand bare fordi situasjonen er så ekstrem. Og spesielt ikke når de skal dekke traumer på hjemmebane. Marianne Vikås er enig i dette, og mener tvert i mot at det er i ekstreme situasjoner som 22. juli, at journalister virkelig må holde tunga rett i munnen. Erik Sønsteli samtykker med Vikås:

Både for meg som journalist og far, og som berørt av en hendelse som er så historisk, stor og viktig, er presseetikken viktigere enn noen gang. Det avgjør på mange måter styrken på samfunnet vårt. Det er en prøve på hvordan vi er – på det siviliserte samfunnet som Norge er. Det er en prøve på pressen, en prøve på rettsstaten og det er en prøve for alle oss andre.

Torry Pedersen er også enig i dette, og mener det uansett er feil premiss å tro at aviser selger mer hvis man er uetisk: ”Da legger man jo til grunn at majoriteten av kjøpermassen har uetiske holdninger, og det tror ikke jeg noen verdens ting på. Jeg tror tvert i mot at man får oppslutning ved å kommunisere på et nivå som lesermassen aksepterer”. Aviser bør med andre ord opptre i samsvar med hva mediepublikummet i Norge anser som god presseskikk. Pedersen forteller også at han har vært mye mer ”hands on” i terrorsaken, enn han normalt er: ”det var viktig ikke å få opinionen mot oss”, forteller han.

Men har det egentlig vært en presseetisk unntakstilstand? Erik Sønsteli mener dekningen av 22. juli har vært i en presseetisk unntakstilstand, men ikke i den forstand at vanlige presseetiske hensyn har blitt fraviket. Han mener at i deler av pressen har det store emosjonelle omfanget av tragedien og følelsene til befolkningen, gjort at mediene har tatt *mer* hensyn enn de ellers ville ha gjort. Altså at de har tenkt én gang ekstra, og tatt ett møte ekstra

enn de ellers ville ha gjort: ”Det kan hende at vi av og til har en ribbe som er litt for lav, det er det jeg ønsker å formidle. At det er en unntakstilstand i den forstand”.

Har Erik Sønsteli rett? Var VG rett og slett for mild i sin dekning? Var VG for varsom? Dette skal jeg undersøke nærmere i kapittel 5: *Fremstillingen av Anders Behring Breivik* og i kapittel 6: *VGs samfunnsansvar*. Men først tilbake til 22. juli 2011. Hvordan var det egentlig å jobbe i VG den fatale julidagen og i timene og dagene som fulgte?

4.5 Hotel Bristol

De fleste av de største mediehusene i Norge har sitt hovedsete i Oslo. Både Aftenposten, Dagsavisen og Dagbladet ligger i gåavstand fra Regjeringskvartalet, og klokken 15.25.22 ble de derfor selv offer for terroren. Taket på Dagsavisens lokaler i Kristian IVs gate ble blåst vekk, og Aftenpostens redaksjon ble evakuert ut på gata. Mest dramatisk var det likevel for redaksjonen bak den mest leste avisen i Norge: Verdens Gang. VG ligger i Akersgata og er nærmeste nabo til Regjeringskvartalet. Da bomben eksploderte, ble 22 av vinduene i VGs glassfasade blåst inn, samtidig som glasstaket i VG-passasjen knuste i tusen biter og smadret sammen i gulvet. Men VG hadde likevel flaks: glassfasaden mot Regjeringskvartalet består av to lag, og det ytterste laget tok støyten slik at det innerste laget forble inntakt. Det var heller ikke noen som befant seg i VG-passasjen akkurat 15.25.22 – og derfor kom utrolig nok samtlige av VG-arbeiderne fra eksplosjonen med både liv og helse i behold. Men selv om 22. juli definitivt kunne blitt langt mer fatal for VG, førte bomben til flere produksjonelle utfordringer i det som skulle bli det viktigste døgnet så langt i VGs redaksjonelle historie. Kort tid etter at bomben smalt, ble nemlig området rundt Regjeringskvartalet evakuert, og VGs journalister stod derfor på bar bakke – bokstavelig talt. Nødplanen til VG er da å fortsette produksjonen i Schibsteds lokaler - men også Schibsted var evakuert. Hvordan skulle de klare å gi ut avis?

Samtidig var VGs ansvarlige redaktør, Torry Pedersen, hjemme i Vollen i Asker:

Jeg lå henslenget på sofaen og så på den avgjørende etappen i Tour de France. Plutselig hørte jeg et voldsomt drønn. Jeg syntes det var litt rart at det tordnet da, så jeg ropte på min kone – men fikk ikke noe svar. Men så, klokken 15.29, ringte de fra VG og fortalte at det hadde gått av en bombe i Regjeringskvartalet. Jeg gikk opp i annen etasje, og da så jeg røyken.

Som ansvarlig redaktør i Norges største avis gikk Pedersen nå sitt mest hektiske og ikke minst viktigste døgn i møte:

Først og fremst måtte jeg forvise meg om at våre ansatte ikke var skadd – i den grad det var mulig å skaffe seg en oversikt over. Noen journalister hadde tatt seg tilbake i VG-bygget, noe de vel strengt tatt ikke burde ha gjort. Da hele området ble sperret av, var det heldigvis noen som hadde åndsnærværelse nok til å gå ned til Hotel Bristol og spørre om de hadde noen ledige suiter. De hadde seks stykker – vi leide alle sammen. Så da arbeidet vi derfra.

VG-journalist Jarle Brenna var på jobb i Tinghuset (nabobygget) i forbindelse med en drapssak, da det plutselig smalt:

Jeg spurte vakten i resepsjonen om han visste hva som hadde skjedd, og han sa han hadde hørt at det hadde vært en eksplosjon i VG-huset. Da løp jeg fra Tinghuset og opp til krysset ved Deli de Luca, slik at jeg så VG. Og da så det veldig ut som om eksplosjonen hadde vært i VG-huset. Da ble jeg litt satt ut noen minutter, jeg trodde alle kollegaene mine var skadet. Jeg forflyttet meg litt slik at jeg så høyblokka, og da skjønnte jeg hva som hadde skjedd. Men det første minuttet svirra jeg litt rundt, jeg var i en slags sjokktilstand tror jeg – det var ingen som egentlig skjønnte hva som foregikk.

Brennas skildringer viser hvor kaotisk det var å være journalist de første minuttene. I likhet med politi, brannvesen og helsevesen, måtte journalistene reagere og fungere – fra aller første stund. For VG var situasjonen ekstra vanskelig. Journalistene måtte ut å kjøpe nye pc' r, eller dra hjem og hente sine egne. Den første natten jobbet og sov alle journalistene på Hotel Bristol. VG var mildt sagt i en unntakstilstand.

VG-journalist Marianne Vikås befant seg på grensen mellom Montenegro og Albania på ferie, da hun fikk se en hastemelding fra NTB:

I den stod det bare at det var flere vinduer som hadde blåst ut i Regjeringskvartalet. Da ble jeg veldig urolig, for VG ligger jo rett ved siden av. Men jeg reiste videre, nedover til Tirana. Så meldte Dagbladet at VG-huset hadde gått i lufta, at bomben var i VG-huset. Den meldingen var ikke ute lenge, men det var en veldig merkelig følelse, for da var det så nært som jeg kunne få det. Og da det på Utøya skjedde, da ble det bare helt uvirkelig. Jeg booket første fly hjem dagen etter. Jeg hadde egentlig to uker igjen av ferien, men jeg orket ikke mer ferie.

VG klarte å få ut papiravis dagen etter (Figur 4-1). Marianne Vikås kaller det et mirakel. Men bomben gikk av nærmest i skiftet mellom dag- og kveldsvakt, og mange av journalistene som jobbet dag, fortsatte å jobbe, mens de som skulle ha kveldsvakt, også kom inn. VG stilte

derfor mannssterke 22. juli. På mange måter ble det kommende døgnet og dagene en ekte styrkeprøve for journalistene. Spørsmålet er bare om de bestod prøven?

Figur 4-1 VGs forside, 23. juli 2011

4.6 *Etiske dilemmaer ved arbeidsprosessen*

Som det fremgår av VVP, må pressen ta stilling til etiske elementer ved både arbeidsprosessen og det publiserte materiale (se vedlegg A). 22. juli måtte disse avgjørelsene bli tatt på løpende bånd. Torry Pedersen forteller om et etisk dilemma som oppstod om kvelden, 22. juli:

Vi visste ganske tidlig den 22. juli at Anders Behring Breivik var den hovedmistenkte. Rundt klokken 22. 00, samme kveld, var VG ved hans bopel i Oslo. Da fikk jeg forelagt et spørsmål om journalistene til stede skulle ringe på den bopelen. Men der var det en viss sannsynlighet for at hans mor var, så det sa jeg nei til.

Men akkurat 22. juli lå kanskje de fleste etiske utfordringene i hvordan journalistene skulle forholde seg til de overlevende og pårørende i Oslo og ved Utøya. I VVP, punkt 3.9, står det:

”Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre” (se vedlegg A). Men hvordan fungerer dette i praksis? Hvordan kan pressen utvise denne varsomheten uten at det resulterer i en kald, distansert og upersonlig pressedekning – slik som var tilfelle i Kauhajoki (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:79-80). Og hvordan kunne VG stilne informasjonsbehovet til det norske folk, uten å intervju nettopp de som satt med personlig kunnskap om hendelsene i Oslo og på Utøya? I følge finsk krisepersonell kan personer i sjokk både virke rolige og være i stand til å gi rasjonelle beskrivelser av en hendelse. Dette ble det også informert om i finsk media i etterkant av massakren i Jokela. Da massakren i Kauhajoki skjedde under ett år senere, mente likevel flere av de finske journalistene at de selv hadde rettigheten til å avgjøre om et intervjuobjekt var i sjokk eller ikke (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:49-51). Brenna mener også at det er journalistene selv som har rettigheten til å vurdere om et intervjuobjekt er i sjokk:

Nå vil det alltid bli en vurdering om hvorvidt de er i sjokk eller ikke, og journalisten som snakker med vedkommende er jo den nærmeste til å ta denne vurderingen. Men selv om man har opplevd noe dramatisk, så kan man jo være i stand til å la seg intervju. Det er en vurdering journalisten skal gjøre, og jeg vet at vi var veldig oppmerksomme på det.

Brenna mener det blir feil å si at journalister ikke kan snakke med de berørte:

Det var en mangel på informasjon for de pårørende som var ved Utøya, og ofte kan jo vi journalister vite mer enn de i en sånn situasjon. Så ofte er det interessant for dem å snakke med oss og spørre oss om vi vet noe. Men det betyr jo ikke nødvendigvis at man skal gjengi det de sier.

Torry Pedersen har ingen tro på å holde tilbake intervjuer. Han mener folk reagerer veldig individuelt, og at det å få tilgang til kunnskap om denne typen hendelser, er helt essensielt. Og Pedersen har et poeng: De overlevende fra Utøya var de eneste som på det tidspunktet kunne fortelle oss hvordan det *virkelig* var, *hva* de hadde sett og *hvem* gjerningsmannen var. De overlevende var derfor svært verdifulle for mediene - de var rett og slett nyhetsverdige. Men er dette tilstrekkelig grunn til å intervju dem – til tross for at forskning blant annet utført av ”National Institute for Health and Welfare” (referert av Raittila, Koljonen og Väliverronen

2010:49) viser at det å bli intervjuet av journalister kort tid etter et traume, kan føre til flere symptomer på PTSD og gi en forlenget sorgprosess? Camilla Serck-Hanssen mener dette er en svært vanskelig problemstilling:

Det er klart man kan spørre seg om alle intervjuene som ble gjort, var så forsiktige som de burde ha vært. Kanskje de ikke var det - men det er vanskelig. Folk vil snakke der og da, men etterpå skulle de kanskje ønsket at de ikke hadde latt seg intervjuet. Kanskje ikke fordi de føler at de sa så mye galt, men fordi de kom i en annen sinnstilstand senere som gjør at ting som der og da virket godt, etterpå virket vondt. Man føler at man mister kontroll, fordi det man én gang har sagt og som har stått på trykk, det får man aldri tatt tilbake igjen.

Marianne Vikås forteller om et etisk dilemma som oppstod de første timene ved Utvika:

En kollega av meg møtte moren til en jente som var på Utøya. Moren var helt fortvilet, for hun fikk ikke kontakt med datteren sin. Men det var likevel greit for henne å la seg intervjuet. Min kollega sa at de heller skulle snakkes senere, når de visste mer. Den datteren døde. Vi brukte det aldri.

Jarle Brenna, som var ansvarlig for Utøya-dekningen 22. juli, sier han ikke kan huske at han fikk ringt inn noen sitater fra overlevende, men sier det kan ha vært fordi VG ikke kom nærme nok: ”Vi var jo rammet selv, så vi hadde litt praktiske problemer med å finne ut hvem som fortsatt var på jobb. Så vi kom i hvert fall så sent at politisperringer og sånt var opprettet”, sier han.

Hvordan oppførte egentlig de norske journalistene seg på Sundvollen? Erik Sønsteli var en av de aller første som ankom Sollihøgda 22. juli, og han overnattet også på Sundvollen hotell natt til lørdag. Han er i all hovedsak svært positiv til de norske journalistenes atferd ved Sundvollen:

Jeg opplevde de norske journalistene som både hensynsfulle, tilbaketrukket, respektfulle og litt i sjokk selv - du så mennesket i de. Det er kanskje lett for meg å si som har en journalistisk bakgrunn, men min datter Siri opplevde det samme. Det gjorde og personalet ved Utvika camping – og de ble jo nedringt av pressefolk. Og jeg har snakket med mange andre som sier at de også oppfattet journalistene som hensynsfulle. De utenlandske journalistene, derimot, oppførte seg verre. Man så generelt et skille mellom de norske og de utenlandske mediene. Det var for eksempel et asiatisk tv-crew som stakk mikrofonen opp i ansiktet til de overlevende, og ristet av seg helsepersonell som forsøkte å ta de vekk. Og jeg vet også om utenlandske medier som ringte direkte til de overlevende. Det kan ha noe å gjøre med at det er langt hjemmefra.

Dette tyder på at avstanden til objektene spiller en stor rolle, ikke bare for hva mediene velger

å trykke av bilder og tekst, men også for hvordan journalistene forholder seg til kilder.

Men selv om Sønsteli oppfattet journalistene ved Sundvollen som tilstrekkelig varsomme, forteller han likevel om noen utblåsninger. Den første tiden var pressens nærvær i seg selv en belastning for noen:

Ingen pressefolk fikk komme inn på Sundvollen hotell den første natta - det var en jernring rundt hotellet, så ingen journalister skulle slippe forbi. Men neste morgen, da de overlevende og pårørende skulle spise frokost, hadde pressen tatt oppstilling ved inngangen til hotellet der alle de overlevende bodde. De gjorde ikke noe galt, de bare stod der fordi Eskil Pedersen skulle ha en pressekonferanse tidlig den morgenen. Men det betydde jo at alle de overlevende i sitt sjokk skulle gå forbi dem. Jeg så ingen journalister som tok direkte kontakt med de overlevende der, og det var heller ingen som tok kontakt med meg og Siri da vi gikk til frokost. Men Siri opplevde det likevel som et slags press og en belastning at de var der. Jeg var mer redd for hva som kunne skje, og jeg håpet at pressen skulle bestå prøven. Det var så åpenbart feil å plassere pressen der, men de gjorde ikke noe galt. Likevel var det blotte nærværet av kameraer og presse nok for noen. En dame fra helsepersonellet hørte en motorlyd gå fra et kamera på lang avstand – og hun klikket fullstendig. Hun skrek til journalistene og kalte dem for ulver, udyr, hyener, og ropte at de måtte komme seg vekk. Og reaksjonen hennes utløste reaksjoner hos andre fra helsepersonellet også, og de kjeppjaget journalistene vekk fra inngangen. Journalistene, som ikke gjorde noe galt i det hele tatt, bare tok imot alt som ble slengt mot dem - de sa ingenting. Det er en del av jobben din som journalist, det er ingenting å diskutere – sånn er det bare.

Dermed forflyttet pressefolkene seg bak steingjerdet, et stykke unna området der de overlevende og pårørende ferdet. De som ønsket å snakke med pressen, måtte selv gå bort til steingjerdet og oppsøke media. Sønsteli forteller at han så mange som gjorde det den lørdagen han var der.

Ved Sollihøgda, derimot, var situasjonen mer kaotisk: ”På Sollihøgda var det kaos. Der var pressefolkene og pårørende plassert i naborom. Det var noen ivrige unge journalister som var på vei inn i pårørende-rommet og skulle rote det til med intervjuer og sånn, men heldigvis fikk den ansvarlige lederen stoppet dem”. Sønsteli mener det var en potensielt farlig situasjon – men at det gikk bra. Han er derfor generelt sett svært positiv til måten journalistene forholdt seg til de overlevende og pårørende. Han kjenner heller ikke til noen som har angret på at de har uttalt seg i media i forbindelse med 22. juli, men han utelukker likevel ikke at det finnes noen:

Jeg opplever at mange av de som jeg har kjennskap til av de overlevende, har vært veldig skeptiske til pressen på forhånd. De har tenkt at pressen var noen man skulle holde seg unna – at de var ute etter dem. Det var litt på grunn av NRKs helikopter som fløy over Utøya uten å kaste ut livredningsvester eller noe, men filmet i stedet. Så jeg har opplevd at de har vært skeptiske i utgangspunktet, men at de ved kontakt med pressen stort sett har opplevd det som greit.

Sønsteliie forteller at det likevel har vært visse utslag, som for eksempel en lokalavis som henvendte seg til en mindreårig gutt og spurte om et intervju. Eller en lokalavis som allerede dagen etter, 23. juli, navnga døde fra Utøya, mens foreldrene først fikk bekreftelse én uke senere. Eller en lokalavis som ringte direkte hjem til folk som hadde mistet noen.

Min tese er at det er forskjell i profesjonalitet, for slikt gjør ikke de store redaksjonene. De kan både jussen og de har erfaring med sånne tilfeller fra før av. Jeg ble kontaktet direkte noen ganger, av folk jeg kjente personlig, men i den grad Siri ble spurt, gikk det via meg.

Helen Christie forteller at hun ikke har hørt noen av de overlevende eller etterlatte rette kritikk mot journalistenes atferd i forbindelse med 22. juli, men hun er likevel skeptisk til flere av intervjuene som ble gjort de første dagene. Christie mener at intervjuobjekter i sjokk bør beskyttes, og ikke eksponeres, fordi man i en sjokkfase har lett for å være litt ukritisk til hva man gjør eller hvem man snakker med. Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010) konkluderte i sin forskning med at sørgende familier ikke bør bli oppsøkt kort tid etter en katastrofe, og at overlevende ikke bør bli intervjuet de første dagene – uansett hvilken tilstand de er i. Samtidig presiserer Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010) at det er viktig å gjøre konsekvensene og årsakene av en slik situasjon forståelig for publikum, og at det krever nettopp en nær kontakt og detaljert informasjon om blant annet ofrene. Og dersom behovet for fakta er stort, og etterlengtet informasjon ikke er tilgjengelig fra andre kilder enn nettopp de overlevende, kan dét også være en gyldig grunn til å intervju overlevende – selv kort tid etter en katastrofe (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010). Hensynet til allmennhetens interesse virker derfor å veie tyngre enn hensynet til de berørte og deres psykiske helse. Er de eventuelle konsekvensene av å intervju noen i en sjokktilstand altså berettiget, bare fordi allmennhetens behov for å forstå og bli informert om en situasjon, er så stort?

4.7 VGs terrorgruppe

Noen måneder etter 22. juli opprettet VG en egen *terrorgruppe* som jobbet utelukkende med terroren helt frem til rettssaken mot Breivik var over 22. juni 2012. Terrorgruppa ble delt inn i tre:

1: Menneske: jobbet opp mot de pårørende.

2: System: så på det systemkritiske og stilte spørsmål om hvor trygge vi i Norge er nå, hvor trygge vi var 22. juli, hva som skjedde og hva som ikke ble gjort.

3: Krim og etterforskning: fokuserte hovedsakelig på Breivik.

Terrorgruppa bestod totalt av 13 personer, inkludert leder. Flere av disse hadde jobbet med terrorangrepet helt siden 22. juli. Brenna forteller at de første ukene jobbet alle VG-journalistene med terroren, men at arbeidet ble mer organisert etter hvert som Norge kom tilbake til hverdagen.

5 Fremstillingen av Anders Behring Breivik

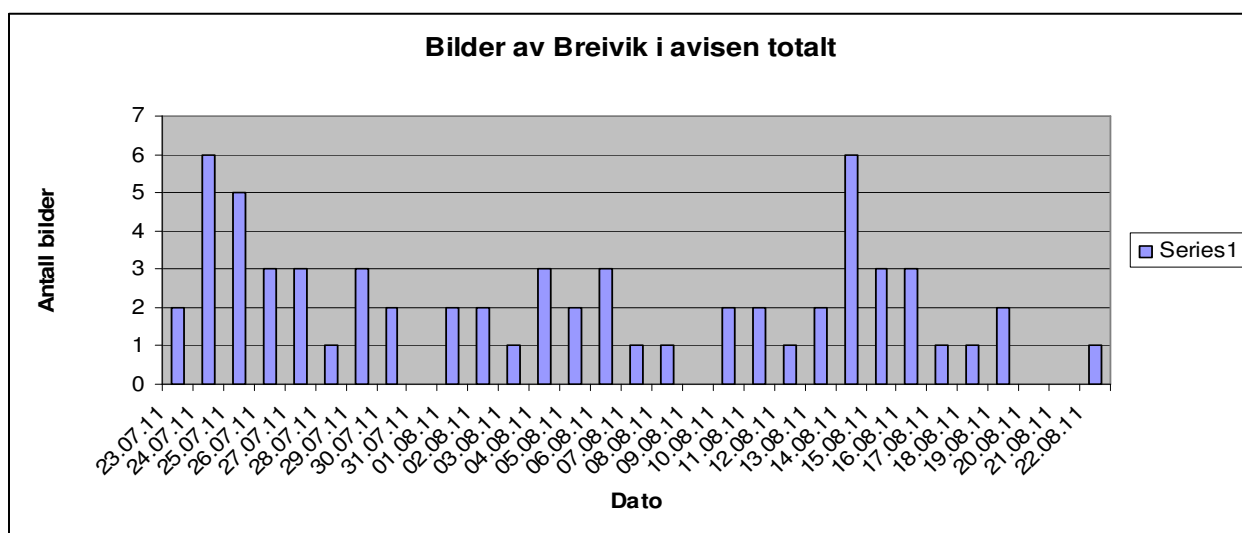
I følge Grimstad (2008:304-305) gjelder presseetikken i alle fasene i journalistikken; både i faktainnsamlings-, bearbeidelses-, publiserings- og oppfølgelsesfasen. I kapittel 4 redegjorde jeg for noen av de etiske problemene VG stod overfor i sitt møte med 22. juli. I dette kapittelet skal jeg redegjøre for VGs fremstilling av gjerningsmannen Anders Behring Breivik. VG fikk som nevnt seks klager rettet mot sin dekning den første måneden. Disse klagene kom hovedsakelig på bildene og oppslagene, og ikke på fremstillingen av saken i teksten. Men da PFU skulle avgjøre om VG hadde brutt noen av punktene i VVP, baserte de avgjørelsen både på tekst og bilder. VG forsvarte seg også ved begge deler. I dette kapittelet skal jeg analysere både bilde- og navnebruken av Breivik, samt vise en oversikt over hvilke 22. juli-relaterte ord VG har brukt mest i tittel og paratekst. Jeg vil også vise hvilket hovedfokus VG hadde i sin dekning av terrorangrepet generelt, og Breivik spesielt – og selvfølgelig drøfte hvilke konsekvenser denne dekningen kan ha hatt i forhold til en potensiell rollemodell-formasjon av gjerningsmannen Breivik.

5.1 Bildebruk

Nasjonal støttegruppe for 22. juli-hendelsene ba i august 2011 avisene slutte å trykke bilder av Anders Behring Breivik på forsiden. Leder av støttegruppen, Trond Henry Blattmann, mistet selv en sønn på Utøya og sier påkjenningen ved å se bilder av Breivik er stor: ”Det gjør at man stadig blir minnet på grusomhetene. Det er folk som ikke orker å gå i butikken på grunn av disse bildene”, forteller han (Larsen, Damsgaard og Bakkebø 2011). Per Edgar Kokkvold mener at mediene bør ta oppfordringen fra støttegruppa på alvor: ”Dette er et ønske norske redaksjoner bør lytte spesielt god til. De som sørger og har en langt vanskeligere situasjon enn resten av oss, de har krav på å bli lyttet til”, sier han (Larsen, Damsgaard og Bakkebø 2011). I VVPs punkt 4.6 presiseres også denne varsomheten: ”Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse” (se vedlegg A).

Støttegruppen for 22. juli-hendelsene er ikke de eneste som har rettet kritikk mot VGs bildebruk av Breivik. 16. september 2011 fikk PFU inn en klage fra en advokat som på vegne av flere pårørende klaget inn to forhold: det totale antallet bilder av Breivik på forsiden, samt VGs dekning av rekonstruksjonen (se vedlegg C). Sistnevnte punkt skal jeg behandle senere, i

et eget avsnitt. Av klagen fremgår det at de pårørende opplever det som vanskelig å bevege seg utenfor døra, fordi forsiden til VG er umulig å unngå i det offentlige rom. Klager mener VG kunne latt være å trykke bilder av Breivik på forsiden, og mener VG har feilvurdert hensynet til berørte versus hensynet til allmenn interesse. I sitt tilsvar påpeker VG at det er lang og bred tradisjon både i norsk og utenlandsk presse for å vise bilder som kan utgjøre en ekstra belastning for berørte, og mener at pårørende i denne saken ikke kan behandles annerledes enn andre pårørende (se vedlegg C). Min analyse viser at VG trykket bilde av Breivik på hele 12 av de 31 første forsiden etter 22. juli. I 11 av disse tilfellene var bildet av Breivik tilknyttet hovedsaken på forsiden. VG har trolig rett i at pårørende i denne saken ikke skal spesialbehandles i forhold til andre pårørende, bare fordi de er flere i antall. Men det er samtidig ingen andre gjerningsmenn som har blitt portrettert så hyppig over et kort tidsrom på VGs forsider, som Breivik. De pårørende og overlevende har derfor på ingen måte fått en spesialbehandling – ja, kanskje til og med tvert i mot – i hvert fall når det kommer til selve bildebruken: De har måttet tåle hva ingen andre pårørende har måttet tåle i VGs historie: jevnlig å se bilder av ham som drepte en de var glad i på forsiden. Og ikke minst jevnlig å oppleve at drapsmannen fikk mye av den oppmerksomheten han ønsket seg. Nedenfor ser dere en oversikt over antall bilder av Breivik i avisen totalt, fordelt på dato:

Figur 5-1 X-aksen viser dato, med minimumsverdi 23072011 og maksimumsverdi 22082011. Y-aksen viser antall bilder av Anders Behring Breivik i den enkelte avis totalt.

I en Kiwi-butikk på Romsås valgte butikksjefen å snu alle aviser med bilde av Breivik på forsiden. Via Twitter oppfordret han også andre butikker til å gjøre det samme. Dette gjorde

han fordi han ønsket at Breivik skulle glemmes, og ikke eksponeres. Initiativet fikk bred oppmerksomhet, og flere butikker i Norge valgte derfor også å snu sine avisforsider (Hansen 2012). Generalsekretær i Norsk Presseforbund, Per Edgar Kokkvold, har forståelse for denne aksjonen, men er likevel uenig i initiativet. Han mener at Breivik må eksponeres for offentligheten, og ikke gjemmes bort: ”Et demokratisk samfunn må ikke fortie og fornekte det ekstreme. På samme måte som mediene må sette lyskasteren på alle som har makt, må også ekstremister i alle miljøer granskes”, sier Kokkvold (Hansen 2012).

I følge VG strider det mot pressens praksis å gjemme bort den viktigste nyhetssaken fra forsiden. VG mener og at distribusjonsformen ikke skal stille avisen i et annet presseetisk lys enn andre medier (se vedlegg C). VG-journalist Marianne Vikås understreker også dette: ”22. juli er det verste traumet vi har vært igjennom i Norge, er det da riktig å skjule mannen som stod bak alle grusomhetene fra forsiden”? VG sier det er lang tradisjon i norsk presse for å vise bilder som kan utgjøre en belastning for de berørte, og henviser til to forsider fra Aftenposten 1945, som blant annet viser Quisling foran en massegrav på Trandum. VG mener PFU ikke kan mene at VGs forsider er brudd på god presseskikk, uten at det ville være et vedtak av historiske dimensjoner (se vedlegg C). Men spørsmålet er om ”det har blitt gjort før”, er en god nok grunn til at VG ikke skal felles? PFUs Camilla Serck-Hanssen påpeker at like saker må behandles likt, og at det er viktig å ha en historisk hukommelse om hvordan det har blitt dømt før. Samtidig påpeker hun at VVP har blitt justert med jevne mellomrom, og at det kommer tillegg fordi verden forandrer seg: ”Da skjer det ting som gjør at man mener man må komme med nye ting i plakaten”, sier hun. Dette fremgår også av informasjonssidene til Norsk Presseforbund, som sier at den jevnlige revisjonen av VVP er et uttrykk for at de presseetiske normene ikke er statiske. Det påpekes også at endringene i samfunnet og pressen, journalisters oppfatning av egen yrkesrolle og publikums orientering mot nye verdier, nødvendigvis også må ha virkninger på normenes innhold til enhver tid (NP 2012). Kan det ha skjedd en endring i samfunnet som gjør at det er på tide med en endring av VVP?

5.1.1 Feilvurdering av interessemotsetninger

Utøya-overlevende, Magnus Håkonsen, mener VG har feilvurdert hensynet til berørte versus hensynet til allmenn interesse i deler av sin bildebruk av Breivik (Jensen 2011). Marianne Vikås er ikke enig i dette, og sier hun i liten grad føler VG har klistret Breivik opp på

forsiden. Hun poengterer også at de gangene VG har vist bilde av Breivik på forsiden, så har bildene ofte vært på størrelse med små frimerkebilder:

Men hvis Breivik er hovedoppdrag, da er det noe annet. Det er jo sånn i pressen at når vi skriver om noen, så bruker vi gjerne bilde for at folk skal skjønne hvem saken handler om. Det er en naturlig del av det å presentere nyhetene, og det er vanskelig å ta bort denne gjenkjennelseeffekten.

VG-journalist Jarle Brenna mener klagen fra Håkonsen er god nok grunn til i det minste å vurdere om man skal unngå bilder av Breivik på forsiden:

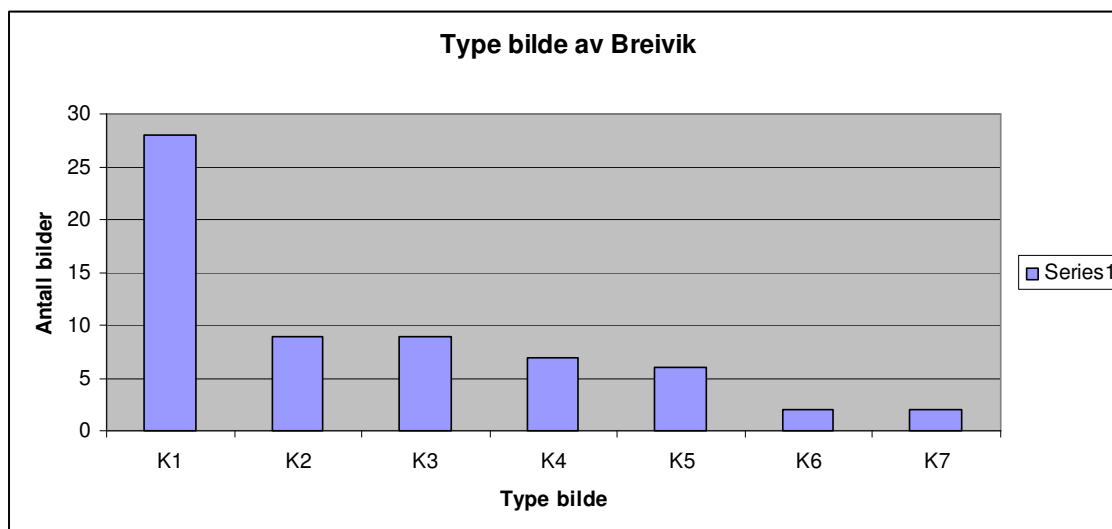
Men så har vi jo et behov for å vise at denne saken faktisk dreier seg om Breivik. Så dét må jo veies opp mot hensynet til de direkte berørte. Men vi begynte ganske tidlig i hvert fall å tone ned bruken av Breivik-bilder i både antall og størrelse. Det er ikke sikkert at det var nok, men vi har lyttet til kritikken og gjort grep som følge av den.

Erik Sønsteli har som pårørende og journalist en mer personlig forståelse av hva de berørte mener når de sier det er belastende å se bilder av Breivik. Han mener likevel det er galt å legge denne typen føringer på avisene:

Jeg reflekterer over hva han har gjort og at han faktisk forsøkte å drepe min datter - men det er ikke slik at jeg ikke ønsker å se bilde av ham eller at jeg ikke ønsker å lese om ham. Og enda mindre forsøke å styre hvor mange bilder av Breivik avisene skal trykke på forsiden. Jeg vil forbeholde meg retten til å påpeke ansvaret ved å ytre seg når pressen gjør noe galt, eller retten til å påpeke hvordan de publiserer bilder på forsiden og også inne i avisen. Men det å kunne vise bilder av gjerningsmannen på forsiden, er en viktig del av den offentligheten og det samfunnet vi på mange måter samlet oss rundt etter 22. juli. Og åpenhet må bety noe. Jeg mener at åpenhet er svaret på 22. juli, og derfor vil jeg vite og lese om Breivik for å forstå hvorfor han handlet som han gjorde. Jeg vil forstå hvordan samfunnet kan agere i forhold til det. For at trollet skal sprekke, så må det ut i dagslys. Og det gjelder også det trollet som rammet oss 22. juli.

Men selv om Sønsteli selv ikke har opplevd VG som overtrampende, forteller han at flere i AUF-miljøet har vært skeptiske til at det skal vises bilder av Breivik. Han forteller også at hans datter Siri har syntes at enkelte av oppslagene har vært unødvendige, men at hun samtidig stiller spørsmålstegn ved den redigeringen og lukketheten som man tidvis gjør i beste mening: "Hun stiller spørsmålstegn ved om vi i vår sorg, i vår fortvilelse og i vårt behov for å beskytte oss selv eller våre nærmeste, av og til kommer i skade for ikke å utvise den åpenheten som vi personlig føler at denne saken må ha". Helen Christie forteller også at de pårørende og overlevende opplever bildene av Breivik som belastende. Spesielt gjelder dette ungdommene som var på Utøya: "Det er klart at det er verst for dem, fordi de har sett ham

direkte i øynene. De i Regjeringsbygget og andre som ble såret i Oslo sentrum, synes jo også at det er ille. Men det er enda verre for dem som har et gjenkjennelsesøyeblikk, og husker”, sier Christie. Nedenfor viser jeg også en oversikt over type bilder VG har trykket av Breivik. Jeg kodet denne variabelen etter 7 kategorier.

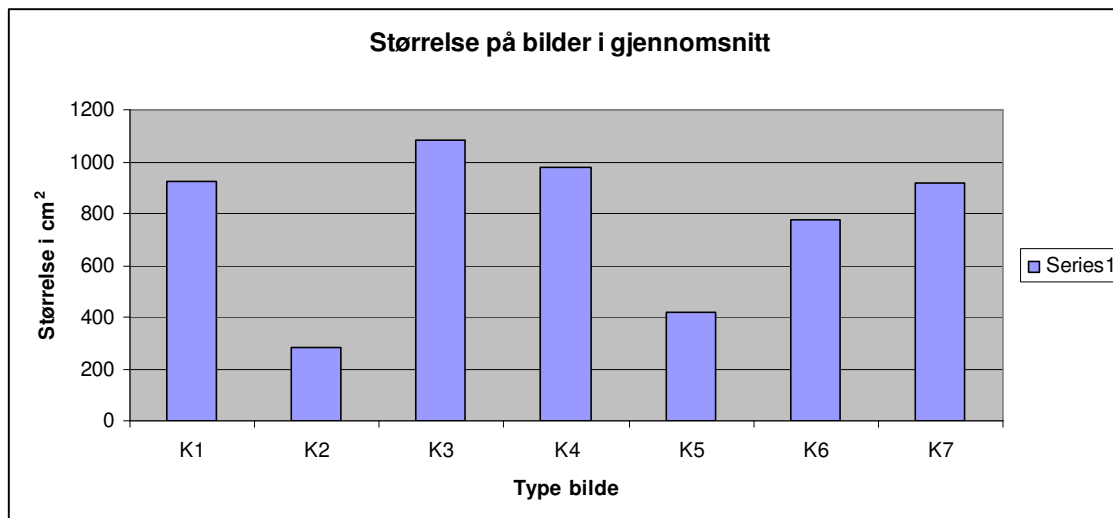
Figur 5-2 X-variabelen viser type bilde, mens y-aksen viser antall bilder. I denne figuren representerer K1 – K7 følgende: **K1:** Bilde av Breivik etter 22. juli, under andre omstendigheter enn rekonstruksjonen (på vei til Tinghuset). **K2:** Bilde av Breivik som han selv hadde publisert i enten manifest eller på facebook, uten våpen. **K3:** Bilde av Breivik under rekonstruksjonen, uten ladegrep. **K4:** Bilde av Breivik under rekonstruksjonen, med ladegrep. **K5:** Bilde av Breivik under massakren. **K6:** Bilde av Breivik som han selv hadde publisert i enten manifest eller på facebook, med våpen. **K7:** Bilde av Breivik før 22. juli 2011, som han selv ikke har publisert (klassebilder, vennebilder, familiebilder etc.).

VG viste 42 bilder av Breivik i avisene totalt den første måneden. Figur 5-2 viser at det har blitt vist flest bilder av Breivik av typen K1: tatt etter 22. juli. Det virker derfor å være en større interesse for å vise bilder av Breivik slik som han så ut etter terroren, enn før. Dette kan også ha sammenheng med at VG hadde begrenset tilgang til bilder av Breivik den første måneden, samtidig som de ikke ønsket å publisere for mange av Breiviks egenregisserte bilder og dermed videreformidle Breiviks såkalte ”mediepakke”. Dette poenget skal jeg komme tilbake til i et eget avsnitt.

5.1.2 Størrelse på bildene

Marianne Vikås og Jarle Brenna poengterte altså at VG hadde tonet ned bildebruken av Breivik, men at de fremdeles viste bilde av ham fordi det var nødvendig å vise leseren hvem

artikkelen handlet om. For å finne ut av om VG virkelig var så varsomme i sin bildebruk som de skal ha det til, har jeg brukt kvantitative teknikker til å finne størrelsen på de ulike typene bilder av Breivik. Nedenfor ser dere funnene jeg gjorde i denne forbindelse:

Figur 5-3 X-aksen viser type bilde av Breivik, mens Y-aksen viser størrelsen på bildene i gjennomsnitt. K1-K7 representerer følgende: K1: Bilde av Breivik som han selv har publisert i enten manifest eller på facebook, med våpen. K2: Bilde av Breivik som han selv har publisert i enten manifest eller på facebook, uten våpen. K3: Bilde av Breivik under rekonstruksjonen, med ladegrep. K4: Bilde av Breivik under rekonstruksjonen, uten ladegrep. K5: Bilde av Breivik etter 22. juli, under andre omstendigheter enn rekonstruksjonen. K6: Bilde av Breivik under massakren. K7: Bilde av Breivik før 22. juli 2011, som han selv ikke har publisert. Eksempel: klassebilder, vennebilder og familiebilder.

Figur 5-3 viser at bildene fra rekonstruksjonen er størst i areal: Bildene av Breivik, med ladegrep, har en gjennomsnittsstørrelse på 1082,02 cm², mens bildene av Breivik, uten ladegrep, har en gjennomsnittsstørrelse på 979,14 cm². Bildene av Breivik som han selv publiserte i enten manifest eller på facebook, der han holder våpen, har en gjennomsnittsstørrelse på 924,12 cm². Mens bildene av Breivik som han selv publiserte i enten manifest eller på facebook, uten våpen, har en gjennomsnittsstørrelse på 282,85 cm². Her ser vi en tydelig trend: Det finnes to grupperinger av bilder av Breivik: Den ene grupperingen er bildene fra rekonstruksjonen og den andre grupperingen er bildene han selv publiserte. I begge tilfeller er bildene der Breivik enten er bevæpnet eller viser ladegrep, større i areal enn samme type bilde, men uten våpen eller ladegrep. Slik jeg ser det kan dette kun forsvares ut i fra et ønske om å sensasjonalisere bildene unødige. Og det kan etter min mening ikke forsvares ut i fra en gjenkjennelseeffekt.

5.1.3 *En kvalitativ analyse av forsiden*

En kvalitativ analyse av forsiden viser noe svært interessant: Selv om det på flere av forsiden også er bilde av andre mennesker enn Breivik, er det bildene av Breivik som er de mest fremtredende – selv på de forsiden der andre mennesker vises mer detaljert, er klarere, er mer ”personifisert” ved for eksempel øyekontakt med leseren, og/eller er avbildet i like stor størrelse eller i større størrelse enn bildet av Breivik. Hva kan dette komme av? Som Marianne Vikås og Jarle Brenna poengterte tidligere, er mange av forsidebildene av Breivik ganske små – de utgjør en ganske liten del av det totale forsidebildet og/eller forsiden som helhet. I følge Kress og van Leeuwen sin teori (1996, referert i Hågvær 2007:69-78) om hvordan vi tilnærmer oss multimodale tekster, er det derimot ikke kun størrelsen på bildet som har betydning for hvor iøyenfallende et bilde er. Også andre forhold, som for eksempel plassering, fargevalg og innramming, kan påvirke vårt møte med og persepsjon av en avisforside.

VG hadde som nevnt bilde av Breivik på 12 av 31 forsider den første måneden. På hele 10 av disse bildene har Breivik på seg en rød genser. De eneste forsidebildene der han ikke har på seg en rød genser, er forsiden 23. og 24. juli – der VG trykket to av Breiviks egenarrangerte bilder. VG skal på ingen måte straffes for Breivik sitt klesvalg, men likevel: i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvær 2007:77-78) kan nettopp farger danne skillelinjer og bidra til å ramme inn elementer – og på den måten gjøre visse elementer mer fremtredende enn andre. Det som også er interessant, er at samtlige av bildene av Breivik, bortsett fra bildene fra rekonstruksjonen, er mot en mørk bakgrunn. I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvær 2007:77-78) kan denne fargekontrasten også fremme fremtredenheten ytterligere.

Helen Christie forteller at mange av de berørte opplever det som veldig støtende å se bilde av Breivik på forsiden. Hun mener også at det var unødvendig av VG å vise bilder av Breivik i rød genser på forsiden ”hver dag” den første tiden: ”Du kan ikke se bort i fra en rødfarge på forsiden, den er veldig flashende. Breivik brukte den røde genseren som et symbol på tempelridderne, og gjorde seg veldig til en helt. Det var mange som oppfattet det som triggende”, forteller hun. Nedenfor ser dere noen av forsiden der Breivik er kledd en rød genser:

Figur 5-4 Noen av forsiden til VG der Breivik er avbildet i rød genser.

I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69-78) blir avisforsider layoutmessig ofte komponert på fire ulike måter – disse kalles dimensjoner. Teorien er at selve plasseringen av et element på en forside, kan påvirke vår forståelse av dette elementet. De fleste av forsiden der det vises bilde av Breivik, er inndelt i en såkalt gitt-nytt dimensjon, altså i en klar venstre- og høyredel (se Figur 5-4). I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69-75) er vi tilbøyelige til å lese elementene til venstre som det allerede kjente, den ”gitte” informasjonen”, mens elementene til høyre vil leses som det ”nye” – det oppsiktsvekkende og mer interessante. Bare tenk på en ”bli ny”-bildereportasje: Det ville være helt utenkelig å plassere bildet av en kvinne *før* hun ble ny, til høyre, og bildet der hun *er* ny, til venstre. I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69-75) kan dette ha en sammenheng med at vi i den vestlige verden leser tekster fra venstre til høyre, og at vi derfor er tilbøyelige til å tillegge informasjonen til høyre for oss en større ”nyhetsverdi” enn informasjonen til venstre som vi allerede har kjennskap til. På 8 av de 12 forsiden der Breivik er portrettert, er han plassert til høyre – og han er derfor mer iøyenfallende, enn dersom han hadde vært plassert til venstre. Det er ikke sikkert at dette layout-grepet var tilsiktet fra VG sin side, men likevel: dette grepet kan ha ført til at bildebruken av Breivik ikke var så varsom som Vikås og Brenna hevder.

5.1.3.1 Fjordman

Noen ganger kan valg av dimensjon på en forside ha nokså store konsekvenser for hvordan publikum oppfatter forsiden. VGs forside, 08. august 2011, er et godt eksempel på det.

Figur 5-5 VGs forside, 08. august 2011.

Oppslaget handler om Fjordman: Breiviks forbilde og påståtte mentor. Forsiden viser bilde av både Breivik og Fjordman (Figur 5-5). Breivik er plassert til venstre (gitt) og Fjordman til høyre (nytt). Med utgangspunkt i teorien til Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:69-72) kan det føre til at vi leser Breivik som den allerede kjente, han som allerede har begått en udåd, og Fjordman som den nye: han som står for det samme som Breivik – Breiviks forbilde – og kanskje til og med den ”nye Breivik”. Forsiden fungerer derfor som en slags uheldig ”bli ny”-reportasje, der hovedpersonen er byttet ut, men ideologien og motivasjonen er den samme. Det er flere andre faktorer som også underbygger denne forståelsen. I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:72-73) vil man ikke kun tillegge elementer ulik verdi ut i fra om de er plassert til venstre eller høyre, men også om de er plassert øverst i bildet (ideelt) eller nederst i bildet (reelt). Undertittelen ”Massemorderens forbilde står frem i VG” er plassert i ideelt sfæren, mellom hodet til Breivik og Fjordman. Denne informasjonen leses dermed som litt abstrakt, idealisert og gjerne følelsesladd. Undertittelen ”Avviste Breivik fordi han virket for kjedelig” er plassert i reelt sfæren, og leses dermed som noe mer konkret og virkelighetsnært. I følge Hågvar (2007:78) er det i papiraviser en journalistisk grunnregel at bilder, bildetekster, overskrifter og ingress skal utfylle hverandre. De skal formidle ulike aspekter ved saken, og til sammen gi leseren en

grunnforståelse av hva artikkelen handler om. De to undertitlene kan altså, både på grunn av plassering og meningsinnhold, gi leseren et inntrykk av at Fjordman ikke bare er den potensielt nye Breivik, men også farligere. Bildet av Fjordman er også langt større enn bildet av Breivik, noe som også er med på å trekke vår oppmerksomhet mot ham: den potensielt *nye* Breivik. Fjordman har også flere likhetstrekk med Breivik: han ser ut til å være omtrent like gammel, er lys i huden og har blondt hår. I tillegg titter Fjordman rett mot leseren. Dette er et kjent grep, som i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77) skaper identifikasjon og innlevelse. Blikkontakt med publikum brukes av og til i filmer, særlig i slutten av skrekkfilmer, og gir ofte seerne et grøss nedover ryggen fordi de føler at de er ”neste offer”. Forsiden 08. august 2011 er dermed et godt eksempel på hvordan layout kan legge store føringer på hvordan publikum oppfatter et oppslag. Det er derimot ikke sikkert at alle mennesker vil lese avisforsiden på denne måten. Men i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:71) er mennesker i den vestlige verden tilbøyelige til å lese informasjonen slik, nettopp fordi vi er vant til å lese fra venstre til høyre. Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010:68-69) påpeker at mediene, ut i fra et teleologisk etisk syn, bør vurdere nøye både størrelse og plassering av dramatiske bilder i aviser.

5.2 Beskytte enkeltmennesker

Kunne bildene av Breivik blitt presentert på en annen måte? Ja, det kunne de trolig ha gjort, og det burde de også trolig ha blitt gjort – i hvert fall fra et teleologisk etisk standpunkt. Men hvis man legger det til side: hadde VG kunnet oppfylle sitt informasjonsansvar hvis de hadde gjemt bort de viktigste bildene fra forsiden? I etterkant av massakrene i Finland mente nesten alle journalistene som ble intervjuet at en nyhetssak som var så stor og med så mange døde, ikke kunne bli dekket av media uten at de også gav ut informasjon om nettopp gjerningsmannen. De mente også at gjerningsmannens navn og bilde uansett var lett tilgjengelig for alle på internett. (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:64-66). Psykolog Helen Christie forteller at det er de mest detaljerte bildene av Breivik som er mest belastende for de etterlatte. Men hun er likevel uenig i at bilder av Breivik bør bli puttet langt bak i avisen. Hun mener det er viktig å huske på at mediedekningen ikke bare er for de berørte, men faktisk hele det norske folk. I følge forskning oppsummert av Cantrell (2005) er det likevel de direkte berørte som opplever mediedekningen som mest belastende, og står i størst fare for å utvikle psykiske lidelser som følge av den. Er ikke dette god nok grunn til å gjøre grep som gjør det lettere for de berørte å bevege seg i det offentlige rom?

Som nevnt i teoridelen er det nettopp personvernet som er presseetikkenes hovedanliggende, og spørsmålet blir da: når så mange overlevende og pårørende forteller at de opplever deler av dekningen som svært belastende, og da spesielt bildene av Breivik - betyr ikke det at VG har brutt god presseskikk? Erik Sønsteli sier han har stor respekt for de forskjellige måtene folk opplever mediedekningen på. Men han mener likevel at det å vise bilder av Breivik på forsiden, ikke er brudd på god presseskikk:

Det som skjedde traff oss på forskjellige måter alle sammen - ut i fra hvor vi var i livene våre da det hendte, hvem vi er som personer og på hvilken måte vi ble berørt. Så derfor skal man være veldig ydmyk når man uttaler seg om dette. Men for meg har ikke VG brutt god presseskikk. Og jeg håper at jeg hadde tenkt det samme hvis min datter hadde blitt drept, altså at det er viktig å vise bilder av ham.

Helen Christie mener mediene også kan ha en positiv funksjon overfor de pårørende og overlevende:

Jeg tror mediene utfordrer og provoserer, også er jeg ikke helt sikker på hva det er som kanskje på et vis også er nødvendig. Medienes oppgave er ikke bare å skjerme. De må vende seg til at Utøya-massakrene også tilhører allmennheten, ikke bare de som var der. Og de må selv trene seg opp til å bli eksponert, og selv må passe på egen skjerming. Jeg tror mediedekningen faktisk kan være positiv i den forstand at de må forholde seg til 22. juli, og ikke bare unngå det.

Men Christie påpeker at de overlevende og pårørende selv kunne ønsket seg en helt annen mediedekning:

Hvis mediedekningen skulle vært til for dem, måtte den vært ganske mye mer diskret og lavmælt, og mer konkret informativ. Nå er den emosjonelt ladet og sensasjonspreget. Men mediedekningen er ikke bare til for de berørte, ikke sant. Mediene må også ta andre hensyn. Men ikke alle har forståelse for det.

5.3 *Navn*

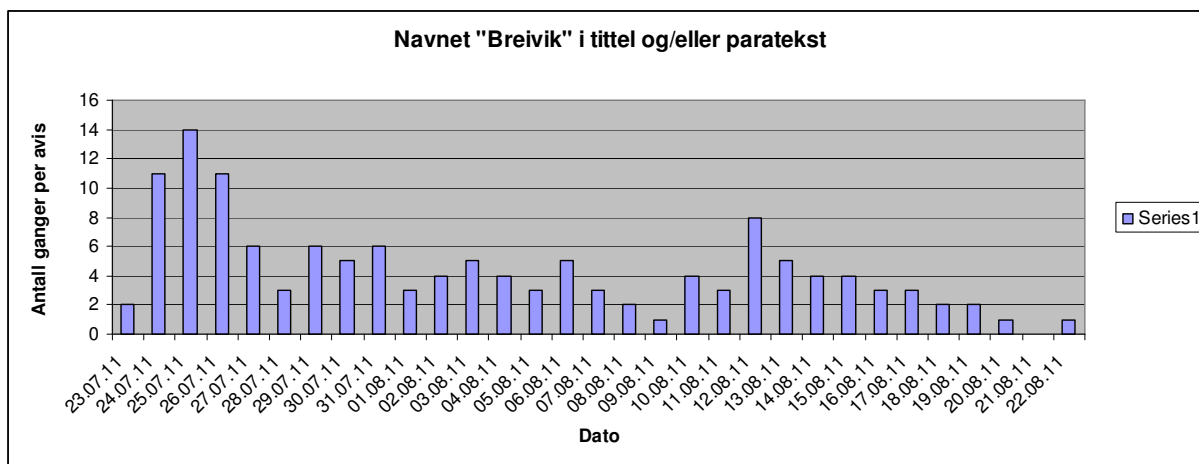
Kritikken mot VG var ikke kun rettet mot bildebruken, men også mot omtalen av ham generelt (se vedlegg C). For å kunne gjøre en grundigere analyse av VGs fremstilling av Breivik, har jeg i min kvantitative innholdsanalyse kodet hvor mange ganger navnet "Anders Behring Breivik", enten i sin helhet eller kun ved etternavn, forekom i tittel og paratekst i perioden 23. juli 2011 til og med 22. august 2011. Selv om klagen kun er rettet mot

forekomsten av Breiviks navn på forsiden, har jeg også kodet hvor mange ganger navnet ”Breivik” forekom i tittel og paratekst i avisene som helhet.

Tabell 5-1 Tabellen viser antall ganger Breiviks navn forekom på forsiden av VG den første måneden.

Navn	Antall
Navn i tittel i hovedsak	3
Navn i paratekst i hovedsak	13
Navn i tittel i mindre sak	1
Navn i paratekst i mindre sak	1
<i>Totalt</i>	<i>18</i>
Fordelt på antall forsider	15

Tabellen viser at navnet ”Breivik” er trykket på 15 av de 31 første forsiden til VG. På tre av forsiden er navnet hans trykket to ganger, og det gir et totalt antall på 18 ganger. Fra 10. august og frem til 17. august ble navnet ”Breivik” trykket på forsiden hver eneste dag. (Kun én av de 31 forsiden (19.08.2011) har ingen terrorrelaterte saker på forsiden). VG har likevel utvist noe varsomhet i denne forbindelse: I kun 3 tilfeller er navnet Breivik en del av tittelen i hovedsaken på forsiden. Og fra 25. juli og frem til og med 28 juli, har VG hverken trykket bilde eller navnet til Breivik på forsiden. På neste side viser jeg også en oversikt over antall ganger navnet ”Breivik” forekom i titler og paratekster i avisene totalt.

Figur 5-6 Antall ganger navnet ”Breivik” forekom i tittel og/eller paratekst i avisene totalt i perioden 23. juli 2011 til og med 22. august 2011. Figuren skiller ikke mellom tittel og paratekst.

Figur 5-6 viser at navnet ”Breivik” forekom hyppigst i tittel og paratekst 24. juli, 25. juli og 26. juli. Disse tre dagene forekom Breiviks navn til sammen 36 ganger i titler og paratekster. Dette kan også være relatert til at avisene hadde langt flere terrorrelaterte artikler de første dagene av min analyseperiode, enn de siste – og at dette naturlig nok også fører til en hyppigere forekomst av navnet ”Breivik”. Totalt forekom navnet ”Breivik” til sammen 117 ganger i paratekstene og 18 ganger i titlene i de 31 første avisene totalt.

5.4 22. juli - relaterte ord i tittel og paratekst

Av klagen fremgår det at det er bildebruken av Breivik som oppleves som mest belastende, og ikke innholdet i artiklene i seg selv. Men da PFU skulle avgjøre om de innklagede artiklene var innenfor rammene til VVP eller ikke, tok de altså hensyn til artikkelen i sin helhet: både bilde, paratekst og brødtekst. VG forsvarte seg og ved å si at artikkelen i sin helhet var i allmennhetens interesse. I denne forbindelse har jeg benyttet meg av kvantitative teknikker for å finne frem til de 22.juli-relaterte ordene som hyppigst forekom i tittel og paratekster. Jeg har også regnet ut volumet på disse ordene. I noen artikler var det flere enn ett 22.juli-relatert ord i paratekstene, og i de tilfellene valgte jeg å kode det ordet som var størst i areal – selv om de andre ordene i noen tilfeller kanskje var mer fremtredende på grunn av fargekontraster, plassering, innramming, vektorer etc. Det forekom aldri mer enn ett 22.juli-relatert ord i hver av titlene.

I de to tabellene på de neste sidene viser jeg forekomsten av 22. juli-relaterte ord i tittel og paratekst, samt gjennomsnittsvolum i cm^2 . Ordene er rangert etter forekomst, og ikke volum. Jeg har behandlet tittel og paratekster i hver sin tabell. I Tabell 5-2, som viser forekomst av ord i tittel, har jeg inkludert de ordene som forekom to eller flere ganger. I Tabell 5-3, som viser forekomst av ord i paratekst, har jeg inkludert de ordene som forekom tre eller flere ganger.

Tabell 5-2 Forekomst av 22. juli-relaterte ord i tittel

Ord i tittel	Antall ganger	Gjennomsnittsstørrelse i cm ²
Terror/terrorisme	11	31,16
Offer	9	26,34
Sorg	8	19,20
Død/dø	6	19,79
Drepe/drap	6	26,11
Skyte/skutt	5	38,07
Helt	4	42,62
Anti-silamisme/anti-islamist	4	39,41
Drapsmann	3	52,82
Massakre	3	49,75
Hat/Hatefull	3	41,31
Trygg/trygghet	3	20,66
Varme	3	12,02
Frykt	3	15,97
Utøya-ofrene	3	7,11
Bombekrater	3	81,63
Terrorist	2	21,84
Bombe	2	65,41
Helvete	2	37,10
Reddet	2	27,32
Ramme	2	11,70

Skade/skadede	2	1,16
Sikkerhet	2	2,54
Ekstremisme	2	20,58
Kjærlighet	2	38,66
Tragedie	2	34,95
Monster	2	39,29
Raseri	2	0,85
Vold	2	80,98
Terrordagen	2	156,66
Overleve	2	7,5

Tabell 5-3 Forekomst av 22. juli-relaterte ord i paratekst

Ord i paratekst	Antall ganger	Gjennomsnittsstørrelse i cm ²
Terror	49	0,52
Terrorangrep	21	1,98
Massemorder	19	2,95
Drepe/drap	13	1,37
Massakre	12	0,66
Sorg	11	0,44
Bombe	10	1,11
Offer	10	0,34
Terroroffer	7	4,77
Terrorist	7	1,19
Drapsmann	7	3,39
Massedrapsmannen	6	7,72
Angrep	6	1,0
Skyte/skutt	6	0,91
Tragedie	6	1,87
Terrorsiktede	5	0,63
Omkom/omkomne	5	2,13
Blodig	4	1,4
Overlevende/overleve	4	1,59
Grusomme	4	1,82
Massedrap	3	0,63

Død/dødelig	3	2,47
Savnet	3	0,81
Mareritt	3	0,73
Ondskap/ondskapsfull	3	6,63
Krise	3	0,49
Terrorbomben	3	6,29
Terrorhandlinger	3	1,60
Katastrofen	3	0,70
Hatefulle	3	0,77
Begravelse	3	2,0
Råskapen	3	4,32
Terroraksjonen	3	0,78

Tabell 5-2 viser at de fem ordene som hyppigst forekom i tittel, er: terror/terrorisme, offer, sorg, død/dø og drepe. Tabell 5-3 viser at de fem ordene som hyppigst forekom i paratekst, er: terror, terrorangrep, massemorder, drepe/drap og massakre. Tabellene viser også at det er de ”negative” ordene som er størst i volum. Tabell 5-2 viser at de fem ordene som er størst i areal i tittel, er: Terrordagen, bombekrater, vold, drapsmann og massakre. Tabell 5-3 viser at de fem ordene som er størst i areal i paratekst, er: Massedrapsmannen, ondskap/ondskapsfull, terrorbomben, terroroffer og råskapen. ”Positive” ord, som helt, kjærlighet, varme og trygghet forekom langt færre ganger, og var i tillegg langt mindre i areal, enn mange av de ”negative” ordene. Det er på en måte naturlig at det forekom flere ”negative” ord i deknningen av terrorangrepet, enn ”positive” ord. Men det er på den annen side unødvendig at disse ordene også var større i areal, enn de mer positive ordene. Dette dramatiserer etter min mening oppslagene unødige. I Tabell 5-4 viser jeg også en oversikt over de 22. juli-relaterte ordene som forekom i tittel og parateksten tilknyttet hovedsaken på forsidene den første måneden. I noen få tilfeller var det også 22. juli-relaterte ord tilknyttet mindre saker på forsiden. Disse ordene er ikke inkludert i tabellen, men er heller kort oppsummert her: Helt (30 cm²), savnet (0,39 cm²), offer (5,55 cm²), flykte (9,62 cm²), drepe/drap (0,47 cm²), terrorist (12,32 cm²) og Utøyaofrene (4,34 cm²).

Tabell 5-4 Tabellen viser de 22. juli-relaterte ordene som forekom i tittel og paratekst tilknyttet hovedsaken på forsidene av avisene i perioden 23. juli 2011 til og med 22. august 2011.

Dato	Ord i tittel	Størrelse i cm ²	Ord i paratekst	Størrelse i cm ²
23. juli	Tatt	98,4	Utøya-drapene	7,89
24. juli	Massedrap	170,5	Drepe/drap	4,0
25. juli	Ofret	66,96	Helter	18,2
26. juli	-	-	Terrorofrene	4,16
27. juli	Terrordøgn	70,35	Skadene	6,25
28. juli	-	-	Bombedrama	78,25
29. juli	-	-	Forhatte	9,24
30. juli	Drama	116,13	Tragedie	8,27
31. juli	Hat/hatefull	84,72	-	-

01. august	-	-	-	-
02. august	-	-	-	-
03. august	-	-	-	-
04. august	Knekkes	88,83	-	-
05. august	-	-	Massemorder	19,04
06. august	Varme	23,24	-	-
07. august	-	-	-	-
08. august	Kjære	20,4	Offer	4,32
09. august	-	-	-	-
10. august	-	-	-	-
11. august	-	-	Sørgedag	11,0
12. august	-	-	AUF-offer	11,13
13. august	Bombeutløser	140,4	Massemorder	0,93
14. august	-	-	Massemorder	0,88
15. august	Demon	123,9	Massemorder	0,98
16. august	-	-	-	-
17. august	Drepe/drap	60,27	-	-
18. august	-	-	-	-
19. august	-	-	-	-
20. august	-	-	Utøyaofferet	2,53
21. august	-	-	Grusomme	16,52
22. august	Sorg	47,45	Gråte	3,80

Tabellen viser at det er de to ”positive” ordene i titlene på forsidene, ”kjære” og ”varme”, som er minst i størrelse. Det største terrorrelaterte ordet i titlene på forsidene, er ”massedrap”. I paratekstene på forsidene er det kun ett ”positivt” ord: ”helt”. Men dette ordet er til gjengjeld også langt større i areal enn de fleste av de ”negative” ordene. Det ordet som er størst i areal i paratekstene på forsidene, er ”bombedrama”. Igjen ser vi at de ”negative” ordene blåses størst opp – både i tittel og paratekst. Analysen viser at VG kan ha sensasjonalisert og dramatisert oppslagene unødig.

5.5 Breivik som rollemodell

Trond Henry Blattmann, lederen av støttegruppen etter 22. juli-hendelsene, forteller at de pårørende også opplever den gjentakende presentasjonen av Breivik på forsidene som svært belastende (Larsen, Damsgaard og Bakkebø 2011). Dette forholdet ble også klaget inn til PFU, men utvalget konkluderte med at de ikke kan se at den gjentatte bruken av siktede på VGs forsider, skulle innebære noe presseetisk brudd i forhold til den gjeldende VVP (se vedlegg C). Mye tyder likevel på at det burde finnes et punkt i VVP som vektlegger hvordan media fremstiller gjerningsmenn. I følge Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010) kan en gjentakende presentasjon av en gjerningsmann og hans handlinger i media i seg selv danne et heroisk bilde av gjerningsmannen hos enkelte individer. Fremstillingen kan også gi gjerningsmannen en økt status. I Finland var gjerningsmennene de mest profilerte og siterte skuespillerne i mediedekningen. De finske journalistene forsvarte den omfattende bilde- og navnebruken av gjerningsmennene med et deontologisk etisk argument: journalister skal fortelle sannheten, og alvorlighetsgraden av en slik handling krever en nøye etterforskning av både bakgrunn og fakta (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010).

Det ligger som nevnt ingen føringer i dagens VVP som tilsier at mediene ikke har lov til å vise bilde av Breivik på forsiden ”i dag”, fordi de gjorde det ”i går”. Spørsmålet er selvfølgelig om det burde finnes en slik føring? I min kvantitative innholdsanalyse har jeg kodet hvilke hovedfokus VGs artikler hadde den første måneden. På neste sider ser dere en oversikt over de tretti mest brukte hovedfokusene i VGs dekning:

Tabell 5-5 De 30 mest brukte hovedfokusene i VGs dekning den første måneden.

Hovedfokus	Antall artikler
Anders Behring Breivik (ikke rekonstruksjonen)	58
Positive reaksjoner: mer kjærighet, mer samhold, mer åpenhet, mer demokrati	33
Valgkampen/ny tid for politikk	21
Ofrene fra Utøya og/eller Regjeringskvartalet	19
Fremmedfrykt	12
Annet, i utgangspunktet urelatert, men der terroren blir nevnt: som bryllup, konsert, etc.	11
Politiaksjonen og/eller pågripelsen av Breivik	11
Medienes dekning	10
Fjordman	8
Grubbegata planlagt stengt, nye politihelikoptre planlagt kjøpt inn, etc.	8
22. juli-kommisjonen	8
Rosetoget	7
Carl I. Hagen sitt utsagn om ”foreldre som må vite alt”	7
Frp	7
Skader på Regjeringskvartalet	6
Rettsaken, avhør, rettsstaten	6
Begravelse	6

Kaotiske tilstander i Oslo sentrum da bomben gikk av	6
Erna Solberg sin uttalelse om likheten mellom muslimhets i dag og jødehat på 30-tallet	6
Minnemarkeringer, minnesmerker, minnedag	6
Jens Stoltenberg	5
Farlig og/eller upassende språkbruk	5
Rekonstruksjonen	5
Norske straffesystem, mer overvåkning, et sikrere Norge	4
PST	4
Overlevende og familie tilbake på Utøya	3
Geir Lippestad	3
Barns reaksjoner, informasjon barn får gjennom media	3
Terror i religionens navn	3

Tabell 5-5 viser tydelig at det er gjerningsmannen, Anders Behring Breivik, som har vært hovedpersonen i VGs dekning den første måneden. Han spilte førstefiolin i hele 58 artikler – 63 hvis vi regner med rekonstruksjonen. Ofrene fra Regjeringskvartelet og Utøya var på sin side kun hovedfokus i 19 artikler den første måneden. Var denne fordelingen en etisk riktig fordeling? Fra et deontologisk etisk perspektiv kan den ha vært det. For i likhet med dekningen av massakrene i Finland, måtte også journalistene i Norge fortelle sannheten. Mediene var ikke kun berettighet, men også pliktet til å gi det norske folk informasjon om og en forståelse av hva som faktisk hadde skjedd - og det krevde også en fremstilling av Breivik og hans motivasjon til å utføre terrorangrepet. Fra et teleologisk etisk perspektiv, derimot, er denne fordelingen mer problematisk. For hva kan denne gjentakende presentasjonen av Breivik egentlig ha ført og/eller til? Kan den ha inspirert noen til å utføre liknende

handlinger? Og kan den ha fremmet et helteaktig bilde av Breivik som en slags intelligent superskurk? Som nevnt i kapittel 2 beundret begge gjerningsmennene i Finland gjerningsmennene bak Columbine-massakren i 1999, og det kan hende at de fikk sin inspirasjon derfra. Det var også flere likhetstrekk mellom måten gjerningsmannen i Jokela og gjerningsmannen i Kauhajoki utførte massakrene på (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010). Dette fremmer spørsmålene: Var gjerningsmannen i Kauhajoki en copy-cat av gjerningsmannen i Jokela? Og hadde massakren i Kauhajoki skjedd dersom mediene ikke hadde gitt gjerningsmannen i Jokela så mye oppmerksomhet? Dette er det selvfølgelig umulig å gi et endelig svar på, men likevel: I Finland samtykket flere av redaktørene i at mediedekningen av en massakre kan føre til copy-cats (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010). VGs redaktør Torry Pedersen, derimot, har ingen tro på at Breivik sine handlinger vil inspirere noen til å utføre liknende handlinger:

Jeg tror Breivik er så spesiell at jeg ikke ser for meg at skriveriene rundt ham skal være egenstimulerende. Men vi har for eksempel vært nøye med å redigere bort hvordan han lagde bomben. Så da vi publiserte hele den rettspsykiatriske rapport, tok vi bort en del detaljer rundt akkurat det.

Jarle Brenna forteller også at VG har vært forsiktige med å gi for detaljerte beskrivelser av selve bomben: ”Den informasjonen er jo så lett tilgjengelig på nettet, at hvem som helst kan finne den der. Men vi har likevel ikke ønsket å gjengi den så detaljert at du skal kunne lage en bombe ut i fra våre beskrivelser, i hvert fall”. Brenna mener uansett det er viktig at fremgangsmåten og selve handlingene til Breivik må belyses: ”Men personlig så håper jeg dette ender med at han blir stående igjen som en dust, og ikke en helt. Det må jo ikke bli sånn at det er noe å se opp til å drepe uskyldige barn”, sier han.

5.5.1 Breiviks mediestrategi

Gjerningsmennene i Finland hadde en klar mediestrategi. De ønsket blant annet å bli fremstilt av media som både maskuline og sterke, og de la derfor ut både bilder og filmer av seg selv på internett der de fremstod som nettopp det. De finske mediene benyttet seg av dette materialet, og videreførte dermed det som egentlig var et nokså falskt bilde av gjerningsmennenes sanne natur (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:66). Også Breivik la ut bilder og annet materiale på nett der han fremstod som svært maskulin og intelligent. Videreførte VG dette bildet av Breivik? For å kunne besvare det spørsmålet, har jeg kodet hvilke hovedfokus VG hadde i sin dekning av Breivik. I Tabell 5-6 ser dere funnene jeg

gjorde i den forbindelse:

Tabell 5-6 Temaer VG har fokusert på i sin dekning av Breivik.

Hovedfokus	Antall artikler
Breiviks planlegging av terroren (inkl. bombe)	16
Breiviks fortid og familie	5
Breiviks manifest	5
Breiviks atferd og/eller hendelsesforløp under massakren på Utøya	4
Breiviks andre terrormål, som SKUP-konferansen, NRK, etc.	3
Breiviks medlemskap i frimurerlosjen, Knights templar, korsfarer, etc.	2
Breiviks psyke	4
Rekonstruksjonen	5
Breiviks fengselsopphold	6
Breiviks politiske aktivitet, som på nettforum, etc.	3
Breiviks eventuelle hjelp i forbindelse med terroren	3
Annet om Breivik, som for eksempel hans fascinasjon av Max Manus	7

Tabell 5-6 viser at VG har fokusert mest på hvordan Breivik klarte å gjennomføre terrorangrepet: at han flyttet inn på gården i Åsta, hvordan han planla angrepet, at han kjøpte kunstgjødsel, bygde bomben etc. Breiviks manifest, derimot, var kun hovedfokus i fem av de 63 artiklene. VG har derfor vært nokså forsiktige med å videreformidle Breiviks egenproduserte mediespektakel. Men samtidig er altså 16 av 63 artikler fokusert på ”hvordan Breivik klarte det”, noe som kan ha vært med på å bygge ham opp som en slags intelligent

superskurk – en mann som med pågangsmot og dedikasjon, helt alene klarte å gjennomføre det hittil eneste terrorangrepet på norsk jord. Samtidig hadde det norske folk på dette tidspunktet et stort behov for å forstå hvordan noe slikt kunne skje, og det var derfor viktig at media hadde et stort fokus på nettopp dette den første måneden. Det blir derfor, nok en gang, et spørsmål om ulike hensyn: fra et deontologisk perspektiv kan dette ha vært et riktig fokus, men fra et teleologisk perspektiv er dette fokuset på grensen til fatalt – i hvert fall i forhold til hvilke konsekvenser det kan ha ført og/eller føre med seg.

23. og 24. juli 2011 viste VG to av Breiviks egenregisserte bilder på forsiden. Jeg har gjort en kvalitativ innholdsanalyse av de to forsiden, for å se nærmere på hvordan Breivik ble fremstilt på VGs forsider de to første dagene etter terrorangrepet:

Figur 5-7 Forsidene til VG, 23. juli 2011 (til venstre) og 24. juli 2011.

Forsiden **23. juli** viser en bestemt Breivik som titter rett mot leseren. En slik blikkontakt kan i følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77) personifisere og øke identifikasjonsaspektet ved bildet. Forsiden har en blanding av en ideelt-reelt og en gitt-nytt dimensjon, og det er vanskelig å si hvilken dimensjon som er den mest fremtredende. Bildet av Breivik er plassert til høyre, altså på nytt plass, og øverst, altså i ideelt-sfæren. I følge Kress og van Leeuwen sin teori (1996, referert i Hågvar 2007:69-75) har bildet dermed fått en plassering som gjør at det løftes frem som det mest ideelle, oppsiktsvekkende og nye på forsiden. Bildet av Breivik er derfor mer fremtredende enn de to andre bildene på forsiden. **24. juli** har VG nærmest dekket forsiden med et bilde av en uniformert og bevæpnet Breivik. Han ser svært bestemt ut, øynene hans vises klart og han ser i samme retning som han retter våpenet. Forsiden har en fremtredende gitt-nytt dimensjon, og Breivik er plassert på nytt

plass. Teksten spiller også en stor rolle på denne forsiden. Tittelen sier: ”Slik planla han massedrap” og en undertittel til høyre sier: ”Skrev 1500 siders håndbok i terror”. I ideelt-sfæren står teksten: ”Det er bedre å drepe for mange enn for få”. Og nederst til høyre, i bildeteksten, står det: DETALJERT DAGBOK: I tre år skrev Anders Behring Breivik (32) på sitt terrormanifest. Fra april i år har han ført detaljert dagbok. Fredag gikk han til angrep – i henhold til planen”. Under denne bildeteksten står det en generell sidereferanse: ”52 SIDER OM TRAGEDIEN”. Bortsett fra ordet ”tragedien”, er det ingenting på denne forsiden som sier at Breiviks handlinger var gale, eller at Breivik er ond, slem eller lignende. Den informerer derimot om at ”det er bedre å drepe for mange enn for få”, om hvordan han planla massedrapet, at han har skrevet en lang håndbok i terror og at han har ført en detaljert dagbok. Forsiden er like beundrende, som den er fornedrende. Det kunne like så godt ha vært en VG-reportasje om en person som har klart noe stort: ”Slik klarte x å gå ned i vekt”, ”det er bedre å spise færre kalorier, enn flere” og ”x skrev detaljert dagbok hver dag om vektnedgangen” – ”les VG og se hvordan x klarte det”. VG ble ikke klaget inn til PFU for denne forsiden, men det betyr ikke automatisk at forsiden var innenfor rammene til VVP. Serck-Hanssen påpeker at PFU må ha en klage på bordet før de behandler saker. Generalsekretæren i Norsk Presseforbund har riktignok mulighet til selv å legge frem saker for utvalget som han mener er brudd på god presseskikk (initiativretten), men som Serck-Hanssen sier: ”det gjør generalsekretæren nødig”.

Marianne Vikås angrer ikke på at VG publiserte de to egenregisserte bildene til Breivik, selv om det betød at de opptrådte i henhold til Breiviks mediestrategi.

Jeg mener det var viktig å vise at det var en hvit mann. Jeg mener det er viktig å fortelle om bakgrunnen hans, og at han kom fra Oslo vest. Og at det ikke var Al-Qaida som stod bak, som BBC rapporterte. Så for å gi den fulle og hele sannheten om denne mannen, måtte vi også trykke bilde av ham. Han er lyshåret, hvit og selve prototypen på en nordmann. Og jeg mener viktigheten av å vise det, veier høyere enn at det var hans egenregisserte bilder.

Brenna forteller at VG kontaktet politiet for å få tilgang til et passbilde, eller et bilde som de eventuelt hadde tatt rett etter pågripelsen, men at det ikke lot seg gjøre så tidlig i prosessen. ”Vi sluttet å bruke Breiviks bilder med en gang vi fikk andre bilder”, sier han. Hvorfor valgte VG å slutte å bruke Breiviks egenregisserte bilder? Torry Pedersen sier det var viktig for VG ikke å støtte opp under det bildet Breivik selv ønsket å formidle av seg selv, ved hele tiden å

publisere hans egne bilder. Han mener likevel det er viktig ikke å tie Breivik ihjel, selv om det vil si at han får en del av den oppmerksomheten han ønsker seg:

All min erfaring er at forkvaklede ideologier og historisk villfarelse kan man best bekjempe med åpenhet og diskusjon. Skal man tie ihjel nazismen og det som skjedde der? Skal man tie ihjel kommunismen og de overgrepene den har begått? Skal man tie ihjel fascismen? Skal man tie ihjel fundamentalistisk islamisme? Skal man tie ihjel islamofobi som han representerer? Jeg mener det er helt feil.

Det er likevel verdt å stille spørsmålstegn ved om det virkelig var nødvendig at VG å vise et så stort bilde av en bevæpnet og myndig Breivik på forsiden, som de gjorde 24. juli 2011. Bildet kunne trolig vært langt mindre i størrelse, uten at det hadde betydd at VG ikke hadde fått vist den fulle og hele sannheten om Breivik. Samtidig har Pedersen et godt poeng i at det å tie Breivik ihjel og skjule ham for offentligheten, og dermed ikke vise den fulle sannheten om ham – kanskje hadde vært enda farligere. Det bør likevel finnes en balansegang: det å tone ned bildebruken av en gjerningsmann, er ikke det samme som å tie ham ihjel.

5.5.2 En gjentakende presentasjon

Forsiden til VG 24. juli var svært dramatisk, og fra et teleologisk perspektiv kan den også ha vært svært uetisk – altså i forhold til hvilke konsekvenser den kan ha fått. Men bortsett fra denne forsiden har ikke VG vært på med på å bygge opp under Breiviks egen mediestrategi ved i særlig stor grad å videreføre hans egne ”forkvaklede tanker og ideer” – i hvert fall ikke i direkte forstand. Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010:64-69) påpeker derimot at det ikke kun er gjerningsmannens eget materiale som kan bidra til en rollemodell-formasjon. En gjentakende presentasjon av en gjerningsmann kan i seg selv også føre til en rollemodell-formasjon av gjerningsmannen. Som nevnt i kapittel 2 er det ulike perspektiver på hvordan og i det hele tatt om denne formasjonen finner sted. **Det første perspektivet** sier at mediene overhodet ikke fremmer et heltebilde av en gjerningsmann, fordi mediene retter et kritisk blikk mot gjerningsmannen og legger vekt på selve ondskapen ved ham og handlingene hans. Dette perspektivet underbygger det Pedersen også påpekte: den beste måten å møte forkvaklethet og villfarelse på, er ved åpenhet. Det å skjule en gjerningsmann sin identitet kan derfor bidra til å gjøre mer skade enn motsatt, i forhold til copy-cats (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:67). **Det andre perspektivet** sier at det ikke er medienes ansvar å reflektere over hvorfor en gjerningsmann søker publisitet. Dette perspektivet legger utelukkende vekt på pressens informasjonsansvar, og mener at publikum selv skal vurdere

informasjonen kritisk (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:67). Perspektivet tar derfor utgangspunkt i en deontologisk etikk, og legger vekt på selve handlingene til media, og ikke konsekvensene. **Et tredje perspektiv** vedkjenner at mediepublisitet kan lage et heroisk bilde av en gjerningsmann i hodet til noen, og dermed inspirere frem copy-cats – men at saken likevel er altfor stor til å bli ignorert (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:68). Media bør likevel nøye vurdere hvordan gjerningsmannen og hans materiale blir publisert. Dette perspektivet virker å være en slags hybrid mellom en deontologisk og et teleologisk perspektiv – siden den vedkjenner etiske problemer ved både handlingene og konsekvensene av journalistikken. **Det fjerde perspektivet** sier at muligheten for en rollemodell-formasjon av en gjerningsmann gjennom media er så åpenbar, at media ikke bør tilkjenne gjerningsmannens identitet i det hele tatt (Raittila, Koljonen og Väliverronen 2010:68). Dette er et perspektiv som baserer seg utelukkende på en teleologisk etikk, siden konsekvensene av journalistikken trekkes frem som det aller mest viktige. Hadde det vært riktig av pressen å opptre i henhold til perspektiv nummer fire, og altså å tie Breivik ihjel? Marianne Vikås er ikke enig i dette, og mener heller at mediene bør kle av ham. Hun argumenterer derfor i retning av perspektiv nummer én i rollemodell-teorien.

Det Breivik mener var noen av de utløsende faktorene, var jo at han ikke kom til orde og følte seg sensurert. Fjordman, som er i det samme miljøet, sier jo det samme – at han følte en pressesensur. Og da mener jeg vi ikke må være redde for å vise hva de sier, kle av dem og komme med motargumenter for å vise at mye av det de står for er galt.

Jarle Brenna argumenterer også i retning av perspektiv nummer én i teorien om en rollemodell-formasjon av gjerningsmannen. Han mener det er helt galt å tie Breivik ihjel, og mener det ville være det samme som å late som om 22. juli aldri har skjedd:

I enhver straffesak vil gjerningsmannen være sentral. Og dette er jo en straffesak, og det er vanskelig å omtale det som skjedde 22. juli uten at Breivik får en sentral rolle i vår dekning. Så må jo det balanseres med kritisk journalistikk og også mot Breivik: snakker han sant? Skryter han på seg ting? Den typen ting. Sånn at det ikke bare blir det han selv ønsker å få frem, men faktisk sannheten – det som er virkeligheten.

Erik Sønstelie er også svært kritisk til å tie Breivik ihjel, og argumenterer, i likhet med de to andre, i retning av perspektiv nummer én:

Hvis ett menneske dreper veldig mange mennesker, uten at vi ser hvem han er, uten at vi får drypp om at han har planlagt dette i mange år, at han har gjort de og de

forberedelsene – da kan det på mange måter bygge seg opp et slags uvirkelig, men mønsteraktig bilde av et superintelligent vesen som har begått alle disse handlingene og som er farlig for hele samfunnet – et samfunn hvor det er fullt av allierte med ham. Hvis det da ikke hadde vært for en presse som har formidlet at politiet ikke til den dag i dag finner ledetråder til ham, eller en presse som gjengir fra et rettsmøte hvordan han er mindre, virker usikker og uttaler sitt budskap på en måte som får de overlevende til å le. Og for meg blir den latteren et uttrykk for at trollet sprekker. Og i det ligger det også i hvilken rolle pressen kan ha en positiv virkning, både for de som har vært nært rammet av terroren og for samfunnet som på mange måter eller ville vært traumatisert av det. Så jeg mener tvert i mot at det er farlig hvis vi lukker pressejussen, det er farlig hvis vi lukker åpenheten og det er farlig hvis vi lager flere stengsler rundt den offentligheten. Det som er i mørket og innestengt, er jeg mer redd for.

VVP legger ingen føringer på hvordan media skal forholde seg den eventuelle smitteeffekten en omtale av en gjerningsmann kan føre til. Serck-Hanssen forteller derimot at det finnes en annen paragraf i VVP som er inkludert på grunn av faren for en smitteeffekt: selvmordsparagrafen. Den er i følge Serck-Hanssen basert på en vitenskapelig teori.

Den er tatt inn i VVP på grunn av fare for en smitteeffekt ved en omtalelse av selvmord. Derfor skal ikke selvmord omtales, i hvert fall ikke i detalj. Men vi har altså ikke en tilsvarende paragraf når det gjelder voldshandlinger. Og det ville være vanskelig å skjønne hvordan man skulle felt dom på et punkt som det rett og slett ikke finnes dekning for i VVP. På en måte kan man vel si at under omtanke så ligger det også hvilken virkning dette måtte kunne ha på ofre og selvfølgelig også på samfunnet som ofre. Men det skal mye til for at noen felles litt sånn vagt på bakgrunn av at det har en dårlig innvirkning på samfunnet, for da er vi liksom rett borte i sensuren.

Serck-Hanssen forteller at utvalget diskuterer faren for copy-cats med jevne mellomrom. ”Men hvis det var sånn at pressen ikke kunne skrive om noe fordi noen kunne få en god idé, så ville jo ikke pressen kunne skrive om noen såne hendelser da”, sier hun.

Torry Pedersen har som nevnt ikke troen på at mediedekningen av Breivik vil føre til nye caser, men han mener likevel at det helt klart er mediernes ansvar å reflektere over de eventuelle konsekvensene av journalistikken. Han mener det er umulig å vite om VG hadde dekket en eventuell copy-cat på samme måte som de dekket Breivik. ”Min erfaring er at alle saker må vurderes i sin kontekst, men vi ville åpenbart hatt nytte av erfaringene vi har gjort oss som følge av 22.juli-dekningen”, sier han. Etter det første angrepet i Finland mente mange journalister og fotografer at de selv kun var upartiske observatører og forkjempere for ytringsfriheten. Men etter det andre angrepet var mange av de finske journalistene villige til å begrense sin omtale av gjerningsmannen, på tross av hva de visste, i håp om at det ville

redusere muligheten for nye copy-cats (Raittila Koljonen og Väliverronen 2010). Raittila Koljonen og Väliverronen (2010) forteller at Finland opplevde hundrevis av trusler om liknende handlinger etter massakrene i Jokela og Kauhajoki. Dette tyder på at ideen om en rollemodell-formasjon av en gjerningsmann er både holdbar og reell. Hvordan kan mediene fremstille en gjerningsmann uten at det fører til en rollemodell-formasjon av ham? Hvor mye oppmerksomhet er for mye? Og hvilke bilder, om noen, bør holdes skjult for offentligheten?

5.6 Rekonstruksjonen

Lørdag 13. august 2011 var Anders Behring Breivik tilbake på Utøya for å rekonstruere hendelsesforløpet 22. juli. Dette hadde VG fått nyss om, og dagen etter, 14. august, publiserte VG en ti sider lang eksklusiv nyhetsreportasje fra rekonstruksjonen. Saken ble illustrert med til sammen seks bilder, og alle bildene, unntatt forsidebildet, strekker seg over to sider. Rekonstruksjonen var hovedoppslag og eneste oppslag på forsiden. Også de to følgende dagene, 15. og 16. august, publiserte VG bilder fra rekonstruksjonen, og begge dagene var saken hovedoppslag på forsiden.

Figur 5-8 VGs forside, 14.august 2011

Figur 5-9 VG 14. august 2011, side 12 og 13. Breivik viser med håndbevegelser (ladegrep) hvordan han tok livet av ungdommene på Utøya.

Nyhetsreportasjen fra rekonstruksjonen ble klaget inn fra tre ulike hold. Klagene retter seg kun mot VGs oppslag 14. august, og ikke de to følgende dagene. **Klager A** er en vanlig leser, og mener at bildebruken til VG er aggressiv og offensiv. Det pekes spesielt på bildene der Breivik ved hånd- og armbevegelser demonstrerer hvordan han tok ladegrep og skjøt ungdommene på Utøya. Klager mener at VG ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til at flere av de berørte er barn. Klager omtaler bildebruken som ”særdeles støtende og spekulativ”, og anfører brudd på VVPs punkt 4.1 (saklighet og omtanke), punkt 4.6 (hensynet til ofre og pårørende), punkt 4.8 (en del av ofrene var barn) og punkt 4.12 (aktsomhet i bildebruk). **Klager B** er direkte berørt, og består av tre personer som er overlevende og/eller pårørende. Magnus Håkonsen, som jeg refererte til i innledningen, er en av disse. Klagen rettes mot VGs bildebruk, både på papir og nett, og spesielt ladegrep-bildet. (Klager B reagerer også på twitter-meldingene som enkelte av VG-journalistene sendte i forbindelse med publiseringen). Håkonsen var selv på Utøya 22. juli: han flyktet over døde mennesker, så venner ble skutt, forsøkte å redde andre, svømte for livet og, utrolig nok, overlevde. På ett tidspunkt så han

også rett på gjerningsmannen, som smilte og ladet om. Håkonsen trodde da at han så på sin drapsmann. I klagen sier Håkonsen: ”Det å se gjerningsmannen ta ladegrep, for så å forsøke å henrette deg, er noe ingen kan forestille seg før de har opplevd det selv”. Han sier videre at det å våkne opp til bilder av gjerningsmannen som er tilbake på Utøya, er ”... så forferdelig provoserende, at det knapt kan beskrives. Det og i tillegg våkne til bilder og video av vedkommende som tar ladegrep, er som en mental voldtekt”. Klager mener og at VG ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til at mange av de berørte er barn, og mener spesielt ladegrep-bildet er hensynsløst overfor de fornærmede barna. Klageren mener videre bildene er sensasjonspregede, og at VGs motiv var rent økonomisk. Det pekes også på at VG burde ha varslet AUF på forhånd, slik at de var mer forberedt. Klageren mener og at VG ikke kan forsvare seg med selektivitetsprinsippet, og begrunner dette med at vi i dagens samfunn ikke kan velge hvilke nyhetssaker vi utsettes for. Klageren mener det ikke finnes noen måte denne bildebruken kan forsvares på, med unntak av salgstall. Klager B anfører derfor brudd på hele 14 punkter i VVP: 1.5, 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, 3.9, 4.1, 4.5, 4.6, 4.8, 4.11, 4.12, 4.13 og 4.16.

Klager C er advokat på vegne av etterlatte. Klagen retter seg mot både det totale antallet VG-forsider med bilde av Breivik og nyhetsreportasjen fra rekonstruksjonen 14. august.

Førstnevnte punkt har jeg behandlet i et tidligere delkapittel, og jeg vil derfor ikke legge mer vekt på det her. Klageren påpeker at bildene fra rekonstruksjonen vises svært kort tid etter selve hendelsen (kun tre uker og to dager), og klager mener at VG har feilvurdert hensynet til berørte versus hensynet til allmenn interesse. Klageren mener og at det å publisere bilder av gjerningsmannen med fingeren på avtrekkeren, kan ha forsterket traumet som de fornærmede og etterlatte har vært igjennom. Det anføres brudd på punkt 4.6 (hensynet til ofre og pårørende) (se vedlegg C).

Alle tre klagenes anfører brudd altså på punkt 4.6 i VVP (hensynet til ofre og pårørende) (se vedlegg A). Klagenes retter seg ikke mot selve innholdet i artikkelen 14. august som helhet, men kun mot bildebruken. Her ser vi igjen at det er bildene som vekker sterkeste reaksjoner. I sitt tilsvarende avviste VG samtlige klager, og mente avisens vurderinger i denne saken var i samsvar med god presseskikk. VG har likevel forståelse for at bildene fra rekonstruksjonen på Utøya oppleves som vonde og sterke, men henviser til VVP punkt 1.3, som blant annet sier at: ”Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet”. VG mener at det journalistiske grunnoppdraget sjelden har vært sterkere: nemlig å dokumentere og

rapportere det som faktisk har skjedd. VG forsvarer videre publiseringen av rekonstruksjonsbildene ut i fra syv punkter (vedlegg C):

1. Bildene dokumenterer et helt sentralt etterforskningsskritt i historiens største terroranslag mot Norge.
2. Norske medier har tradisjon for å publisere bilder fra rekonstruksjoner, ofte med gjerningspersonen selv i skytestilling – med våpen. Det er en del av Norges åpenhetskultur.
3. Det er i tråd med samfunnsoppdraget å dokumentere og kontrollere politiets etterforskning, og det er ekstra viktig i denne saken siden politiet har vært utsatt for massiv kritikk.
4. Det er pressens rolle å dokumentere fortløpende, og så nøyaktig som mulig. Media har tross alt en selvstendig dokumentasjonsrolle.
5. Historien viser at det i store saker ofte har blitt stilt spørsmål ved etterforskningen og rettergangen i ettertid, og at det derfor er viktig at det dokumenteres mest mulig og at dette kommer offentligheten til gode. Rekonstruksjonsbildene sier mye om hvor grundig akkurat denne delen av politiets etterforskning har vært, og kan bidra til å stoppe senere spekulative initiativ.
6. Breivik hadde selv regissert flere bilder for å fremstå i offentligheten på en måte som var ønskelig for ham, og bildene fra rekonstruksjonen der han leies i bånd dokumenterer at det systemet han ville ødelegge med sin terror fungerer.
7. Bildene har et rettsikkerhetsperspektiv for alle parter, også Breivik.

5.6.1 Var nyhetsreportasjen i allmennhetens interesse?

Til tross for at nyhetsreportasjen fra rekonstruksjonen ble opplevd som svært belastende for mange, konkluderte PFU med at den ikke var brudd på noen av de 14 innklagede punktene i VVP. Serck-Hanssen forteller at det var en lang diskusjon i PFU om hvorvidt rekonstruksjonen var innenfor VVPs rammer eller ikke. Hun forteller at det likevel ikke var særlig stor grad av uenighet rundt avgjørelsen:

Det ble gjort en grundig vurdering i utvalget om dekningen av rekonstruksjonen er av allmenn interesse. Ikke i den forstand om folk er nysgjerrige, men om det er viktig. Er dette viktig for oss nå og eventuelt for fremtiden når det gjelder dokumentasjon av hva det var som foregikk på disse bildene som ble vist? Stod det i forhold til bildenes natur? Var de unødvendige spekulative på en eller annen måte i forhold til det som

eventuelt måtte være viktigheten av å vise dem? Og der kom vi frem til at det ikke var det, og vi merket oss at VG tross alt hadde prøvd å unngå å ha de mest provoserende bildene på forsiden. Det var i hvert fall ikke noe som talte i mot VG at de hadde puttet det mest problematiske bildet langt inne i avisen, sånn at man ikke så det på vei til kiosken.

PFU konkluderte altså med at bildene fra rekonstruksjonen var i allmennhetens interesse – og at dette hensynet veide tyngre enn hensynet til de berørte. Klager C, advokat på vegne av pårørende, mener derimot at VG har feilvurdert disse interessemotsetningene (vedlegg C). På hvilken måte er egentlig bildene fra rekonstruksjonen i allmennhetens interesse? Torry Pedersen mener rekonstruksjonen har allmennhetens interesse fordi den viser gjerningsmannen tilbake på åstedet for den største forbrytelsen i Norge i fredstid:

Den viser hvordan han agerer, og det kan være med på å forklare noe om hans mentale tilstand. Den viser at han går i bånd, den viser med hvilken grundighet politiet går til verks for å utøve dette. Og når du ser på antall oppslag i samtlige nyhetsmedier over hele verden, så synes det som om advokaten er på kollisjonskurs med samtlige redaktører i alle de ledende mediene, i hvert fall i den vestlige verden.

VG forsvarer også publiseringen av bildene med at de underbygger og beviser det politiet hele tiden har sagt: at Breivik er samarbeidsvillig og kald. VG mener at bildene er med på å fastslå at det vi har fått vite fra avhørene er korrekt informasjon, nemlig at Breivik legger kortene på bordet og samarbeider med politiet – uten å vise anger. Bildene bekrefter dette, i følge VG: en iskald morder som gjenopplever sin massakre (vedlegg C). Pedersen er overrasket over hvor sterke reaksjoner rekonstruksjonen skapte, og mener måten VG presenterte rekonstruksjonen på, var fullt ut akseptabel: ”Jeg ble nok litt overrasket over styrken i reaksjonsmønsteret, men jeg synes egentlig det er et mønster som går igjen her, at et standpunkt blir emosjonelt forsterket, og så mister man noen nyanser i debatten”, sier han. Jarle Brenna er også overrasket over de sterke reaksjonene:

Jeg tror reaksjonene er grunnet i at det skjedde et lite skifte blant de pårørende og befolkningen generelt omtrent på det tidspunktet. De første dagene var samholdet veldig sterkt, alle i Norge var glade og hyggelige mot hverandre og vi journalister fikk også veldig mye ros på e-post for at vi informerte og at folk fikk vite hva som hadde skjedd. Men så tror jeg det gikk over i en fase der man ble mer sint over det som hadde skjedd - man gikk vekk fra sorgfasen. Og det skjedde i samfall med rekonstruksjonen. Og da var det mange som reagerte på å se bilder av ham igjen.

Også Serck-Hanssen vektlegger hvor følsomt alt med 22. juli har vært. Hun sier og at det har vært en stor utfordring for PFU å være konsekvente og konsistente og ikke la seg rive for mye med:

Selv om man ikke har mistet noen av sine nærmeste, så er det jo en sak som har rammet hele Norge. Men man må ikke miste kart og kompass. For det er jo andre store saker for enkeltmennesker hele tiden. Så vi må ikke begynne å behandle dette med Utøya og Regjeringskvartalet på lykke og fromme, bare fordi det er 22. juli.

5.6.2 Ladegrep-bildene

Som det fremgår av klagene er det spesielt ladegrep-bildet og bildet på forsiden som vekket sterkeste reaksjoner (se figur 5-8 og figur 5-9). Likevel ble ikke disse bildene felt av PFU. Hvorfor er bildene i så ettertrykkelig allmenn interesse, at det overskygger hensynet til de berørte? PFU mener det påklagede ladegrep-bildet er akseptabelt ut i fra et berettiget informasjonsbehov, og at det har en betydelig informasjonsverdi. Utvalget presiserer at pressens bilder har en annen funksjon enn politiets – både for debatten her og nå og for ettertiden som historisk dokumentasjon (se vedlegg C). Utvalget tar derfor opp poenget til Pedersen om at mediene skriver historiens kladdebok. Når det gjelder alvorlighetsgrad, sier utvalget at bombeeksplosjonen i Oslo og massedrapene på Utøya overgår alle nasjonale saker som tidligere har vært omtalt i norske medier i fredstid. Utvalget mener derfor at bildet er en viktig del av den offentlige samtalen i forkant av rettssaken, og at dette hensynet må veie tyngst (se vedlegg C). Marianne Vikås mener ladegrep-bildene er i allmennhetens interesse fordi de viser hvor iskald han er. Hun var selv ved Utvika og iaktok Breivik da han viste politiet hvordan han tok livet av 69 mennesker. ”Vi stod på land og så på dette her, og det virket som at han gjør dette som noe helt dagligdags – og det sier noe om ham, mener jeg”. Erik Sønsteli forteller at hans datter Siri, som selv overlevde Utøya-massakren, reagerte på ladegrep-bildene: ”Hun var opprørt over at bildene ble publisert da, men i dag ser hun grunner til hvorfor de kunne publiseres. Men hun er ikke sikker”, forteller Sønsteli. Han mener selv at ladegrep-bildene kan ha allmennhetens interesse, dersom det er et poeng i hvordan han ladet, siktet og drepte:

Så i gitte sammenhenger kan det være relevant å publisere disse bildene – i gitte sammenhenger kan de ha offentlighetens interesse. Men hvorvidt de hadde det her, det tror jeg ikke. Det er i hvert fall grunn til å reise spørsmål om hvorvidt det var et unødige bilde å ta og bruke.

Jarle Brenna mener det er vanskelig å ha bastante meninger om hvor grensen mellom god og dårlig presseskikk går. Han mener ladegrep-bildene er innenfor bestemmelsene til VVP: ”For mange pårørende er det sterkt å se bilde av Breivik i det hele tatt, og bildet med ladegepet er selvfølgelig det sterkeste av dem. Mange pårørende mente at ladegrep-bildene var over grensen, men både PFU, redaktøren i VG og jeg mener det er innenfor”, sier han.

VG skriver i sitt tilsvarende at ladegrep-bildet kun ble brukt som nødvendig dokumentasjon. For å sette nyhetsreportasjen i perspektiv, henviser VG til NRKs film fra helikopteret 22. juli, der man kan se Breivik skyte ungdommer i vannkanten. VG spør i sitt tilsvarende om kopien er verre enn originalen: ”Vi finner det underlig om rekonstruksjonsbildene av siktede i tau, fullstendig underkastet norsk ordensmakt, skal være mer belastende for overlevende og pårørende enn usladdede live opptak fra massakren” (vedlegg C). VG mener PFU må se rekonstruksjonsreportasjen opp mot live-opptakene og bildene, slik at det ikke fremstår som at det er verre å formidle kopien – rekonstruksjonen – enn selve originalen – massakren (vedlegg C). Pedersen angrer derfor ikke publiseringen av ladegrep-bildene, og mener Håkonsen sin uttalelse om at man ikke kan forsvare seg mot dette bildet, faller på egen urimelighet: ”Det stod ikke på forsiden engang. Jeg ville absolutt ha publisert bildet på nytt igjen”, sier han. Pedersen viser også til uttalelsen fra PFU som enstemmig konkluderte med at VG ikke hadde brutt god presseskikk i sin dekning av rekonstruksjonen:

Både allmennhetens representanter og pressens representanter var enige i at dette var innenfor pressens etiske regelverk. Men det er jo legitimt å diskutere det likevel. Og jeg mener at forsiden vår 14. august var såpass nøytral at du måtte ganske tett på før du kunne se Breivik. Og det var tydelig kommunisert at det var mange bilder fra rekonstruksjonen i avisen. Og man må jo ikke kjøpe VG.

Psykolog Helen Christie mener at bildene fra rekonstruksjonen kan ha vært de verste bildene for de pårørende:

Men det at ting er ille, er ikke i seg selv et argument for at media ikke skal gjøre det. Det er jo sånn det er med traumatisering – det fører til at man går rundt i et evig beredskap, også fører det til at man gjenopplever, får flashback og at man liksom er der igjen.

Serck-Hanssen mener også at det at noe føles ille, ikke er det samme som at det er uetisk:

Folk sine personlige opplevelser av ting er ikke og kan ikke være et etisk kompass. En voldsmann kan jo også oppleve det som ubehagelig at det står ting om ham eller henne i pressen. Og etikken har den grunnholdningen at relevante like saker skal behandles likt. Det som én oppfatter som helt ok, kan for en annen være helt forferdelig – folk har veldig forskjellige emosjonelle responser. Men det betyr ikke at man ikke skal ta hensyn, eller at det ikke er relevant å se på folks følelsesliv. Men det kan samtidig ikke være et 100 prosent kompass – for da ville man jo måttet endre vurdering fra sak til sak, og fra person til person.

Serck-Hanssen trekker seg dermed vekk fra Aristoteles sin dydsetikk, og beveger seg mer i retning av en deontologisk etikk der etiske avgjørelser skal vurderes ut i fra om handlingen er i tråd med relevante etiske pliktnormer eller prinsipper.

5.6.3 Beskytte enkeltmennesker

Presseetikken i Norge er i første rekke ment å skulle beskytte enkeltmennesker (Brurås 2010). Flere av de pårørende opplevde rekonstruksjonen som svært vanskelig - betyr ikke det at VG har brutt god presseskikk? Eller var faktisk 22. juli og ukene som fulgte en presseetisk unntakstilstand, der pressen kunne skrive og trykke hva som helst, uten å bli felt? Sønstelie mener at man skal ha stor respekt for hvor forskjellig folk opplever en slik nyhetsreportasje:

Det som skjedde traff oss så forskjellig ut i fra hvor vi var i livene våre da det hendte, hvem vi er som personer og ikke minst på hvilken måte vi ble berørt. Så man skal være veldig ydmyk når man uttaler seg om dette. Men for meg var ikke rekonstruksjonen en ”mental voldtekt”. Og for meg har ikke VG brutt god presseskikk. Og jeg håper at jeg hadde reagert likt hvis min datter hadde blitt drept.

Serck-Hanssen sier at det er vanskelig å fortelle folk hva de føler, eller hva som er riktig å føle:

Det er jo den som har skoen på, som vet om den trykker eller ikke. Samtidig så kan ikke etikken ha som sitt ufeilbarlige kompass hvordan individer reagerer. Og hvis pressen skulle latt være å trykke og skrive om alt som kan legge sten til byrde, så ville det ikke vært mye de kunne skrive om. Da kunne det bare vært gladsaker da. Og selv da er det jo ofte noen som er lei seg. Så i PFU må vi ta stilling til om sakens natur er av en sånn art at det er god grunn til å publisere det, på tross av at noen med all rimelig sannsynlighet kan komme til å føle seg tråkket på.

Brenna påpeker at hensynet til de berørte alltid må veies opp mot offentlighetens behov for å vite:

Hvis man skal dra den VVP-bestemmelsen om hensyn til pårørende helt ut, så vil man jo gi fra seg redaktøransvaret til de pårørende, også kan de sitte og bestemme hva vi skal skrive. Og det kan ikke være sånn at vi må ringe de pårørende hver gang for å høre om det er greit at vi skriver noe. Og det er jo det som har vært vanskelig i den saken her hele veien, nemlig hensynet til de pårørende og bestemmelsen i VVP. Det er jo noen pårørende som ikke vil lese om terrorangrepet i det hele tatt, altså at all omtale av det som har skjedd er en påminnelse om at de har mistet barnet sitt eller noen som stod dem nær.

Helen Christie jobbet med pårørende etter tsunamien i Indonesia i 2004. Hun forteller at de pårørende som mistet noen i tsunamien syntes det var slitsomt med all oppmerksomheten rundt tragedien – og fryktelig provoserende da reiseselskapene sendte reklame fra de samme stedene:

Det er klart at for alle som har vært utsatt for traumer, så er noe av det vanskeligste å bli minnet på det når du selv ikke ønsker å bli minnet på det. Men det kan jo noen ganger være så uskyldig som at noen spør deg om du hadde en fin sommerferie i år, eller om du har barn – også vet du ikke hva du skal svare. Skal du si: ja, jeg hadde to barn, men nå har jeg bare ett? Sånn er livet etter traumer. Det er ikke bare deg selv som har gjenopplevelser og flashbacks ut i fra påminnere og triggere, som for eksempel når en eksospotte smeller og du tror at det er et skudd. Det er også sånn at det sosiale livet gjør at du ufrivillig blir minnet på det. Det gjør at du skvetter og at du liksom er tilbake igjen, og at du gruer deg og tenker at du ikke orker å treffe folk fordi du ikke vet hva slags spørsmål du kan få. Og det er litt på linje med at du ikke vet hva som står i avisen neste dag, ikke sant?

5.6.4 Varsle om rekonstruksjonen på forhånd

Som nevnt mente klager B at VG burde ha varslet de pårørende og overlevende før de publiserte nyhetsreportasjen fra rekonstruksjonen. Torry Pedersen er ikke enig i dette, og mener det uansett hadde vært umulig: ”Det er 174 bistandsadvokater, hvis jeg ikke husker feil. Og vi kunne jo ikke varsle alle dem. Men politiet kunne jo eventuelt ha gjort det”, sier han. Jarle Brenna sier at dersom det hadde vært praktisk mulig å varsle pårørende og overlevende, så burde de kanskje ha gjort det. Men han påpeker også at de rett og slett ikke hadde mulighet:

Det var ikke sånn at vi visste om rekonstruksjonen lenge i forveien. Vi hadde mistanke om at det skulle være en rekonstruksjon, men vi visste ikke før vi faktisk så det med egne øyne at det var i gang. Og da var det uansett for kort tid til å ha en realistisk mulighet til å kunne varsle alle de pårørende.

Det er likevel nærliggende å tro at også nyhetskriterier og kommersielle hensyn spilte en rolle da VG bestemte seg for ikke å varsle noen om nyhetsreportasjen. I følge Hågvar (2007) er konkurransen om stoffet, annonsørene og leserne så beinhard i vårt mediesamfunn, at det i seg selv kan være et nyhetskriterium å være først ute med en sak. Dette førstemann-kriteriet henger sammen med et av hovedproblemene ved nettavisenes vekst og papiravisenes tilbakgang: for at flest folk skal kjøpe papiravisa, er det en fordel om den inneholder eksklusivt stoff som ikke finnes på nett. Marianne Vikås forteller at hun tenker nyhetskriterier hele tiden, selv i dekningen av 22. juli: ”Det er det samme om jeg dekker terror eller om jeg dekker en voldtekt eller et drap. Når jeg lager en sak, så skal den være en nyhet”, forteller hun. Men Vikås mener likevel ikke at ”eksklusivitet” var årsaken til at VG ikke meldte fra til bistandsadvokatene: ”Det var en veldig kaotisk dag, rett og slett. I ettertid ser jeg at vi nok burde ha gjort det. Det var ikke av vond vilje”, sier hun. Jarle Brenna forteller om flere tilfeller der VG har varslet de pårørende på forhånd, og sier at de har dårlig erfaring med det: ”De som blir varslet skriver det på Twitter med én gang, for det er såpass mange som blir varslet. Så hvis vi sitter på materiale som vi ikke ønsker at konkurrentene skal få tak i, så har det vist seg problematisk å varsle de pårørende”, sier han. Brenna mener likevel at VG ikke setter kommersielle hensyn over hensynet til de pårørende:

Vi blir jo veldig beskyldt for det, men det er feil. Som journalist ønsker du jo å lage nyheter. Og hvis du har jobbet med en sak i lang tid, og varsler de pårørende, også har plutselig Dagbladet saken før deg fordi de får vite det på forhånd, så er jo det kjipt for deg som journalist, for da mister du jo nyheten. Det går mest på det.

Vikås synes klagernes reaksjoner på rekonstruksjonen er god nok grunn til å være mer varsomme i dekningen. I intervju presiserer hun ved to separate anledninger at VG burde ha varslet de pårørende om rekonstruksjonen, og sier dette er noe hun i dag kunne ønske at hun hadde gjort annerledes. Hun synes og det er forferdelig å høre at overlevende og pårørende velger å bli hjemme, fordi de ikke orker å bli møtt av bilder av Breivik på butikken. Erik Sønsteli er usikker på om han synes VG burde ha varslet de pårørende og overlevende om rekonstruksjonen:

Rent generelt vil jeg ikke si at man nødvendigvis skal varsle om alt som skal trykkes på forhånd. Jeg mener at man ikke skal behandle dette som en spesiell sak. Men i den

grad man har lagt seg på den linjen, så kunne man faktisk ha vurdert det. Men jeg er ikke helt sikker.

Klager C henviser til en kronikk i Dagsavisen 26. september 2011, der Asle Hoffart, professor i psykologi ved UiO, skriver at det i den første tiden etter terroren er best at mediene presenterer bilder av Breivik på en måte som gir de overlevende og etterlatte et reelt valg om de vil se dem eller ikke. Dette fordi det må skje i det tempo, og på den måte, som passer den enkelte best, sier han (Hoffart 2011). VG svarer denne kritikken med å poengtere at det er umulig å forutsi hvordan bilder av gjerningsmenn virker på overlevende og etterlatte, og at ingen eksperter eller fagmiljøer bestitter en fasit. Overlevende og etterlatte reagerer forskjellig, og traumehukommelse er ingen eksakt vitenskap. VG skriver at avhengig av sårbarhetsnivå, kan ethvert bilde av Breivik utløse traumeminner (se vedlegg C). Likevel fremgår det av klagen at ladegrep-bildene vekket sterkere reaksjoner enn de andre bildene av Breivik. Ahern et al. (2002, referert av Cantrell 2005) har funnet at noen traumerelaterte bilder virker å fremme flere symptomer på PTSD og depresjon, enn andre traumerelaterte bilder. Kan ladegrep-bildet ha påført de overlevende og etterlatte lignende symptomer?

5.6.5 En kvalitativ analyse av forsiden og ladegrep-bildet

I sitt tilsvarende påpeker VG at dens dokumentariske fremstilling av rekonstruksjonen med bevisst nedtonede virkemidler med blant annet fortellende titler i små typer og bruk av markante klokkeslett for å understreke grepet med kronologi, dokumenterer VGs bevisste avveining av kontradiktoriske og vektige etiske hensyn. VG mener de har presentert rekonstruksjonssaken avdempet og gjennomtenkt for å balansere viktige hensyn. Dette mener de å ha gjort både med hensyn til omfang, journalistisk relevans, størrelse og motiv for bildene (se vedlegg C). Marianne Vikås forteller at det var en lang diskusjon om hvordan VG skulle presentere rekonstruksjonen, og at VG bevisst plasserte det verste bildet der Breivik viser ladegrep mot kamera, bakerst. Jeg har gjort en kvalitativ innholdsanalyse av forsiden 14. august, samt ladegrep-bildet på side 12 og 13, for å se om VG virkelig var så varsom i sin dekning av rekonstruksjonen som de hevdet i sitt tilsvarende (se figur 5-8 og figur 5-9). Forsiden 14. august har tittelen "Her er Breivik TILBAKE PÅ UTØYA. Se de unike bildene fra rekonstruksjonen". Den faste vignetten "ANGREPET MOT NORGE" står over bildet, og stikk-tittelen "eksklusivt" er plassert øverst til høyre. Forsidebildet har flere detaljer: øverst i bildet ser vi den kjente, hvite Utøya-bygningen, og nederst i bildet ser vi Breivik sammen med tre politimenn. Breivik utgjør en svært liten del av bildet, men er rammet inn av en rød

ring som gjør ham mer fremtredende. Bildeteksten er plassert nederst til høyre, og sier: ”I GÅR KL 15.24: Massemorder Anders Behring Breivik viser politiet hvordan han drepte for fote på Utøya 22. juli. Side 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 og 13”. Forsiden har en nokså klassisk ideelt-reelt-dimensjon. Øverst i bildet ser vi den hvite, pene Utøya-bygningen, og det er blomster i vasen ved trappa som går opp til inngangsdøra. I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:73) er vi på grunn av plasseringen tilbøyelige til å lese dette som det ideelle og mest viktige, og også som det mer abstrakte og følelsesladde. Nederst ser vi bilde av fire menn. To av disse er innrammet av en rød ring, der den ene, Breivik, demonstrerer hvordan han siktet på ofrene. I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:73) er vi på grunn av plasseringen i bunnen av forsiden tilbøyelige til å lese denne informasjonen som det reelle, det virkelighetsnære – det som faktisk skjedde. I reklametekster der det er en inndeling i ideelt og reelt, vises som regel det idealiserte liv øverst (av for eksempel en utglattet og rynkefri kjendis eller modell), mens konkrete opplysninger om for eksempel fuktighetskremen som har gjort kjendisen pen, plasseres i bunndelen sammen med informasjon om for eksempel priser. I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:72-73) hadde mange reagert dersom man hadde byttet om plasseringen av disse to – fordi den intuitive visuelle grammatikken hadde slått inn. Hvor fremtredende er Breivik på siden? I følge Kress og Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:75) kan det reelle være mer fremtredende enn det ideelle, og dermed ”vinne” oppmerksomheten til leseren, dersom det er andre grep eller faktorer som gjør det reelle mer iøyenfallende. Størrelse er et slikt grep, siden vi er tilbøyelige til å lese det som er stort på et bilde som viktigere enn det som er lite. Breivik utgjør en svært liten del av det totale bildet. Det er ingen fargekontraster som fremhever Breivik på forsiden. Breivik er også avbildet bakfra, slik at man ikke kan se ansiktet hans. I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77) vil et ansiktsbilde fremme identifikasjonsaspektet ved personen som er avbildet, noe VG altså ikke har gjort. Breivik er avbildet bakfra – og man kan derfor ikke med sikkerhet fastslå hvilken retning han ser i – dermed er heller ikke synsretning en vektor som er med på å gjøre noen elementer på forsiden mer fremtredende enn andre. Det eneste grepet som er med på å gjøre Breivik mer fremtredende, er at han og den ene politimannen altså er innrammet av en rød ring. Breivik viser også ladegrep, men siden han utgjør en så liten del av forsiden og i tillegg er avbildet bakfra, er ikke dette spesielt iøyenfallende. Klager B påpeker likevel at også dette ladegrepet var unødvendig, og mener det var unødvendig av VG å servere de etterlatte et bilde av gjerningsmannen som sikter mot stedet der deres kjære ble henrettet (se vedlegg C). Breivik

er avbildet i rød genser, noe som står i kontrast til de andre fargene på bildet. Men dette til side: på forsiden 14. august er Breivik fremstilt på en sånn måte at man nærmest må lete seg frem til ham, etter at man har lest tittelen som vitner om at han befinner seg et eller annet sted på forsiden. Min analyse viser dermed at VG har vært tilstrekkelig varsomme i sin fremstilling av Breivik på forsiden 14. august 2011.

Ladegrep-bildet inne i avisen er langt mer dramatisk (Figur 5-9). Som det fremgår av klagene ble dette bildet oppfattet som svært belastende (se vedlegg C). Bildet har en fremtredende gitt-nytt dimensjon, og Breivik er plassert på gitt plass. Dette gjør ham mindre fremtredende, enn om han hadde vært plassert på nytt plass. Det er derimot andre faktorer som bidrar til å gjøre ham mer fremtredende. Breivik er avbildet forfra, og man kan tydelig se ansiktet hans – dette øker som nevnt identifikasjonsaspektet. Breivik er ikke alene på bildet, men er kun én av syv – noe som kunne ha gjort ham mindre fremtredende. Men Breivik er den eneste som er avbildet slik at man ser hele ansiktet. I tillegg ser fire av de seks andre mennene i retning av Breivik, og oppmerksomheten til leserne blir derfor trukket rett mot Breivik (synsretning er en type vektor). Breivik har i tillegg på seg en rød genser, og dette gjør ham også mer fremtredende enn omgivelsene som ikke er røde – altså på grunn av fargekontrasten. En av de andre mennene har også på seg en rød genser, men han står med hodet bøyd, og han er derfor ikke like fremtredende som Breivik. I tillegg utgjør Breivik en større del av dette bildet, enn av bildet på forsiden. Og for ikke å glemme: Breivik simulerer tydelig hvordan han siktet på ungdommene på Utøya 22. juli. Dette ladegrepet kan også fungere som en type vektor som øker identifikasjonsaspektet mellom publikum og Breivik. Betyr dette at bildet er brudd på god presseskikk? Breivik er utvilsomt den mest fremtredende personen på bildet. Men bildet er plassert langt inne i avisen – som siste bilde fra rekonstruksjonen. PFU påpeker i sin uttalelse at det fremgår av forsiden at avisen inneholder mange bilder av Breivik. Dette fungerer, i følge utvalget, som en advarsel til publikum (se vedlegg C). Publikum har i denne forbindelse et valg om de vil se flere bilder av Breivik fra rekonstruksjonen eller ikke. Det er med andre ord ikke umulig å unngå bildet fra rekonstruksjonen på side 12 og 13. Til tross for at analysen viser at Breivik er fremstilt på en måte som gjør ham svært iøyenfallende på bildet, vil jeg konkludere med at VG har vært tilstrekkelig varsomme i sin bildebruk av Breivik i forbindelse med rekonstruksjonen.

6 VGs samfunnsansvar

6.1 VGs ansvar som stativavis

VG er en løssalgsavis som er avhengig av å produsere engasjerende stoff hver dag for å overleve økonomisk. Forsidene til VG fungerer som en type salgspakater, og må fange travle forbigående oppmerksomhet ved å pirre deres nysgjerrighet og engasjement, og inspirere dem til å kjøpe avisen. Derfor er store forbokstaver, letteste bilder og spissformuleringer helt nødvendig. Forsiden skal være et blikkfang, og gjerne appellere til følelsene våre. Selve distribusjonen til VG legger altså en del føringer på valg av innhold og presentasjonsform. Når desken får en artikkel fra en journalist, vurderer de hvor i avisen sakene skal plasseres, og ikke minst hvordan artikkelen skal presenteres. Avisen bør ha mest mulig blikkfang, kontraster og stoppeffekter. Seksjonene skal også komponeres riktig: mørkt og tungt skal brytes mot lyst, lett og underholdende stoff. Noen saker trengs som visuelt motstykke til de to foregående sidene. Et bilde eller en overskrift skal ikke bare være dekkende for saken, men også et blikkfang som gir stoppeffekt. Artikkelen bør skrike både ”dette er saken” og ”les meg” – på en og samme tid (Hågvar 2007:47-49).

Selv i kjølvannet av terroren var VG avhengig av å produsere engasjerende stoff og presentere det på en måte som gav folk lyst til å kjøpe avisen. Den første måneden etter 22. juli 2011 var alle terrorrelaterte nyheter *aktuelle*. Det var også lett å *identifisere* seg med de terrorrelaterte sakene, siden terroren var et angrep på hele Norge, noe som også fremgår av den faste vignetten til VG: ”ANGREPET MOT NORGE”. Det var også en *sensasjon* at Norge var blitt rammet av terror, det var tross alt første gang Norge opplevde terror på egen jord. Men det store spørsmålet er: var alle nyhetssakene *vesentlige*? Var det vesentlig å vise bilde av Breivik på forsiden av 12 av de 31 første forsiden til VG? Var det vesentlig å vise blodige bilder av terrorrammede, flere dager etter angrepet?

I november 2011 fikk en skoleklasse i Drammen i oppgave å tegne det de var redde for når de gikk til skolen om morgenen. Kontaktlærer Camilla S. Møistad ble svært overrasket over resultatet – de fleste barna tegnet nemlig Anders Behring Breivik. ”Det viser hvor mye barn plukker opp, spesielt fra media”, sa Møistad i et intervju med NRK (Thomassen 2011). En av

elevene tegnet en uniformkledd Breivik som siktet på en død jente med et våpen. I bakgrunnen tegnet eleven den hvite, kjente Utøya-bygningen:

Figur 6-1 Madeleine Ramirez tegnet Anders Behring Breivik, da hun ble bedt om å tegne det hun var mest redd for da hun gikk til skolen om morgenen (Thomassen 2011. Foto: Idar Krogstad/NRK).

Et av barna i skoleklassen i Drammen fortalte også at hun tidvis hadde problemer med å sovne om kvelden, fordi hun tenkte på Breivik. Dette viser at også barn får med seg mye av det som skjer i media, selv om de ikke aktivt har oppsøkt disse terrorrelaterte nyhetene på tv eller i aviser. Dette fremmer spørsmålet: bør VG ha et annet presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform? Torry Pedersen er ikke enig i dette:

Man kan ikke anlegge en egen etikk knyttet til distribusjonsformen til mediet. Det kan ikke gjelde andre regler for oss som selger gjennom butikkeksposering, enn for de som bare putter avisen ned i en postkasse, eller sender sitt materiale på tv eller internett. Presseetikken må være allmenngyldig.

Camilla Serck-Hanssen forteller at det innad i PFU er uenighet om hvorvidt man skal skille mellom forsider som man ikke kan skjerme seg mot og innsiden av avisen hvor man må åpne opp og aktivt delta for å se ting. Hun mener selv at et slikt skille bør finne sted.

Vi har felt ting med den begrunnelse at det var på forsiden, og der det har ligget i kortene at det kanskje hadde gått annerledes hvis det hadde vært gjemt inne i avisen. Men det er vanskelig, for vi ønsker ikke at løssalgspresen skal lide for at de er en løssalgspresse, og at andre aviser skal få lov til å gjøre ting som de ikke får lov til. Og tabloidpressen lever jo forsåvidt av sine forsider, så dette er vanskelig.

Serck-Hanssen sier det er veldig vanskelig å vite hvor grensen mellom etikk og smaksdom går: ”Vi skal jo ikke være smaksdommere, vi skal ikke felle noen fordi vi synes det er dårlig smak eller usømmelig. Vi skal felle på bakgrunn av VVP”, sier hun. Erik Sønsteli synes det er en vanskelig problemstilling:

Det er en interessant spørsmålsstilling, for du kan ikke velge om du blir eksponert for forsiden. Men mitt umiddelbare svar på det er likevel nei, de bør ikke pålegges et annet presseetisk ansvar. Og det mener jeg fordi det er vår oppgave å påpeke den manglende ansvarligheten i hvordan aviser som VG bruker ytringsfriheten på forsiden sine. Det finnes et regelverk mot det, og vi som lesere og borgere kan angripe det. Vi kan angripe hvordan friheten og rettighetene anvendes, men vi skal ikke angripe rettighetene, fordi de er fornuftige.

To år etter bombingene av Oklahoma City i 1995, gjorde Pfefferbaum et al. (2000, referert av Cantrell og Newman 2006) en studie av 88 barn som bodde i nærheten av Oklahoma City. De fant at det var en sterkere korrelasjon mellom mengden inntatt traumerelaterte nyheter og symptomer på PTSD for de som inntok de fleste av disse nyhetene på trykk, enn for de som inntok disse nyhetene via tv. Psykolog Helen Christie tror også at bilder på trykk er verre enn bilder på tv: ”TV’n kan man slå av, mens avisen står der i kiosken. Man går for å kjøpe en pølse, og ikke for å oppsøke noe, også står den der liksom. Den er mer uforberedt”, sier hun. I tillegg står stativaviser som VG nær øyehøyde til mange barn, og er derfor vanskelig å unngå å se. I følge Gyldendal⁷ mente Aristoteles at man ikke kan danne noen allmenngyldige etiske regler som passer alle situasjoner, men at man heller bør ta avgjørelser på en sak-for-sak basis. I følge Aristoteles sin tankegang vil det altså være fornuftig at ikke alle mediene skal operere etter samme etiske regelverk, i hvert fall ikke når de distribueres på så ulike måter.

6.1.1 Forsiden 28. juli 2011

Forsiden til VG 28. juli 2011 ble klaget inn til PFU fordi klager mente det var umulig å skjerme seg mot det dramatiske bildet på forsiden (vedlegg D). Dette er layoutmessig en av de mest interessante avisforsidene til VG, og jeg velger derfor å bruke den som eksempel for blant annet å drøfte to spørsmål: bør VG ilegges et eget presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform? Og bør VG på grunn av sin distribusjonsform ha forsider som er barnevennlige?

⁷ Det fremgår ikke av nettsiden når teksten ble skrevet. Se litteraturliste for URL.

Figur 6-2 Forsiden til VG søndag 28. juli 2011.

Line (50) befant seg i Regjeringskvartalet da bomben smalt, og fikk en pinne stikkende inn i hodet som følge av eksplosjonen. Dramatiske bilder av Line rullet gjentatte ganger over tv-skjermer terrordagen 22. juli. 28. juli 2011 publiserte VG et intervju med Line, referert til som hovedsak på forsiden (se figur 6-2). Av hovedoverskriften på forsiden fremgår det at det går fint med Line, og derfor er saken, bildebruken til tross, i bunn og grunn en gladsak. Klager, en vanlig leser, mener bildebruken på forsiden er brudd på god presseskikk. Han mener historien kunne ha blitt fortalt uten det groteske og makabre bildet av kvinnen med en pinne stikkende ut av hodet og blod rennende nedover ansiktet. Han påpeker at avisen står sentralt plassert i salgsstativer rundt om i alle landets kiosker og butikker, og ikke minst i hodehøyde til små barn. Klager poengterer at barn ikke leser teksten som står på siden, men kun ser på bildene, og at de dermed ikke forstår at dette skal være en gladsak. Han spør om ikke VG har et ansvar for å skåne barn for slike opplevelser, siden det nærmest er umulig å skjerme barna mot denne forsiden? Klagen er kun rettet mot forsiden av avisen, og nevner ikke den tilknyttede artikkelen inne i avisen med tilsvarende, om ikke mer, makabre bilder. Her fremgår det igjen at det som publiseres på forsidene vekker sterkere reaksjoner enn det som publiseres inne i

avisen. Utvalget sier seg enig i at siste tids hendelser over flere dager har ført til uvanlig sterke beretninger i ord og bilder i norske medier, og at det i en slik informasjonsstrøm er ekstra ufordrende å gjøre gode presseetiske vurderinger i redaksjonene. De mener likevel ikke at dette betyr at mediebrukerne skal tåle etiske overtramp (vedlegg D). PFU er enig i at bildebruken er meget sterk, selv om kontrastene på forsiden viser at det gikk bra med kvinnen. PFU sier også at klagers argumenter om barns oppfatning av denne type oppslag er høyst legitime. Men samtidig kan ikke PFU se at det ligger føringer i VVP som sier at avisen må lage forsiden barnevennlige på grunn av plasseringen på utsalgsstedene. Spørsmålet er selvsagt om det bør finnes en slik føring?

I følge Hågvar (2007) leser vi aviser som regel visuelt først. I en multimodal analyse må vi derfor studere det visuelle i tillegg til verbalteksten (Hågvar 2007:65). Klagen som var rettet mot forsiden 29. juli, var kun rettet mot det visuelle. Klager påpeker at små barn kun oppfatter nettopp det visuelle ved avisforsider. VG har helt siden oppstarten etter annen verdenskrig i 1945 ligget langt fremme i å presentere stoff på en fristende og oversiktlig måte. Men helt frem til 50-tallet slet VG med salgstall. Løsningen kom da de oppdaget at saker med store og mange bilder appellerte til publikum (Hågvar 2007:65). I 1963 kom VG ut i tabloidformat – som aller første norske moderne avis. Da ble bilder enda viktigere som blikkfang. Men dette blikkfanget har også sin negative side. For mens sterke og dramatiske bilder fungerer veldig godt som blikkfang og ”selger” aviser, er de også veldig fremtredende (Hågvar 2007:65-66). Hva sier den kvalitative analysen om denne forsiden? Som det fremgår av Figur 6-2, vises det to like store bilder av Line. Det som er svært interessant med denne forsiden er at det gamle bildet av Line, med pinnen stikkende ut av hodet, er plassert til høyre (nytt), mens det nye bildet av Line der hun ”har det bra”, er plassert til venstre (gitt). Dette går på tvers av hva vi er vant til fra typiske reklamebilder, der det gamle er plassert til venstre og det nye er plassert til høyre. I følge Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007) er vi som nevnt tilbøyelige til å lese mulitmodale avisforsider nettopp slik: vi tolker informasjonen til høyre som det nye og oppsiktsvekkende, og informasjonen til venstre som det gamle og allerede kjente. Men på denne avisforsiden er dette snudd på hodet. Hvilken effekt har dette på vår forståelse av avisforsiden? Det fremgår riktignok av teksten at det går bra med Line, men hva med de som ikke kan lese – som for eksempel små barn? I papiraviser er det en grunnregel at bilder, bildetekster, overskrift og ingress skal utfylle hverandre – altså formidle forskjellige aspekter ved saken, som til sammen gir leserne en grunnforståelse av hva som er

hovedinnholdet i artikkelen (Hågvar 2007). Dersom noen ikke oppfatter alle disse elementene, slik som barn som ikke kan lese, er de tilbøyelige til å tillegge avisforsiden en annen mening enn en voksen som forstår ”alt” – rett og slett fordi de ikke klarer å lese avisforsiden multimodalt, i hvert fall ikke i sin helhet. Dette betyr at små barn vil kunne lese denne forsiden på denne måten: det gikk bra med Line før, men ikke nå lenger, fordi nå har hun en pinne stikkende ut av hodet og blod rennende nedover ansiktet.

Er det andre faktorer som er med på å gjøre det mest dramatiske bildet av Line (til høyre, med pinnen ut av hodet) mer fremtredende enn det andre? Bildene er nøyaktig like store, og Line utgjør omtrent nøyaktig like mye av begge bildene. Hodet hennes er også plassert i samme høyde på begge bildene. Bildene er også omtrent like detaljerte, men bildet av Line med pinnen ut av hodet er noe mer uskarpt. Det er ingen påfallende fargekontraster i bildet. Oppslaget gjør derimot en sterk bruk av det Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77) kaller for vektorer: en tenkt linje i et bilde, som normalt representerer en handling. Synsretning er en lik vektor. Line til venstre ser rett på pinnen som går ut av hodet på Line til høyre. Dette trekker vår oppmerksomhet mot det mest dramatiske på bildet. Øverst til høyre ser vi også et lite bilde av bombekrateret, med overskriften ”HER ER BOMBEKRATERET”, og en stor, gul pil som peker fra overskriften og ned i krateret. Men pilen er så stor, og selve krateret så diffust, at pilen trekker oppmerksomheten vår ned mot det dramatiske bildet av Line. I tillegg er jo bomben og Line relatert til hverandre: det var tross alt bomben som forårsaket at Line fikk en pinne ut av hodet. Det er derfor bildet av Line med pinnen ut av hodet og blod rennende nedover ansiktet, som er det mest fremtredende elementet på avisforsiden. Min kvalitative analyse viser derfor at klagers argument om at barn ikke forstår at dette er en gladsak, er høyst berettighet. Analysen viser at VG burde ha plassert og presentert det mest dramatiske bildet av Line på en helt annen måte.

Hvorfor valgte egentlig VG å plassere bildene slik? Hva hadde skjedd dersom bildene hadde byttet plass? Trolig er bildene plassert slik fordi de to bildene av ansiktet hennes da peker mot hverandre. Det ville ikke virket på samme måte om hun hadde hatt ryggen til seg selv. I følge teorien til Kress og van Leeuwen (1996, referert i Hågvar 2007:77) hadde mye av helheten i oppslaget da blitt ødelagt. De ovenstående poengene mine forfaller likevel ikke: den utilsiktede meningen er nemlig like interessant som den tilsiktede. Og min analyse viser altså

at dette bildet kan bli oppfattet som svært dramatisk, og da spesielt av de unge publikummerne.

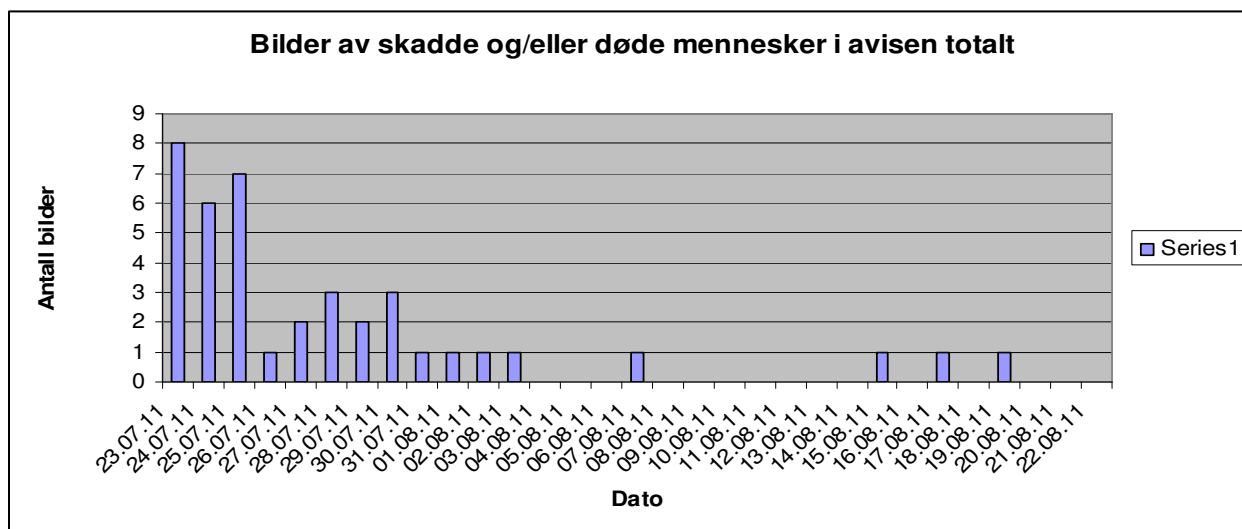
Marianne Vikås skrev saken om Line, og er enig i at bildet er ille. Likevel stiller hun spørsmålstegn ved om man bør sensurere virkeligheten: ”Kan du sensurere hvor ille det var? Jeg mener vi må passe oss for å sensurere for mye. For da vil jo de som leser avisen, og som ikke var i Oslo og så hvor ille det var, ikke få inntrykk av hvor ille det er det denne mannen har gjort med så mange”. Hun mener det er viktig å vise virkelighetens sanne ansikt, samtidig som dette helt klart er en vanskelig balansegang. Jarle Brenna sier VGs journalister er oppmerksomme på at avisforsiden til VG står der veldig lenge, og at den når veldig mange flere enn de som faktisk kjøper avisa. Han mener likevel ikke at VG bør ilegges et eget presseetisk ansvar. ”Jeg tror barn tåler å se bildet av damen med pinne ut av hodet. Hun gikk det bra med. Hun snakket selv i den artikkelen”. Han påpeker også at de aller mest grusomme bildene fra 22. juli aldri har vært vist i norske medier. ”Men man må vise litt av virkeligheten, for at folk skal forstå. Bilder er sterke virkemidler, men de gir også en forståelse av hvor grusomt det som skjedde egentlig var”, sier han.

Analysen viser likevel at stativaviser som VG bør være ekstra varsom i sin fremstilling av bilder og tekst på forsiden, siden forsiden når et langt større publikum enn forsiden til aviser som ikke distribueres på samme måte. I tillegg viser altså forskning at bilder på trykk kan være mer belastende enn bilder på tv, fordi de konsumeres lenger. Psykolog Helen Christie mener og at bilder på trykk kan være mer belastende enn bilder på tv, fordi bildene på trykk kommer mer uforberedt. Analysen viser derfor at VG bør ilegges et eget presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform.

6.2 Den generelle fremstillingen av skadde

Hvordan var den generelle fremstillingen av skadde og døde mennesker i VG den første måneden? Ahern et al. (2002, referert av Cantrell 2005) gjorde en studie av 1008 mennesker i Manhattan i New York, tre til fem dager etter terrorangrepet 11. september 2001. Studien viste at de menneskene som jevnlig så bilder av folk som falt eller hoppet fra World Trade Center, hadde flere symptomer på PTSD og depresjon, enn de som ikke sett disse bildene i like stor grad. Dette kan med andre ord bety at noen bilder er mer belastende og ”skadelige” enn andre. Jeg har i den forbindelse gjort en kvantitativ innholdsanalyse av den totale

bildebruken av skadde og/eller døde mennesker i VG. Med ”døde mennesker” mener jeg i dette tilfellet bilder av døde som er tildekket eller sladdet.

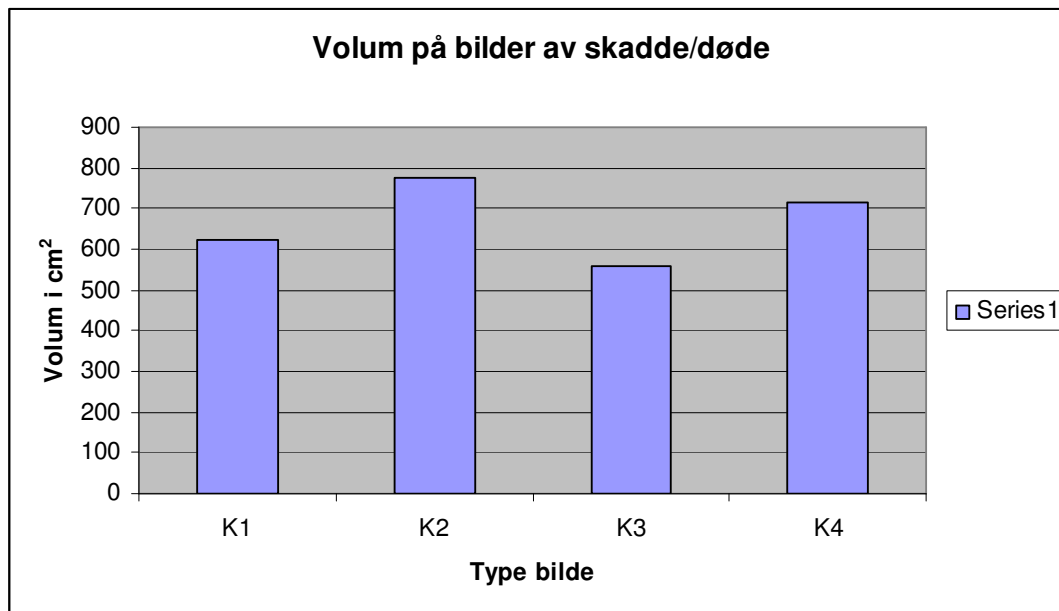
Figur 6-3 Figuren viser antall bilder av skadde eller døde mennesker i hver enkelt avis fra og med 23. juli 2011 og frem til og med 22. august 2011.

Figur 6-3 viser at VG trykket bilder av skadde og/eller døde mennesker i avisen hver dag fra 23. juli og frem til 3. august. Det vises derimot kun bilder av skadde mennesker på tre av forsiden: 23. juli, 28. juli og 30. juli 2011 (se figur 6-4). Kun to av disse forsidenene kan sies å være dramatiske (de to bildene til venstre).

Figur 6-4 Bilder av skadde på VGs forsider.

I den kvantitative analysen kodet jeg også bildene etter fire kategorier, samt volumet på disse bildene. Jeg har regnet ut gjennomsnittsstørrelsen på bildene i de ulike kategoriene, og i figuren nedenfor viser jeg funnene jeg gjorde i den forbindelse:

Figur 6-5 Gjennomsnittsstørrelsen i cm² på de fire ulike type bildene. **K1:** Bilde av døde på Utøya, tildekket. **K2:** Bilde av døde på Utøya, sladdet. **K3:** Bilde av skadde fra Utøya, men som ikke lenger befant seg på Utøya – ikke tildekket. **K4:** Bilde av skadde/døde fra Regjeringskvartalet.

Figur 6-5 viser at det er bildene av døde på Utøya – sladdet (K2), som i gjennomsnitt er klart størst i volum. Bortsett fra forsiden 23. juli og 28. juli, var derimot ikke bildebruken av skadde mennesker på forsiden av VG særlig omfattende. VG viste heller ingen bilder av døde mennesker (hverken tildekket eller sladdet) på forsiden av avisene. De mest dramatiske bildene av de skadde og døde er inne i avisen, og den må man, i motsetning til forsiden, aktivt oppsøke. Jeg ønsker i den forbindelse nok en gang å referere Torry Pedersen: ”Man må jo ikke kjøpe VG”. Analysen viser at VG utviste tilstrekkelig varsomhet i sin bildebruk av skadde og/eller døde (tildekket eller sladdet) i den første månedens dekning.

6.3 VGs rolle i den nasjonale sorgprosessen

I følge informasjonsskrivet til Norsk Presseforbund har pressen ved større ulykker og katastrofer en klar forpliktelse til å bringe informasjon om selve ulykken og reaksjonene på den. Det er for sorgarbeidet viktig at det blir gjort offentlige markeringer og skapt rammer

omkring aktuelle dødefall, og det er en forventning at slike markeringer av sorg blir dekket av media, om de skal være offentlige (NP 2008). Den første måneden var Breivik hovedfokus i VGs dekning (63 av 405 artikler). Temaet ”Positive reaksjoner: mer kjærlighet, mer samhold, mer åpenhet, mer demokrati” var hovedfokus i 33 av de 405 artiklene – og dermed det temaet VG fokuserte mest, etter Breivik. VG var tidlig ute med å reagere på en samlende og styrkende måte. Allerede 23. juli brukte Torry Pedersen lederplass til å presisere at Norge skulle stå samlet gjennom dette angrepet, og at terroren ikke skulle ødelegge Norge:

Vi har noe terrorister ikke har. Verdighet og selvspekt. Vissheten om at vi står sammen, skulder ved skulder, i et samfunn tuftet på likeverd og solidaritet. I tider som dette kjennes samholdet særlig sterkt. Samholdet, og vissheten om at vi kan møte dette sammen. Tiden fremover vil kreve mye av oss alle. Vi må holde hodet kaldt, og hjertet varmt. Ta vare på hverandre. Og på verdiene samfunnet vårt er tuftet på (Pedersen 2011).

Med et stort fokus på ”positive reaksjoner” virker VG derfor å ha spilt en svært viktig rolle i å ”samle Norge” i en tid da vi trengte det mest. Formidler forsidenes også dette samlende fokuset? Mens ”Anders Behring Breivik” er hovedfokus på 8 av de 31 første forsidenes, er ”positive reaksjoner” (mer samhold, mer kjærlighet, mer varme etc.) fokus på fire av de 31 første forsidenes (26. juli, 06. august, 08. august og 22. august). Sett i forhold til VGs hovedfokus i avisene generelt, har VG hatt et større fokus på ”positive reaksjoner” på forsidenes i forhold til det totale hovedfokuset, enn de har hatt på gjerningsmannen Breivik. Nedenfor viser jeg noen av forsidenes som på en eller annen måte fokuserer på ”positive reaksjoner”:

Figur 6-6 Forsidene til VG der hovedfokus er ”positive” reaksjoner som mer samhold, kjærlighet og støtte.

6.3.1 Offentlige personer

I følge informasjonsskrivet til Norsk Presseforbund er det naturlig at offentlige personer som deltar ved sorg- og minnemarkeringer blir eksponert i media, fordi deres følelser i slike sammenhenger kan være med på å gi et inntrykk av samfunnets deltakelse i sorgen (NP 2008). VG handlet i henhold til dette, da avisen 22. august 2011 viste bilde av en gråtende Kong Harald på forsiden, med tittelen: ”Hans sorg rørte Norge” (se Figur 6-7).

Figur 6-7 VGs forside, 22. august 2011.

I løpet av den første månedens dekning hadde VG også en artikkelserie ved navn ”De setter ord på det”, der profilerte mennesker satte ord på sine følelser i forhold til terroren. VG brukte også ved flere anledninger kommentarplass til selv å sette ord på tragedien og de reaksjoner det norske folk burde ha i forhold til den. Dette kan, på samme måte som en profilering av en offentlig person ved minnemarkeringer, være med på å gi et inntrykk av samfunnets deltakelse i sorgen.

6.3.2 ”Hold-hender”- kampanjen

23. juli klokken 17.30 lanserte VG en kampanje der de oppmuntret mennesker verden over til å holde sammen og ”holde hender”. ”Hold hender”-kampanjen var i hovedsak et initiativ som utspilte seg på nett, men også papirversjonen til VG hadde flere ganger den første måneden bilder av en lange rekke mennesker som holdt hender. I oktober 2012 vant VG prisen ”XMA Cross Media Award” for hvordan de involverte leserne etter 22. juli, og da ble spesielt ”Hold hender”-kampanjen trukket frem. Espen Egil Hansen, redaktør i VG, forteller at ”Hold hender”-ideen kom på bakgrunn av alle sympatierklæringene på sosiale nettsteder, der folk

tydelig hadde et behov for å holde sammen og vise sin avsky mot terrorangrepet, samt uttrykke solidaritet og samhold. Til slutt var det hele 1.407.724 mennesker fra 205 land som holdt hender. Juryen bak prisen mente ”Hold hender”-kampanjen var et svært velkomment og raskt initiativ i en tid preget av dyp sorg for en hel nasjon, og at den engasjerte mennesker over hele verden (Glans 2012). Analysen min viser dermed at VG, gjennom både hovedfokus, enkelte forsider, en eksponering av offentlige personer personer ved minnemarkeringer og en talerstol til kjente personer, har opptrått med god presseskikk i henhold til sitt samfunnsansvar.

7 Konklusjon

Da Norge ble rammet av terror 22. juli 2011, gikk VG sin aller mest utfordrende tid i møte. Torry Pedersen omtaler den første måneden som ”ekstraordinært arbeidskrevende”. Marianne Vikås og Jarle Brenna forteller at det er den vanskeligste saken de noen gang har jobbet med etisk. I følge Vær Varsom-plakaten er det pressens plikt å informere om det som skjer i samfunnet. Dette gjaldt også i kjølvannet av 22. juli. Men en dramatisk hendelse resulterer lett i en dramatisk dekning, og VG måtte derfor nøye vurdere hvilke saker og hvilke bilder som kunne vises – og ikke minst hvordan. VG fikk seks saker klaget inn mot sin dekning den første måneden. Tre av disse var rettet mot VGs eksklusive dekning av politiets rekonstruksjon på Utøya. Klagene mot denne nyhetsreportasjen kom fra både overlevende, pårørende og vanlige lesere som alle mente bildene fra rekonstruksjonen var svært belastende. Betyr ikke dette at VG har brutt god presseskikk? Ikke i følge PFU: de konkluderte enstemmig i at rekonstruksjonen var innenfor bestemmelsene til den nåværende VVP. Men PFU kan kun basere sine avgjørelser på den gjeldende Vær Varsom-plakaten. Jeg har tatt et bredere etisk perspektiv i min analyse, samt analysert VGs dekning ut i fra forskning presentert og/eller utført av ”Dart Center” og studiene til Raittila, Koljonen og Väliverronen (2010). Så da stiller jeg forskningsspørsmålet for aller siste gang: Hvilke etiske hensyn fulgte VG i sin dekning av terrorangrepet 22. juli 2011?

7.1 *Bilde-, navn- og ordbruk*

VG viste bilde av Breivik på 12 av 31 forsider den første måneden. VG mener selv at de har tonet ned bildebruken av Breivik på forsiden, og kun har trykket små bilder av ham for en gjenkjennelseeffekt. Likevel viser min analyse at VG ikke har vært spesielt varsomme i sin bildebruk av Breivik på forsiden: både plassering, fargevalg, fargekontrastrer og innrammingen av Breivik har gjort ham til det mest øyenfallende elementet på flere av VGs forsider. Analysen viser også at VG har sensasjonalisert flere av bildene unødige, ved å blåse opp de mest dramatiske bildene av Breivik, der han enten er bevæpnet eller viser ladegrep, i større areal enn de tilsvarende bildene, men uten våpen eller ladegrep.

Som det fremgår av blant annet klagene har VGs bildebruk av Breivik gjort det vanskelig for de overlevende og pårørende å bevege seg i det offentlige rom. Av klagene fremgår det også at det er bildene, og ikke innholdet i artiklene som helhet, som er belastende. Men da PFU

avgjorde om VG hadde brutt god presseskikk i de innklagede sakene, tok de hensyn til artiklene som helhet. I den forbindelse gjorde jeg en analyse av både forekomsten av navnet "Breivik" på forsiden og i avisene som helhet, og i tillegg kodet jeg forekomsten av terrorrelaterte ord i tittel og paratekst. Analysen viser at VG var tilstrekkelig varsom i sin navnebruk av Breivik på forsiden. Men analysen viser også at VG har sensasjonalisert mange av oppslagene unødige, ved å blåse opp de "negative" ordene som "massemorder" og "bombe" i langt større areal enn de "positive" ordene som "varme" og "kjære".

7.2 Rollemodell og superskurk

Jarle Brenna ønsket at Breivik skulle stå igjen som en dust. Sønsteli ønsket at Breivik skulle belyses, så trollet kunne sprekke. Vikås ville kle av ham. Klarte VG å sprekke trollet den første måneden? Eller bygget de ham opp, som en slags superskurk og rollemodell - et helintakt troll? Analysen viser at VG publiserte 405 terrorrelaterte artikler i papirversjonen de første 31 dagene. Hele 63 av disse artiklene hadde Breivik som hovedfokus, mens kun 19 av artiklene hadde ofre som hovedfokus. Manifestet til Breivik var kun hovedfokus i 5 av de 63 artiklene om Breivik. VG bidro derfor i liten grad til å videreføre Breiviks visuelle og tekstuelle mediaspektakkel i direkte forstand. Men Breivik spilte likevel hovedrollen i VGs dekning de første 31 dagene: han ble både avbildet og fokusert mer på enn noen annen person eller tema. Analysen viser også at VG fokuserte mest på "hvordan Breivik klarte å gjennomføre terrorangrepet", noe som også kan ha vært med på å fremme ham som en intelligent superskurk – en mann som med pågangsmot og handlingskraft, helt alene klarte å gjennomføre det hittil eneste terrorangrepet på norsk jord. Med utgangspunkt i teorien om en rollemodell-formasjon av en gjerningsmann gjennom media (Raittila, Koljonen og Väliaverronen 2010), viser analysen at VG kan ha fremstilt Breivik på en måte som kan ha gjort ham til en rollemodell for enkelte. Analysen viser derimot også at det er farlig å tie ekstremister i ihjel. I følge Vikås mente Breivik at en av de utløsende faktorene for at han gjennomførte angrepet, var at han følte at han ikke kom til orde og følte seg sensurert. Analysen viser derfor at mediene bør vurdere nøye både hvordan og hvor lenge de gir en gjerningsmann oppmerksomhet i media – siden både en for omfattende mediedekning av en gjerningsmann og en fortløselighet av en gjerningsmann kan få fatale konsekvenser.

7.3 Rekonstruksjonen

14. august 2011 publiserte VG en ti sider lang nyhetsreportasje fra politiets rekonstruksjon av massakren på Utøya. Saken ble illustrert med et heldekkende bilde på forsiden, samt store

bilder inne i avisen. Jeg gjorde en kvalitativ innholdsanalyse av forsidebildet og det omstridte ladegrep-bildet på side 12 og 13. Analysen viser at Breivik ble fremstilt på en svært varsom måte på forsiden – både i forhold til plassering, positur (med ryggen til) og størrelse. På ladegrep-bildet inne i avisen ble Breivik fremstilt på en langt mindre varsom måte. Men dette bildet var som nevnt også inne i avisen – som siste bilde fra rekonstruksjonen. Det fremgikk også svært tydelig av forsiden at avisen inneholdt mange bilder av Breivik, og som Torry Pedersen sa i intervju: ”Man må jo ikke kjøpe VG”. Man må heller ikke glemme at mediene primært har et informasjonsansvar, og at dersom man ikke skal kunne skrive om noe som ”legger sten til byrde” (intervju, Serck-Hanssen 2011), så måtte mediene kun ha skrevet gladsaker. PFU konkluderte også med at ladegrep-bildet var en viktig del av den offentlige samtalen i forkant av rettssaken, og at det hensynet måtte veie tyngre enn hensynet til de berørte. Analysen viser at VG var tilstrekkelig varsom i sin bildebruk av Breivik i forbindelse med rekonstruksjonen, og at bildene er akseptable ut i fra et berettiget informasjonsbehov.

7.4 Eget ansvar som stativavis?

På forsiden 28. juli 2011 viste VG et dramatisk bilde av en kvinne som hadde fått en pinne inn i hodet som følge av bombeangrepet. Dette bildet ble klaget inn til PFU, og klager mente at VG umulig kunne ha tenkt på at denne forsiden kom til å stå sentralt plassert i avisstativer og i hodehøyde til barn i butikker og kiosker over hele landet. Klageren trekker frem et svært viktig poeng: bør stativavis ha et eget presseetisk ansvar på grunn av sin distribusjonsform? Torry Pedersen er svært uenig i dette og mener etikken må være allmenngyldig. Analysen min peker derimot i retning av at stativavis bør illegges et eget presseetisk ansvar: I følge psykolog Helen Christie kan nemlig bilder på trykk være mer belastende enn bilder på tv, fordi bilder på trykk ofte kommer mer uforberedt. Pfefferbaum (2003, referert av Cantrell og Newman 2006) fant i sin studie at traumerelaterte bilder på trykk virket å gi flere symptomer på PTSD hos barn, enn traumerelaterte bilder på tv. I tillegg viser den kvalitative analysen hvordan en avisforside kan bli oppfattet ”feil” av en person som ikke klarer å lese forsiden i sin multimodale helhet. Jeg anser det derfor som berettiget av klager å mene at VG bør illegges et eget ansvar overfor barn som ”blir møtt av” slike avisforsider på en helt annen måte enn voksne. Stativavis bør i det minste gjøre grep på forsiden som gjør at dramatiske bilder i hvert fall ikke blir utilsiktet fremtredende, enten ved farge, fargekontrast, plassering, innramming, vektorer etc.

7.5 VGs rolle i minne- og sorgprosessen

I følge Norsk Presseforbund (2008) har pressen ved større ulykker og katastrofer en klar forpliktelse til å bringe informasjon om selve ulykken og reaksjonene på den. Pressen skal i tillegg gi publikum et inntrykk av samfunnets deltakelse i sorgen. Analysen viser at VG opptrådte i henhold til sitt samfunnsansvar ved blant annet å fokusere på ”positive reaksjoner” (mer samhold, mer kjærlighet, mer varme etc) i 33 av de 405 terrorrelaterte artiklene den første måneden. VG opptrådte også i henhold til NP (2008) sine forskrifter ved å ha en aktiv rolle ved de offentlige sorg- og minnemarkeringene, og ved å profilere offentlige personer i den forbindelse. Dette gav et inntrykk av samfunnets deltakelse i sorgen. VG var også svært tidlig ute med å reagere på en samlende måte. Allerede 23. juli 2011 lanserte VG ”Hold hender”-kampanjen, som engasjerte 1.407.724 mennesker fra 205 land. Analysen viser derfor at VG har opptrått med god presseskikk i henhold til sitt samfunnsansvar i denne forbindelse.

7.6 Presseetisk unntakstilstand?

Hvem hadde rett, Kokkvold eller Huitfeldt? Kan mediene påberope seg en presseetisk unntakstilstand bare fordi situasjonen er uoversiktlig? Eller er presseetikken i slike tilfeller viktigere enn noen gang? Med utgangspunkt i forskningen presentert av Cantrell (2005, 2006) og Newman (2006) viser analysen at mediene ikke bør påberope seg en medieetisk unntakstilstand bare fordi situasjonen er kaotisk, siden en traumerelatert mediedekning kan gi både barn og voksne psykiske problemer som PTSD, depresjon, angst og stress. I tillegg viser analysen at mediene bør være varsomme i sin fremstilling av gjerningsmenn, siden en omfattende og detaljert presentasjon av en gjerningsmann kan føre til en rollemodell-formasjon av ham eller henne – noe som igjen kan føre til copy-cats. Mediene bør derfor være svært varsomme i sin dekning av traumer, og på ingen måte legge vekk de normale forsiktighetsreglene. En varsomhet i den forbindelse trenger ikke gå på bekostning av ytringsfriheten, men kan heller gjøres i forhold til selve fremstillingen av bilder og annen tekst.

7.7 Oppfordring til videre forskning

I Norge har det blitt forsket svært lite på korrelasjonen mellom en traumerelatert mediedekning og symptomer på PTSD, angst, depresjon og andre lidelser. Mediene blir i økende grad en del av hverdagen vår, og jeg mener derfor at det er viktigere enn noen gang å forske på denne korrelasjonen. I tillegg mener jeg det også bør forskes mer på hvordan mediene bidrar til en såkalt rollemodell-formasjon av en gjerningsmann – og om dette kan

øke faren for copy-cats. Kanskje bør det finnes klarere retningslinjer for hvordan media skal fremstille en gjerningsmann? En dypere forståelse av de utilsiktede konsekvensene av journalistikken vil også sette lys på hvor viktig presseetikken faktisk er, og ikke minst hvorfor.

8 Litteraturliste

8.1 Bøker

- Allern, Sigurd (2000) *Medier, påvirkning og samfunn*, av Berit von der Lippe og Odd Nordhaug. Oslo: Cappelen
- Brurås, Svein (2010) *Etikk for journalister*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gentikow, Barbara (2005) *Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode*. Kristiansand: IJ-forlaget.
- Grimstad, Carl-Erik (2008) *Privatlives ufred. Når ord og bilder krenker*. Norge: IJ-forlaget.
- Hågvar, Yngve Benestad (2007) *Å forstå avisa. Innføring i praktisk presseanalyse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Heiene, Gunnar (2005) *Prinsipiell etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2009) *Interviews Learning the Craft og Qualitative Research Interviewing*. USA: SAGE Publications.
- Neuendorf, Kimberly A. (2002) *The Content Analysis Guidebook*. USA: SAGE Publications.
- Oltergal, Audgunn (2000) *Medier, påvirkning og samfunn*, av Berit von der Lippe og Odd Nordhaug. Oslo: Cappelen
- Petersson, Olof og Claude-Jean Bertrand (2007) *Medieetik i Europa*. Stockholm: SNS Förlag.
- Raaum, Odd (2003) *Dressur i pressen. Selvjustis i et internasjonalt perspektiv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Raittila, Pentti, Koljonen, Kari og Jari Väliverronen (2010) *Journalism and School Shootings in Finland 2007-2008. Finland: Tampere University Press.*

- Sønsteli, Siri Marie og Erik H. Sønsteli (2011) *-Jeg lever, pappa*. Oslo: Schibsted forlag.
- Vetlesen, Arne Johan (2007) *hva er etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vaags, Ralph Henrik (2004) *Etikk*. Bergen: Fagbokforlaget

8.2 Nettside

- Cantrell, Christina (2005): Covering Trauma: Impact on the Public [online] URL: <http://dartcenter.org/content/trauma-coverage-impact-on-public> (01.12.2012).
- Cantrell, Christina og Elana Newman (2006): Children and Media Coverage of Trauma [online] URL: <http://dartcenter.org/content/children-and-media-coverage-trauma> (01.12.2012).
- God VG-skikk (2012) *Mediehuset VGs informasjonsside* [online] URL: <http://vginfo.vg.no/files/2012/06/God-VG-skikk-Original-januar2012.pdf> (10.11.2012).
- Gyldendal (det fremgår ikke når artikkelen er skrevet) *Aristoteles* [online]. URL: <http://mml.gyldendal.no/flytweb/default.ashx?folder=3983> (10.11.2012).
- Huitfeldt, Anniken (2011) Angrepene mot Oslo og Utøya 22. juli – medias dekning, rolle og ansvar [online]. URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/kud/aktuelt/taler_artikler/ministerens-taler-og-artikler/2011/terrorangrepene-mot-oslo-og-utoya-22-jul.html?id=654226 (01.12.2012).
- Mediehuset VG (2012) *Mediehuset VGs informasjonsside* [online]. URL: <http://vginfo.vg.no/mediehuset-vg/> (10.11.2012).
- Norsk Presseforbund (2012) *Redaktørplakaten* [online]. URL: <http://presse.no/Etisk-regelverk/Redaktoerplakaten> (10.11.2012).
- Norsk Presseforbund (2012) *Vær Varsom-plakaten* [online]. URL: <http://presse.no/Etisk-regelverk/Vaer-Varsom-plakaten> (10.11.2012).

- Stiftelseserklæring (2012) *Mediehuset VGs informasjonsside* [online]. URL: <http://vginfo.vg.no/mediehuset-vg/stiftelseserklæring/> (10.11.2012).
- Sæter, Martin (det fremgår ikke av nettsiden når artikkelen er skrevet) *Innholdsanalyse* [online]. URL: <http://snl.no/innholdsanalyse>

8.3 Avis

- Furuly, J.G. (2011) *Dagsavisen felt for bilde av drept terroroffer*. Aftenposten 15. desember 2011 [online]. URL: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Dagsavisen-felt-for-bilde-av-drept-terroroffer-6721614.html> (10.11.2012).
- Glans, M. (2012) *VG tildelt prestisjefylt pris for 22. juli-dekning*. Verdens Gang 30.10.2012 [online]. URL: <http://www.vg.no/rampelys/artikkel.php?artid=10062715> (10.11.2012).
- Hansen, B.S. (2012) *Butikk boikottet avisforsider med bilde av Breivik*. Tv2 29. juli 2011 [online]. URL: <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/butikk-boikottet-avisforsider-med-bilde-av-breivik-3548640.html> (10.11.2012).
- Jensen, M.H. (2011) *Utøya-overlevende klager på VG-bilder*. Journalisten.no 24. august 2011 [online]. URL: <http://www.journalisten.no/node/35499> (10.11.2012).
- Hoffart, A. (2011) *De ytre og indre bildene*. Dagsavisen 26. september 2011 [online]. URL: http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/alle_meninger/cat1003/subcat1018/thread187596/#post_187596 (10.11.2012).
- Larsen, L.E., Damsgaard, E. og S.H. Bakkebø (2011) *Vil ikke ha Breivik-bilder på trykk*. NRK 22. august 2011 [online]. URL: www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.7759477 (10.11.2012).

- Johansen, Glenn Sydal (2011) – *Oppsiktsvekkende av Kokkvold*. Journalisten.no 5. august 2011 [online]. URL: <http://www.journalisten.no/node/35398> (10.11.2012).
- Pedersen, T. (2011) 22.07.2011. Leder. Verdens Gang 23. juli 2011 [papir].
- Thomassen, S.L. (2011) *Barn frykter fortsatt Breivik*. Barnevakten.no 24. november 2011 [online]. URL: <http://www.barnevakten.no/barn-frykter-forsatt-breivik/> (10.11.2012). Tollersrud, E, Jostein Ihlebæk, Jan Stian Vold og Ole Vallaker (2011): - *Målet var ikke å drepe flest mulig, men å gi et kraftig signal*. URL: <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/--Mlet-var-ikke--drepe-flest-mulig-men-gi-et-kraftig-signal--2543345.html> (01.12.2012).
- Tretvoll, H.F. (2011) *Årets beste bilde*. Dagsavisen 17. mars 2011 [online]. URL: http://www.dagsavisen.no/samfunn/arets-beste-bilde_1/ (10.11.2012).

8.4 *Masteroppgave*

- Fevik, Anders (2011): *Verden på norsk: en analyse av kildebruken i tre norske papiravisers utenriksjournalistikk*. Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

8.5 *Informasjonsskriv*

- Norsk Presseforbund (2008) *Ord og bilder er mektige våpen. Misbruk dem ikke*. Mysen: Arktrykk as.

9 Vedlegg

9.1 Vedlegg A: Vær Varsom-plakaten

Etiske normer for pressen

(trykt presse, radio, fjernsyn og nettpublikasjoner)

Den enkelte redaktør og medarbeider har ansvar for å kjenne pressens etiske normer og plikter å legge disse til grunn for sin virksomhet.

Presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet.

1. Pressens samfunnsrolle

1.1. Ytringsfrihet, informasjonsfrihet og trykkefrihet er grunnelementer i et demokrati. En fri, uavhengig presse er blant de viktigste institusjoner i demokratiske samfunn.

1.2. Pressen ivaretar viktige oppgaver som informasjon, debatt og samfunnskritikk. Pressen har et spesielt ansvar for at ulike syn kommer til uttrykk.

1.3. Pressen skal verne om ytringsfriheten, trykkefriheten og offentlighetsprinsippet. Den kan ikke gi etter for press fra noen som vil hindre åpen debatt, fri informasjonsformidling og fri adgang til kildene. Avtaler om eksklusiv formidling av arrangementer skal ikke være til hinder for fri nyhetsformidling.

1.4. Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5. Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

2. Integritet og ansvar

2.1. Den ansvarlige redaktør har det personlige og fulle ansvar for mediets innhold.

2.2. Den enkelte redaksjon og den enkelte medarbeider må verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold.

2.3. Redaksjonelle medarbeidere må ikke ha oppdrag eller verv, økonomiske eller andre bindinger som kan skape interessekonflikter i forhold til deres redaksjonelle oppgaver. De må unngå dobbeltroller som kan svekke deres troverdighet. Vis åpenhet om forhold som kan påvirke redaksjonelle medarbeideres habilitet.

2.4. Redaksjonelle medarbeidere må ikke utnytte sin stilling til å oppnå private fordeler.

2.5. En redaksjonell medarbeider kan ikke pålegges å gjøre noe som strider mot egen overbevisning.

2.6. Avvis alle forsøk på å bryte ned det klare skillet mellom reklame og redaksjonelt innhold. Avvis også reklame som tar sikte på å etterligne eller utnytte et redaksjonelt produkt, og som bidrar til å svekke tilliten til den redaksjonelle troverdighet og pressens uavhengighet.

2.7. Gi aldri tilsagn om redaksjonelle motytelser for reklame. Det som offentliggjøres, skal være et resultat av en redaksjonell vurdering. Sørg for å opprettholde det klare skillet mellom journalistikk og kommersiell kommunikasjon også ved bruk av pekere og andre koplinger.

2.8. Det er uforenlig med god presseskikk å la sponsing påvirke redaksjonell virksomhet, innhold og presentasjon.

2.9. Redaksjonelle medarbeidere må ikke motta pålegg om oppdrag fra andre enn den redaksjonelle ledelse.

3. Journalistisk atferd og forholdet til kildene

3.1. Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson.

3.2. Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder. Vær spesielt aktsom ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling.

3.3. Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner og ellers i forhold til kilder og kontakter.

3.4. Vern om pressens kilder. Kildevernet er et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon.

3.5. Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende.

3.6. Av hensyn til kildene og pressens uavhengighet skal upublisert materiale som hovedregel ikke utleveres til utenforstående.

3.7. Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.

3.8. Endring av avgitte uttalelser bør begrenses til korrigerende av faktiske feil. Ingen uten redaksjonell myndighet kan gripe inn i redigering og presentasjon av redaksjonelt materiale.

3.9. Opptre hensynsfullt i den journalistiske arbeidsprosessen. Vis særlig hensyn overfor personer som ikke kan ventes å være klar over virkningen av sine uttalelser. Misbruk ikke andres følelser, uvitenhet eller sviktende dømmekraft. Husk at mennesker i sjokk eller sorg er mer sårbare enn andre.

3.10. Skjult kamera/mikrofon eller falsk identitet skal bare brukes i unntakstilfeller.

Forutsetningen må være at dette er eneste mulighet til å avdekke forhold av vesentlig samfunnsmessig betydning.

3.11. Pressen skal som hovedregel ikke betale kilder og intervjuobjekter for informasjon. Vis moderasjon ved honorering for nyhetstips. Det er uforenlig med god presseskikk å ha betalingsordninger som er egnet til å friste mennesker til uberettiget å trå innenfor andres privatsfære eller gi fra seg personsensitiv informasjon.

4. Publiseringsregler

4.1. Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon.

4.2. Gjør klart hva som er faktiske opplysninger og hva som er kommentarer.

4.3. Vis respekt for menneskers egenart og identitet, privatliv, rase, nasjonalitet og livssyn. Fremhev ikke personlige og private forhold når dette er saken uvedkommende.

4.4. Sørg for at overskrifter, henvisninger, ingresser og inn- og utannonseringer ikke går lenger enn det er dekning for i stoffet. Det er god presseskikk å oppgi kilden når opplysninger er hentet fra andre medier.

4.5. Unngå forhåndsdømming i kriminal- og rettsreportasje. Gjør det klart at skyldspørsmålet for en mistenkt, anmeldt, siktet eller tiltalt først er avgjort ved rettskraftig dom. Det er god presseskikk å omtale en rettskraftig avgjørelse i saker som har vært omtalt tidligere.

4.6. Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.

4.7. Vær varsom med bruk av navn og bilde og andre klare identifikasjonstegn på personer som omtales i forbindelse med klanderverdige eller straffbare forhold. Vis særlig varsomhet ved omtale av saker på tidlig stadium av etterforskning, i saker som gjelder unge lovovertridere, og der identifiserende omtale kan føre til urimelig belastning for tredjeperson. Identifisering må begrunnes i et berettiget informasjonsbehov. Det kan eksempelvis være berettiget å identifisere ved overhengende fare for overgrep mot forsvarsløse personer, ved alvorlige og gjentatte kriminelle handlinger, når omtaltes identitet eller samfunnsrolle har klar relevans til de forhold som omtales, eller der identifisering hindrer at uskyldige blir utsatt for uberettiget mistanke.

4.8. Når barn omtales, er det god presseskikk å ta hensyn til hvilke konsekvenser medieomtalen kan få for barnet. Dette gjelder også når foresatte har gitt sitt samtykke til eksponering. Barns identitet skal som hovedregel ikke røpes i familietvister, barnevernsaker eller rettssaker.

4.9. Vær varsom ved omtale av selvmord og selvmordsforsøk. Unngå omtale som ikke er nødvendig for å oppfylle allmenne informasjonsbehov. Unngå beskrivelse av metode eller andre forhold som kan bidra til å utløse flere selvmordshandlinger.

4.10. Vær varsom med bruk av bilder i annen sammenheng enn den opprinnelige.

4.11. Vern om det journalistiske fotografiets troverdighet. Bilder som brukes som dokumentasjon må ikke endres slik at de skaper et falskt inntrykk. Manipulerte bilder kan bare aksepteres som illustrasjon når det tydelig fremgår at det dreier seg om en montasje.

4.12. For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for skriftlig og muntlig fremstilling.

4.13. Feilaktige opplysninger skal rettes og eventuelt beklages snarest mulig.

4.14. De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger. Debatt, kritikk og nyhetsformidling må ikke hindres ved at parter ikke er villig til å uttale seg eller medvirke til debatt.

4.15. De som er blitt utsatt for angrep skal snarest mulig få adgang til tilsvarende svar, med mindre angrep og kritikk inngår som ledd i en løpende meningsutveksling. Ha som krav at tilsvaret er av rimelig omfang, holder seg til saken og har en anstendig form. Tilsvarende svar kan nektes dersom

den berørte part, uten saklig grunn, har avvist tilbud om samtidig imøtegåelse i samme spørsmål. Tilsvar og debattinnlegg skal ikke utstyres med redaksjonell, polemisk replikk.

4.16. Vær varsom med å opprette pekere fra digitale utgaver til innhold som bryter med god presseskikk. Sørg for at pekere til andre medier eller publikasjoner er tydelig merket. Det er god presseskikk å informere brukere av interaktive tjenester om hvordan publikasjonen registrerer og eventuelt utnytter bruken av tjenestene.

4.17. Dersom redaksjonen velger ikke å forhåndsredigere digitale meningsutvekslinger, må dette bekjentgjøres på en tydelig måte for de som har adgang til disse. Redaksjonen har et selvstendig ansvar for så snart som mulig å fjerne innlegg som bryter med god presseskikk.

Ord og bilder er mektige våpen, misbruk dem ikke!

*

Vedtatt av NORSK PRESSEFORBUND

Første gang i 1936, senere revidert i 1956, 1966, 1975, 1987, 1989, 1990, 1994, 2001, 2005 og 2007 (gjeldende fra 01.01.2008).

9.2 Vedlegg B: Kodebok

V1 Dato: ddmmåååå

Minimumsverdi: 23082011

Maksimumsverdi: 22082011

V2 Prioritering

- 1 Hovedoppslag på forside
- 2 Annen/mindre henvisning på forside
- 3 Artikkelen starter på annen type side inne i avisen

V3 Type artikkel

- 0 Ikke kodbart
- 1 Nyhetssak
- 2 Reportasje
- 3 Leder
- 4 Kommentarartikkel skrevet av journalist eller redaktør (ikke leder)
- 5 Debatt
- 6 Kommentarartikkel fra lesere
- 7 Notis
- 8 Generell forsidereferanse (hovedoppslag): tematisk, ingen sidereferanse
- 9 Generell forsidereferanse (mindre oppslag): tematisk, ingen sidereferanse
- 10 Kommentar fra profilerte forfattere, artister, kunstnere, eksterne journalister, politikere etc.
- 11 Intervju
- 12 Annet

V4 Volum (inkludert bilde)

- 0 Ikke kodbart
- 1 Notis
- 2 Ca én spalte
- 3 Ca en halv side
- 4 Ca én side
- 5 Én til to sider
- 6 Over to til tre sider
- 7 Over tre til fire sider
- 9 Over fore sider
- 10 Størsteparten av forside
- 11 Mindre del av forside

V5 Antall relevante artikler i hver avis

X antall

V6 Antall dager med terrorsaken som hovedoppslag på forside

X antall

V7 Artikkelens hovedfokus

- 1 Ofrene fra Regjeringskvartalet
- 2 Ofrene fra Utøya

- 3 Ofrene fra både Regjeringskvartalet og Utøya
- 4 Overlevende fra Utøya
- 5 Overlevende fra Regjeringskvartalet
- 6 Overlevende fra både Utøya og Regjeringskvartalet
- 7 Pårørende fra Utøya
- 8 Pårørende fra Regjeringskvartalet
- 9 Pårørende fra både Utøya og Regjeringskvartalet
- 10 ABBs handlingsforløp før terrordagen, eller samme dag, men før terroren begynte
- 11 ABBs fortid
- 12 ABBs manifest
- 13 ABBs atferd og/eller handlingsforløp under massakren på Utøya
- 14 ABBs atferd og/eller handlingsforløp ved Regjeringskvartalet
- 15 ABBs familie
- 16 ABBs motivasjon
- 17 Politiaksjonen
- 18 Høyreekstremisme
- 19 Arbeiderpartiet
- 20 AUF
- 21 Fjordman
- 22 Positive reaksjoner (stå samlet, mer samhold, mer kjærlighet, mer varme etc)
- 23 Pågripelsen av ABB
- 24 De siviles redningsaksjon på Utøya
- 25 ABB burde vært fanget opp av systemet
- 26 Kritikk mot sikkerheten (Grubbegata planlagt stengt, politihelikoptere planlagt kjøpt inn, sikkerheten i Regjeringskvartalet for dårlig etc).
- 27 Sundvollen hotel
- 28 Skader på Regjeringskvartalet
- 29 Annet, i utgangspunktet og ihovedfokus urelatert, som bryllup, konsert, tv-serier tilbake på skjermen etc.
- 30 Demokratiet
- 31 ABBs andre planer
- 32 ABB som/medlemskap i frimurerne, korsfarer, tempelriddere
- 33 Bombemateriale på avveie
- 34 Brannmenn
- 35 Siv Jensen sin uttalelse
- 36 Barns reaksjoner
- 37 Medienes dekning
- 38 Rettssak, avhør, rettsstaten
- 39 Valgkampen/valget
- 40 ABBs telefonsamtale fra Utøya
- 41 FrP
- 42 Anti-islam
- 43 Advokat Geir Lippestad
- 44 Skulde på ABB, ikke kontekst
- 45 Nettdebatt
- 46 NRKs helikopter over Utøya før ABB var tatt
- 47 Terror i religionens navn
- 48 Den doble sorgen: besteforeldre
- 49 Statsminister Jens Stolteberg

- 50 Begravelse
- 51 Erna Solberg sammenlikning mellom muslimhets i dag og jødehets på 30-tallet
- 52 Demokratene
- 53 ABBs bombe
- 54 Rasisme, fordommer, fremmedfrykt, identitet, innvandring, muslimhat etc.
- 55 Farlig språkbruk
- 56 ABBs eventuelle hjelp
- 57 Erstatning
- 58 Rekonstruksjonen
- 59 Reaksjoner på VGs trykking av rekonstruksjonen
- 60 22. juli-kommisjonen
- 61 Henge ut høyre-partiene
- 62 Carl I. Hagens utsagn om foreldre som må vite rekkefølgen og nøyaktig sted etc.
- 63 Boken "Stormlagets" likhet med terrorangrepet
- 64 Minoriteter/integrering
- 65 ABB kontrollerer historien om han selv
- 66 ABBs likhet med Baader-Meinhof
- 67 De beste blir aldri vår fremtid/nasjonal ikonologi
- 68 ABBs psyke, atferd før 22. juli, i andre sammenhenger (som i løsen)
- 69 Dette gikk galt (politiet sene til Utøya, ambulanser ventet etc.)
- 70 Identifisering av lik
- 71 Aktivitet på sosiale medier
- 72 Slik håndterer du tragedien
- 73 Utenlandske journalisters dekning av terroren
- 74 ABBs fenselsopphold
- 75 Norge godt nok rustet for terroret?
- 76 Utøya 2012
- 77 Heltene fra Utøya
- 78 Donasjon til Utøya
- 79 Minnesmerke/-senter
- 80 Strengere straffer, mer overvåkning, Norges straffesystem
- 81 Kondolanseprotokoll
- 82 Mer positive til det flerkulturelle Norge etter 22. juli
- 83 Blogging
- 84 Humor – når passer det?
- 85 ABBs aktivitet på nettforum
- 86 Annet
- 87 Drept like før ABB ble tatt
- 88 Mindre politiresurser til andre saker
- 89 Minnemarkeringen og Kong Harald som gråt
- 90 Overlevende og pårørende på Utøya
- 91 Flerkulturelle Norge
- 92 ABB etter at han ble tatt, samme kveld/natt
- 93 PST
- 94 ABBs psyke
- 95 Støtte fra utlandet
- 96 Politiet fryktet flere gjerningsmenn
- 97 Kriseteam
- 98 Etterforskningen av 22. juli

- 99 Støtte fra profilerte folk
- 100 Sakkyndige
- 101 PST
- 102 Sperret inne i hus med ABB
- 103 Mikrofon til ekstremistene – vil trollet sprekke da?
- 104 Krisesommer/apokalyptisk sommer
- 105 Forsvaret
- 106 Ytringsfrihet
- 107 Dårlig vær reddet liv
- 108 22. juli som minnedag
- 109 Politi, redningsmannskap, helsepersonell etc. hyllet etter minnekonsert
- 110 Mange ønsker ikke å bruke navnet til ABB
- 111 Terrorisme generelt
- 112 Kampen for åpen dialog
- 113 Bomben kan ha vært en avledning
- 114 Nødsamtaler fra Utøya
- 115 Eiendeler igjen på Utøya (kan gi ny informasjon)
- 116 Kongefamilien
- 117 Fascister
- 118 Ordfører i Oslo, Fabian Stang
- 119 ABB tatt
- 120 ”Det som skjedde i VG da bomben smalt og sekundene etter”
- 121 VGs vanskelige produksjonsforhold
- 122 ABB kaller seg nasjonalist
- 123 Gro Harlem Brundtland og Jonas Gahr Støre var på Utøya like før terroren startet
- 124 Kaotiske tilstander, krigssone i Oslo sentrum da bomben gikk av
- 125 Ullevål sykehus 22. juli
- 126 Mottakere av manifest
- 127 leder i Islamsk råd i Norge
- 128 Hovedvernombud
- 129 FpU
- 130 Andre medier
- 131 Bevare klokken i Regjeringskvartalet
- 132 Statsrådenes terrordøgn
- 133 Bombeekspert
- 134 ABBs påståtte kontakter
- 135 Fanger i Ila fengsel

V8 Hovedkilde

- 0 Ikke kodbart
- 1 ABB
- 2 Familie til ABB
- 3 Venner, gamle skolekamerater, venninner til ABB
- 4 Overlevende fra Utøya
- 5 Overlevende fra Regjeringskvartalet
- 6 Pårørende til ofrene fra Utøya
- 7 Pårørende til ofrene fra Regjeringskvartalet
- 8 Sivile redningsfolk fra Utøya 9 Politiet
- 9 Statsminister Jens Stoltenberg

- 10 Politikere for øvrig, departementsansatte, Stortingsrepresentanter
- 11 Kongelige
- 12 Forsvarer Geir Lippestad
- 17 Naboer o.l. som har oppholdt seg i nærheten av ABBs fård på Åsta
- 18 Antirasistisk senter
- 19 Høyreekstreme nettsteder (som Document.no)
- 20 Andre (skuespillere, sangere, anonyme etc.)
- 21 VG
- 22 Leger, psykologer, psykiatere, organisasjonen LEVE
- 23 Frimurerordenen
- 24 Terror-/drapsforskere, Nupi
- 25 Fjordman og andre islam-kritikere, som English Defence League
- 26 Brannmenn, redningsmenn, helsepersonell, Røde Kors
- 27 PFU
- 28 NTB
- 29 Professorer og andre akademikere, som statsvitere, historikere, pedagoger etc.
- 30 Naboer til Fjordman
- 31 Demokratene
- 32 Eksterne advokater/jurister
- 33 Bistandsadvokater
- 34 Eskil Pedersen
- 35 NRK
- 36 PST
- 37 ID-gruppen
- 38 Eksterne journalister, redaktører
- 39 Fengselsansatte
- 40 VGs ansvarlige redaktør og administrerende direktør Torry Pedersen
- 41 22-juli-kommisjonen
- 42 Pårørende fra Regjeringskvartalet og Utøya

V9 Bilde av siktede

- 0 Ikke kodbart
- 1 Ja, en av ABBs egne bilder, der han er bevæpnet
- 2 Ja, en av ABBs egne bilder, der han ikke er bevæpnet
- 3 Ja, av ABB under rekonstruksjonen, med ladegrep
- 4 Ja, av ABB under rekonstruksjonen, uten ladegrep
- 5 Ja, av ABB etter 22.juli, under andre omstendigheter enn rekonstruksjonen
- 6 Ja, av ABB under massakren
- 7 Ja, av ABB før 22. juli 2011
- 8 Nei

V10 Volum på bilde

Xxx cm²

V11 Bilde av skadde eller døde mennesker

- 0 Ikke kodbart
- 1 Ja, av døde på/fra Utøya, tildekket
- 2 Ja, av døde på Utøya, sladdet
- 3 Ja, av skadde/døde fra Utøya, ikke tildekket (ikke på øya)

4 Ja, av skadde/døde fra Regjeringskvartalet

5 Nei

V12 Volum på bilde

Xxx cm²

V13 Bilde av ofre eller savnede, tatt i forkant av angrepet

0 Ikke kodbart

1 Ja

2 Nei

V14 Volum på bilde

Xxx cm²

V17 Antall bilder av ABB i avisen totalt

Xxx cm²

V18 ABBs navn i tittel og/eller paratekst (mellomtiter i brødteksten er ikke inkludert)

0 Ikke kodbart

1 Ja, ved navn i tittel

2 Ja, ved navn i paratekst

3 Ja, ved navn i både tittel og paratekst

4 Nei

V19 Volum på ABBs navn i tittel

Xxx cm²

V20 Volum på ABBs navn i paratekst

Xxx cm²

V21 Begrep om hendelsen i tittel (som beskriver selve hendelsen eller reaksjonene på den)

1 Massedrap

2 Massemorder

3 Massakre

4 Terrorist

5 Terror/terrorisme

6 Bombe

7 Skyte

8 Angrep

9 Krigssone

10 Død/dør

11 Drepe/drap

12 Terrormanifest

13 Helt

14 Savnet

15 Helvete

16 Drapsmaskin

17 Reddet

18 Henrette
19 Ramme
20 Bombebil
21 Sjokk
22 Terrorgaten
23 Flukt
24 Sorg
25 Ofret
26 Offer
27 Hat/hatefull
28 Angst
29 Borte
30 Énmannshær
31 Skade/skadede
32 Stormannsgalskap
33 Brannheltene
34 Mistenkelig
35 Avskyelig
36 Katastrofeområde
37 Katastrofe
38 Ekstrem
39 Anti-kommunistisk
40 Anti-islamist
41 Advokatdrap
42 Trygg/trygghet
43 Moro
44 Varme
45 Flykte
46 Sikkerhet
47 Stjele
48 Islam-kritisk
49 Unngått
50 Drapsmann
51 Bombeoppskrift
52 Hverdagsrasisme
53 Miste
54 Forbannet
55 Bombeadvarselen
56 Farvel
57 Frykt
58 Demon
59 Sikte (i sammenhengen: våpen)
60 Høyreekstremisme
61 Fred
62 Sørgedag
63 Ekstremisme
64 Drapsartikler
65 Kjærlighet
66 Landesorgen

- 67 Tragedie
- 68 Reddet
- 69 Terroråsteder
- 70 Terrorgranskingen
- 71 Terrorhandlingene
- 72 Tårene
- 73 Bombeutløser
- 74 Terrorgranskingssjef
- 75 Kriseteam
- 76 Terrorsaker
- 77 Utøyaofrene
- 78 Kjære
- 79 Raseri
- 80 Vold
- 81 Krisesommeren
- 82 Utvika-heltene
- 83 Terrordekning
- 84 Grufulle
- 85 Hatbølge
- 86 Tryggheten
- 87 Hyllet
- 88 Drama
- 89 Mirakelet
- 90 Blodvitner
- 91 Skytter
- 92 Begraves
- 93 Terrordøgn
- 94 Fascist
- 95 Ondskap
- 96 Overleve
- 97 Monster
- 98 Smerte
- 99 Bombekrater
- 100 Elske
- 101 Skuddsikker
- 102 Forferdelig
- 103 Tatt
- 104 Kriseavis
- 105 Nasjonalist
- 106 Glad
- 107 Beskytte
- 108 Krigssonen
- 109 Kjempet
- 110 Smeller
- 111 Spiddet
- 112 11. september (i sammenhengen: Norges 11. september)

V22 Volum på begrep om hendelsene i tittel

Xxx cm²

V23 Begrep om hendelsen i paratekst (undertitler i selve brødteksten er ikke inkludert)

- 1 Massedrap
- 2 Massemorder
- 3 Massakre
- 4 Terrorist
- 5 Terror
- 6 Bombe
- 7 Skyte/skutt
- 8 Angrep
- 9 Krigssone
- 10 Død/dødelig
- 11 Drepe/drap
- 12 Terrormanifest
- 13 Helter
- 14 Savnet
- 15 Helvete
- 16 Drapsmaskin
- 17 Mareritt
- 18 Beskutt
- 19 Jakt
- 20 Likvidere
- 21 Henrette
- 22 Skuddrama
- 23 Blodig
- 24 Offer
- 25 Ondskap/ondskapsfull
- 26 Sorg
- 27 Krise
- 28 Skremme
- 29 Reddes
- 30 Drapsmann
- 31 Terror-håndbok
- 32 Terrorbomben
- 33 Kroppsdeler
- 34 Terrorhandlinger
- 35 Tragedie
- 36 Terroranslaget
- 37 Katastrofen
- 38 Hatefulle
- 39 Terrorsiktede
- 40 Massedrapsmannen
- 41 Terrorangrepet
- 42 Hverdagsrasisme
- 43 Bombeadvarselen
- 44 Begravelse
- 45 Anti-Stoltenberg
- 46 Bombefare
- 47 Bombeangrep

48 Terrorsaken
49 Omkomne/omkom
50 Overlevende/overlevde
51 Terrorofrene
52 Grusomme
53 Skuddregn
54 Ekstremisme
55 Antiterrorpoliti
56 Terrorgården
57 Kjærlighet
58 Sorgmarkeringen
59 Tårer
60 Sorgengasjement
61 Fellesskap
62 Råskapen
63 Bombebil
64 Terrorkjennskap
65 Muslimhets
66 Eksplosjonen
67 Gråte
68 Gråtkvalt
69 Utøya-ofrene
70 Énmannshær
71 Terrormassakren
72 Fortvilelse
73 AUF-offer
74 Utøya-skytingen
75 Redd
76 Terrormål
77 Helter
78 Muslimhets
79 Barnemoder
80 Raseriet
81 Terroraksjonen
82 Trusselvurdering
83 Livløs
84 Tung
85 Trøst
86 Forhatte
87 Sikkerhet
88 Fascist
89 Djevelens (i sammenhengen: Geir Lippestad som djevelens advokat)
90 Hjerteskjærende
91 Kulene
92 Bombeskadet
93 Skadene
94 Skuddene
95 Kondolanse
96 Bombedrama

- 97 Frykt
- 98 Sprengt
- 99 Bombefilm
- 100 Sprengkraft
- 101 Ammunisjon
- 102 Omsorg
- 103 Terrorattentatene
- 104 Rosedemokratiet
- 105 Utøya-drapene
- 106 Hjelp
- 107 Medmennesker
- 108 Våpendesperadoen
- 109 Skadede
- 110 Knust
- 111 Spiddet

V24 Volum på begrep om hendelsene i paratekst

Xxx cm²

V25 Bilde av skadde bygninger

0 Ikke kodbart

1 Ja

2 Nei

V26 Volum på bilde av skadde bygninger

Xxx cm²

9.3 Vedlegg C: PFU-SAK NR. 200/11

Klager: Anonymisert

Publikasjon: Verdens Gang (papir og nett)

Publiseringsdato: 14.08.2011 + 17 forsider fra 23.07 til 14.09

Stoffområde: Terror

Genre: Nyhetsartikkel/forsider

Søkerstikkord: Bildebruk, hensyn til ofre og pårørende, saklighet og omtanke

Registrert: 15.08.2011 (klage A), 23.08.2011 (klage B), 16.09.2011 (klage C)

Behandlet i Sekr.: 15.12.2011

Behandles i PFU: 15.12.2011

Ferdigbehandlet: 15.12.2011

Behandlingstid: 120 dager (A), 112 dager (B), 89 dager (C)

Klagegruppe: Privatpersoner/(advokatklage)

PFU-konklusjon: Ikke brudd på god presseskikk

Henvielse i VVPL.: (4.1, 4.6, 4.12)

Merknader: Delvis parallellklage mot Dagbladet sak 209B/11, klage på tilsvarende publisering mot NRK, sak 235/11.

SAMMENDRAG:

Verdens Gang (VG) publiserte søndag 14. august 2011 en nyhetsreportasje som handlet om at Anders Behring Breivik var tilbake på Utøya sammen med politiet i forbindelse med en rekonstruksjon av hendelsesforløpet.

Forsiden hadde stikkittelen «ANGREPET MOT NORGE», vignetten «eksklusivt» og tittelen «Her er Breivik TILBAKE PÅ UTØYA. Se de unike bildene fra rekonstruksjonen»

Selve forsidebildet viste hovedbygningen på Utøya samt en liten gruppe mennesker nederst i bildet. To av personene var avmerket med rød ring. Den ene personen er Anders Behring Breivik som sikter. Han er fotografert bakfra. Bildetekst:

«I GÅR KL 15.24: Massemorder Anders Behring Breivik viser politiet hvordan han drepte for fote på Utøya 22. juli. •Side 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 og 13»

Inne i avisen, på side 4 og 5, var det bilde av Anders Behring Breivik ved fergeleiet i Utvika
Tittel: «I GÅR KL. 14.02: Drapsmannen ankommer fergeleiet i Utvika. Der ligger MS Thorbjørn som skal frakte ham tilbake til dødens øy.» Bildetekst:

«VISTE INGEN FØLELSER: En tilsynelatende uberørt og godt bevoktet Anders Behring Breivik (32) tar sine første skritt på fergeleiet i Utvika – på vei til rekonstruksjon av massakren på Utøya.»

På side 6 og 7 var det bilde av Anders Behring Breivik ombård på fergen MS Thorbjørn.
Tittel: «KL. 14.59: Breivik er tilbake på Utøya-fergen og forklarer politiet om båtturen med MS Thorbjørn før han startet massedrapet.»

På side 8 og 9 var det bilde av Anders Behring Breivik gående opp en bakke på øya. Tittel:
«KL. 15.31: Masseorderen Anders Behring Breivik er tilbake på Utøya. Han leder an under rekonstruksjonen av dødsruten.»

På side 10 og 11 var det bilde av Anders Behring Breivik ved pumpehuset på øya. Tittel:
«KL. 17.50: Breivik viser ett av de stedene i vannkanten hvor han skjød og drepte en gruppe ungdommer – alt blir filmet av politiet.»

På side 12 og 13 var det bilde av Anders Behring Breivik som står i vannkanten og sikter med et imaginært gevær ut over vannet. Tittel: «KL. 20.15: Anders Behring Breivik viser og forklarer hvordan han prøvde å skyte desperate ungdommer som flyktet fra Utøya i vannet.»

Bildetekst:

«FILMET ALT: Et kamerateam fra politiet festet alt Breivik sa og gjorde til film. Hans forsvarer Geir Lippestad (t.h. i lys skjorte) hørte alt Breivik sa ved hjelp av øretelefoner.»

Vignettene «ANGREPET MOT NORGE», «UTØYA-MASSAKREN» og «VG eksklusivt» ble publisert på alle sider.

Samme artikkel ble lagt ut på avisens nettside med tittelen «Massedrapsmannen tilbake på Utøya lørdag», undertittel «Brukte åtte timer på å rekonstruere drapene», og ingressen:

«UTVIKA (VG Nett) Med tau festet rundt kroppen gikk Anders Behring Breivik (32) rundt på Utøya i åtte timer lørdag og forklarte politiet hvordan han drepte 69 mennesker.»

På nett ble det også lagt ut en videoreportasje som inneholdt det samme bildematerialet, 1:30 ut i den to minutter og førti sekunders lange reportasje, eksponeres ladegrep-bildet. Faksimile av VGs ladegrep-bildet blir også publisert i nettartikkelen, med bildeteksten:

«UNIKE BILDER: I dagens papirutgave av VG kan du lese alt om, og se de unike bildene av, politiets rekonstruksjon av massedrapene på Utøya.»

I brødteksten sto det også:

«SE ALLE BILDENE OG LES HELE HISTORIEN I VG SØNDAG
SE EKSLUSIV VIDEO PÅ VG iPad-utgave VG+ SØNDAG»

Lørdag 23. juli til onsdag 14. september: 17 forsider i VG med bilde av Anders Behring Breivik.

KLAGEN:

Sekretariatet har valgt å behandle de tre klagen som én sak, fordi det klages på samme artikkel; VGs publisering av rekonstruksjonsbildene 14. august. Klage C gjelder også den totale eksponeringen av Anders Behring Breivik på VGs forsider.

Klager A er en vanlig leser:

Klager skriver: «Litt usikker på "partsforhold" i saken. Jeg mener alle i Norge er "parter" i denne saken, noe som ikke minst styrkes av VGs egen vignett ("Angrepet mot Norge") som

brukes på alle oppslag om terrorsaken.»

Klagen gjelder artikkelens bildebruk, spesielt ladegrep-bildet på side 12 og 13: «Det presiseres at det er den "aggressive" og offensive BILLEDBRUKEN som klages inn, ikke oppslaget/oppslagene som sådan. Jeg vil særlig peke på bilder der masse-morderen ved hånd- og armbevegelser demonstrerer hvordan han tar ladegrep og skyter.» Slik klageren ser det, er bildebruken «særdeles støtende og spekulativ», og han mener VG har brutt Vær Varsom-plakatens punkt 4.1 (saklighet og omtanke), punkt 4.6 (hensynet til ofre og pårørende), punkt 4.8 (en del av ofrene var barn) og punkt 4.12 (aktsomhet i bildebruk). Klageren ber PFU å vurdere andre punkter om utvalget skulle finne det relevant.

Klager B er direkte berørte:

Klagen gjelder VGs bildebruk, både på papir og nett, spesielt ladegrep-bildet. I tillegg reageres det på enkelte VG-journalister twittermeldinger i forbindelse med publiseringen av artikkelen (se vedlegg 1). Klager anfører brudd på en rekke punkter i Vær Varsom-plakaten (1.5, 2.1, 2.3, 2.4, 3.2, 3.9, 4.1, 4.5, 4.6, 4.8, 4.11, 4.12, 4.13 og 4.16).

Innledningsvis heter det: «Den 22.07 opplevde vi marerittet ingen noen gang hadde forestilt seg at var mulig. X befant seg på øya når helvete brøt løs. Etter en vanvittig flukt, klarte han og redde sitt liv, og hjelpe andre. Etter 60 minutter i vannet ble han plukket opp og fraktet til land. Det han har sett og opplevd, er forbi det noen av oss kan forestille oss. Han har flyktet over døde mennesker, sett venner bli skutt, forsøkt å redde andre, svømt for livet og, utrolig nok, overlevd. Han har snudd seg og sett rett på gjerningsmannen, der han smiler og lader om. I det øyeblikket tenkte Magnus at han nå så på sin drapsmann. Gjerningsmannen sikter, og Magnus flykter for livet. Det å se gjerningsmannen ta ladegrep for så å forsøke å henrette deg, er noe ingen kan forestille seg før de har opplevd det selv.»

Om VGs publisering står det: «Det å våkne til bilder av gjerningsmannen som er tilbake på Utøya, er så forferdelig provoserende, at det knapt kan beskrives. Det og i tillegg våkne til bilder og video av vedkommende som tar ladegrep, er som en mental voldtekt. Uttrykket har blitt brukt før, men det skal godt gjøres å finne et bedre eksempel på dets betydning enn dette.

Etter det helvete vi har vært igjennom, fortjener ingen av oss å våkne til slik bildebruk. Det finnes etiske regler for pressen, vi foreslår at de håndheves. Dette vil kunne hemme salgstallene noe, men journalistene vil kunne leve med seg selv etterpå. Det at VGs redaktør faktisk mener at dette kan forsvares, er et tegn på lite innsikt, og ikke minst utsikt. Det finnes ingen måte slik bildebruk kan forsvares på, med unntak av salgstall.»

Klager mener VG har brutt en rekke punkter i Vær Varsom-plakaten, deriblant punkt 4.6 og 4.8, fordi det ikke er tatt hensyn til den belastningen bildene er for overlevende og pårørende, og fordi det ikke er tatt hensyn til at mange av ofre og overlevende var barn: «Det kan her virke som om VG har glemt at det var små barn helt nede i 11-årsalderen til stede på Utøya. Blant de døde finner vi barn ned i 14-årsalderen. Det å publisere bilder av siktede som tar ladegrep, må ses på som hensynsløst ovenfor de fornærmede barna. Sist gang han tok dette ladegrepet, drepte han noen av deres venner eller familie. Det faktum at et barn skal våkne opp til bilder av mannen som drepte søsteren, broren eller bestevennen, er forferdelig.»

Slik klager ser det, kunne VG varslet AUF forut for publisering. Klager skriver: «På denne måten ville AUF kunne få varslet sine medlemmer om dette, og dermed gitt de overlevende og pårørende en mulighet til å ikke se bildene. Som et eksempel gjorde Politiet dette før de la frem lydloggen fra gjerningsmannens samtaler med Politiet.»

Klager mener bildene ikke har noen nyhetsverdi, og mener avisen kunne benyttet alternative bilder. Det anføres at bildebruken er sensasjonspreget, og at VG har behandlet den terrorsiktede «mer som en skandaløs kjendis på fylla, enn en masse-morder». Slik klager ser det, er det økonomiske motiver bak bildepubliseringen: «Bildenes hensikt er kun å illustrere historien, på en slik måte at den fremstår som et scoop. Det brukes ord som ”eksklusive bilder”, ”først ute med bildene” som om dette var et produkt som skulle selges. Og det er nettopp det som er hensikten, flest søk på nett og størst avissalg.» Klager ser dette i sammenheng med enkelte VG-journalisters twittermeldinger: «VGs journalister og fotografer er stolte, skryter og undrer seg over hvorfor de andre kanalene ikke dekker saken som de gjør. Kanskje det er fordi de vet hva presseetikk er? Det faktum at disse menneskene, på vegne av VG skryter av noe slikt, må ses på som alvorlig.» Det anføres i den forbindelse brudd på punkt 2.3 og punkt 2.4 i Vær Varsom-plakaten, og klager skriver: «Her må det påpekes at VGs journalister og fotografer bruker saken for å fremme sin egen posisjon blant sine

konkurrenter. Her skrytes det av grusom bildebruk for å fremme salgstall. Det må ses på som meget suspekt av journalistene å skryte av noe andre ville vемmes over, for å fremme salgstallene, og dermed øke antallet som har lest deres publikasjon. Dette må ses på som en uetisk måte å fremme sin posisjon på. Skrytingen brukes dessuten for å tilrekke flere ”følgere” på nettstedet Twitter. Dette må ses på som en grov måte å skape fans på.»

Til slutt skriver klager at det er vanskelig å unngå å se disse bildene: «VG kan ikke forsvare seg med et selektivitetsprinsipp. I dagens samfunn kan vi ikke lenger velge hvilke nyhetssaker vi utsettes for. Bildene republiseres på sosiale medier, henvises til og slås opp stort for å skape oppmerksomhet. I tillegg til dette, ble det brukt helsidebilder for å vise gjerningsmannen på sin tur omkring på Utøya. Man blir eksponert for disse bildene enten man vil det eller ikke. Om man skal unngå det må man ikke gå på internett, sosiale medier, mobiltelefon, gå i postkassa eller gå på butikken.»

Klager C er advokat på vegne av etterlatte:

Klager har forståelse for medias samfunnsoppdrag, men skriver: «Det fremstår som uforståelig for mange etterlatte og fornærmede at særlig Dagbladet og VG kan oppleves å opptre som ”nyttige idioter” for gjerningsmannens selveksponeringsprosjekt.»

Klagen gjelder både artikkelen 14. august, men også alle VGs forsider med bilde av Anders Behring Breivik. Klager skriver: «Mine klienter har reagert meget sterkt på hvordan media, og særlig Dagbladet og VG har dekket saken. Det som særlig har vært vanskelig for de etterlatte er den eksponeringen den siktede har fått, gjennom bilder og omtale av motiver, personlighet etc.» [...] «De etterlatte sier at disse sakene, som har stått på forsiden av avisene, og derfor er umulig å unngå i det offentlige rom, gjør det vanskelig for dem å bevege seg utenfor døra - en kort tur til butikken kan virke uoverkommelig. Dette er med på å legge stein til en allerede uhandterlig byrde. Slike situasjoner kunne vært unngått med enkle grep, nemlig ved å la være å publisere overskrifter og bilder på forsiden.»

Når det gjelder VGs artikkel 14. august, skriver klager: «Det vises særlig til at saken sto på forsiden, og således har kommet uforberedt på et stort antall pårørende, etterlatte og

fornærmede. Det anføres at det å publisere bilder av gjerningsmannen tilbake på Utøya, med fingeren på avtrekkeren, kan ha forsterket traumet som de fornærmede og etterlatte har vært gjennom. Det gjøres videre gjeldende at denne saken har liten nyhetsverdi, og at i alle tilfelle burde bildene av gjerningsmannen ha vært unngått, eller i det minste vært plassert inne i avisa.» Klager mener VG har feilvurdert interessemotsetningene mellom hensynet til berørte og hensynet til allmenn interesse, og skriver: «Etter vårt syn innebærer imidlertid de nevnte sake[r]ne klare brudd på punkt 4.6 der det heter at pressen skal ”ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende”.»

TILSVARSRUNDEN:

Verdens Gang avviser alle klagen og mener avisens vurderinger er i samsvar med god presseskikk.

Tilsvare A:

Verdens Gang finner det urimelig at klager karakteriserer bildebruken som «aggressiv», «offensiv» og «spekulativ». Tvert imot, skrives det: «VG har som eneste medium gjennom fremragende journalistisk håndverk klart å dokumentere den historiske rekonstruksjonen.»

VG har forståelse for at bildene fra rekonstruksjonen på Utøya oppleves som vonde og sterke, også for noen som ikke er direkte berørt av massakren. Men slik VG ser det, må dette hensynet veies opp mot pressens samfunnsrolle og rett og plikt til fri informasjonsformidling. Det vises til Vær Varsom- plakaten punkt 1.3.

Avisen viser til sakens alvor, omfang og karakter. Videre til det enorme informasjonsbehovet i befolkningen. Slik VG ser det, har sjelden det journalistiske grunnoppdraget vært sterkere: «Å dokumentere og rapportere det som faktisk har skjedd.» Oppgaven har vært krevende og utfordrende – men viktig, skriver VG: «Siden 22. juli har vi skrevet de første skissene i historiens kladdebok. De vil siden bli fortolket og utdypet [...]»

VG peker på endringene i mediebildet når det gjelder dekningen av denne hendelsen i forhold

til tidligere dekning. Det er flere medier enn noen gang og i større grad enn tidligere brukes et eksplisitt visuelt uttrykk. Det vises også til at sosiale medier spiller en rolle. I tillegg pekes det på det spesielle for denne saken, at gjerningsmannen ser hendelsene som en del av sin mediestrategi. VG skriver: «[Vi] befinner oss altså i et landskap vi aldri tidligere har møtt verken som journalister eller lesere». Det pekes også på at det er mot en slik bakgrunn PFU skal treffe beslutninger som skal fremstå som tydelige og varige kompassretninger for publisistiske avveininger.

Avisen legger ved en omfattende dokumentasjon på nasjonale og internasjonale mediers bildebruk i dekingen av terrorsaken. Det legges også med dokumentasjon som viser mediedekning i andre store katastrofer og ulykker. VG mener at det er lang og bred tradisjon for å publisere bilder som kan representere en betydelig belastning for berørte. Når det gjelder omtale av massakre og terror i internasjonale medier, skriver VG: «Det er internasjonal aksept for ikke å fortie terrorister, men tvert imot presentere dem og deres budskap bredt.» (se vedlegg I og II).

Videre pekes det på norske mediers tradisjon for å publisere bildemateriale fra rekonstruksjoner av drapssaker, også saker med mange overlevende. Ifølge VG har PFU kun felt «denne typen publisering på grunn av identifiseringsfare- ikke fordi publiseringen i seg selv innebar uakseptabel belastning for overlevende og pårørende».

VG skriver at avisen har hatt en «meget bevisst og kritisk holdning til bildematerialet i denne [terror]saken.»[...]. Når det gjelder rekonstruksjonsbildene, peker VG på disse begrunnelsene for publisering:

1. Bildene dokumenterer et helt sentralt etterforskingsskritt i historiens største terroranslag mot Norge. 22. juli var den største voldelige hendelse i landet etter 2. verdenskrig. Dette er historiens største massakre begått av en enkelt person på verdensbasis.
2. Norske medier har tradisjon for å publisere bilder fra rekonstruksjoner, ofte med gjerningspersonen selv i skytestilling - med våpen. Dette er en del av en åpenhetskultur. Det vises også til bildene av Quisling på massegravene på Trandum og en glisende Rinnan på vei til og fra retten. VG skriver at også disse bildene provoserte, men at det ikke er tvil i dag om

at det var riktig og viktig å publisere disse.

3. Det er i tråd med samfunnsoppdraget å dokumentere og kontrollere politiets etterforskning. Dett er ekstra viktig i denne saken fordi politiet har vært utsatt for massiv kritikk: «Når grusomheten rammer nasjonen på denne måten, er det ekstra viktig at media ikke gir etter for press fra noen som vil hindre åpenhet rundt saken – i dette tilfellet åpenhet rundt politiets etterforskning. Politiet blir selv gransket og kritisert, og deres bilder fra Utøya vil ha en helt annen funksjon i dokumentasjonen av katastrofen og etterforskningen enn det VGs reportasje 14.8 hadde – og vil ha i fremtidig dokumentasjonsverdi.»
4. Det er pressens rolle å dokumentere løpende, så nøyaktig som mulig. Media har en selvstendig dokumentasjonsrolle. Politiets dokumentasjon spiller en helt annen rolle.
5. Historien viser at det i store saker ofte stilles spørsmål ved etterforskningen og rettergang i ettertid, derfor er det viktig at mest mulig dokumenteres og at dette kommer offentligheten til gode. Rekonstruksjonsbildene sier mye om hvor grundig akkurat denne delen av politiets etterforskning har vært og kan bidra til å stoppe senere spekulative initiativ. Det vises til at flere i dag fornekte nazistenes konsentrasjonsleirer og massakrene på Balkan, at det også i noen fora allerede er begynt å sås tvil om det som skjedde på Utøya.
6. Anders Behring Breivik hadde selv regissert en rekke bilder for å fremstå i offentligheten på en måte han oppfattet flatterende. Bildene fra rekonstruksjonen der han leies rundt i bånd, dokumenterer at det systemet han vil ødelegge med sin terror, fungerer.
7. Bildene har et rettsikkerhetsperspektiv for alle parter. Også når det gjelder Behring Breivik er det pressens nødvendige oppgave å ta hensyn til.

Når det gjelder ladegrep-bildet spesielt, deler VG den oppfatning at dette er et særlig opprivende bilde, og skriver: «Derfor ble også [] lagt helt til slutt i vår billedserie i avisen, og situasjonen ble først eksponert 1.32 ut i vår videoreportasje fra rekonstruksjonen. Vi besluttet at bildet ikke skulle beskjæres på noen måte. Vi brukte det utelukkende som nødvendig dokumentasjon». VG mener det ville vært mer spekulativt om bildet ble slått opp på førstesiden, slik VG ser det er presentasjonen avdempet og gjennomtenkt for å balansere viktige hensyn: «På bildet vi bruker på førstesiden, utgjør Breivik 1x1,5 centimeter bildeflate. Han står med ryggen til, sikret med tau til en politimann. Bildet dokumenterer gjerningsmannens medvirkning i rekonstruksjonen, men fokuserer på helheten – ikke på ham. Hva blir verdien av begreper som «spekulativt», «offensivt» og «støtende» om dette bildet, i forhold til massakrens enorme dimensjoner?» VG omtaler egen bildebruk som nøktern, «en

renskåret presentasjon av situasjonen», men viser i stedet til andre medier, nasjonale og internasjonale, som i ettertid har utnyttet bildet på en mer spekulativ måte, ved blant annet å beskjære, blåse opp og zoome inn på Behring Breiviks ladegrep (se vedlegg). VG skriver: «Dersom utvalget mot formodning skulle komme til at VGs publisering fra rekonstruksjonen innebærer et presseetisk brudd, på tross av at samtlige redaktører i de ledende medier i vår kulturkrets med et globalt publikum har kommet til samme konklusjon som oss, står vi overfor en uoverkommelig publisistisk utfordring.»

Som svar på spørsmål om det var nødvendig å publisere dette bildet, skriver VG at bildet måtte med: «Grunnen er at det eneste potensielle rettslige stridsspørsmålet synes å bli den rettspsykiatriske konklusjon. Det er ingen tvil om at Breivik har begått handlingene, men hvordan var hans psykiske tilstand i strafferettslig forstand?» VG viser til at «fra avhørene har vi fått vite om en drapsmann som legger kortene på bordet, og samarbeider med politiet – uten å vise anger. Dette bildet fra gjenkonstruksjonen bekrefter dette eksplisitt: En kynisk masse-morder som aktivt bidrar til å ta regi og gjenopplever sin massakre, i iskald positur på åstedet. Dette er særdeles viktig dokumentasjon i saksprosessen. Bildet synliggjør gjerningsmannens habitus – hans urokkelige overbevisning med hensyn til det han har gjort, og svært detaljerte samarbeid med politiet. Bildet er med på å fastslå at det vi har fått vite fra avhørene er korrekt informasjon. VG har altså på et tidlig og relevant tidspunkt i etterforskningen dokumentert en gjerningsmann som erkjenner og demonstrerer sine faktiske, uhyrlige handlinger – i norgeshistoriens verste drapssak. Vi er mer enn forundret over at dette sentrale publisistiske argument synes fullstendig oversett i debatten.»

Videre gjennomgår VG de etiske avveiningene avisen har stått overfor. Ett argument har vært at det er mange involverte. Men slik VG ser det, er dette uholdbart som etisk argument, da det ikke kan sies at bare fordi det er få offer i en kriminell handling, så skal de pårørende utstå en mer nærgående dekningen av forbrytelsens rekonstruksjon enn om det er mange.

Videre peker VG på argumentet om tidlig rekonstruksjon, siden rekonstruksjonen på Utøya fant sted kort tid etter forbrytelsen. Slik VG ser det, er dette et ansvar som påligger politiet. Avisen skriver: «det ville vært helt urimelig om dette skulle begrense pressens arbeid med å dokumentere et helt vesentlig etterforskningsskritt. Da ville vi satt oss i den uholdbare posisjon at politiets taktiske manøvrer ville kunne påvirke pressedekningen».

Til slutt anfører VG argumentet om at det er mange unge overlevende, noe VG mener er det desidert viktigste argumentet: «Vi har måttet avveie forpliktelsene overfor historien og offentligheten, opp mot de berørtes følelser og mulighet til å bearbeide sine traumer. Vi mener vår dokumentariske fremstilling av rekonstruksjonen med bevisst nedtonede virkemidler som fortellende titler i små typer, bruk av markante klokkeslett for å understreke grepet med kronologi, ledsaget av tekst som følger samme rytme, dokumenterer vår bevisste avveining av kontradiktoriske og vektige etiske hensyn.»

Hensynet til pårørende – viktig med innsikt i hendelsen

VG forstår at bildene kan oppleves vonde og sterke, men skriver: «det er anerkjent kunnskap at en så grundig innsikt i hendelsesforløpet som mulig kan være viktig i bearbeidingen av sorg og traumer». Det vises blant annet til erfaringer fra terroraksjonen i Beslan. VG viser også til den presseetiske debatten etter VGs publisering, hvor avdelingsleder i NOAS, Sylo Taruko, skrev dette på Twitter: «"Bare spør pårørende etter massakrer på Balkan om viktigheten av at alt dokumenteres. Det spekuleres fremdeles om massakrer har funnet sted."»

Videre anfører VG at pårørende heller ikke er noen ensartet gruppe. Avisen viser til flere pårørende som mente det var riktig å trykke bildene. Det refereres til en pappa, som mistet datteren på Utøya, som uttalte dette i VG 15. august: «"Det er så klart helt forferdelig å se dem. Det er veldig tungt og veldig vondt for alle, men jeg mener man skal trykke bilder av ham, så alle kan se hvordan han er"». En annen pappa sa: «"Jeg snur hodet den andre veien dersom det er noe jeg ikke vil se. Jeg vet pressen har en jobb å gjøre, og at rekonstruksjonen er viktig å billedlegge"». Slik VG ser det, står PFU foran et etisk dilemma: «Overlevende og pårørende som ikke ønsker å se bildene, skal de gis et imperativ i forhold til medlemmer av den samme gruppe som har nytte av å se det?»

Også andre skribenter har debattert bildene fra rekonstruksjonen fra Utøya. VG viser til uttaleser fra tidligere PFU-leder Johan O. Jensen; «Mannen bør ties i hjel, ble det sagt. Det er et ønske mediene ikke kan bøye seg for. Å snu seg i raseri mot budbringeren, er i bokstavelig forstand en olympisk øvelse. I antikken kostet det som kjent liv. Når tre ungdommer klager på

VG med referanse til 13 punkter i VV- plakaten og at man under politiets rekonstruksjon ser drapsmannen ta et imaginært ladegrep, er det etter min mening helt urimelig.»

Gunnar Bodahl-Johansen: «VGs reportasje om rekonstruksjonen på Utøya, er også et ledd i dokumentasjonen av tragedien og brutaliteten, og derfor en formidling av nødvendige opplysninger til det norske folk. Jeg oppfatter ikke bildeserien som spekulativ. For eksempel er det kontroversielle bildet av drapsmannen som tar ladegrep, ikke lagt på førstesiden, men dempet ned på en innside, noe som er en balanse mellom flere viktige hensyn.»

Sven Egil Omdal: «Bildene demonstrerer at det systemet Anders Behring Breivik ville knuse, overvant terroren og fungerer som det skal. Etterforskningen ruller metodisk videre, bevis legges på bevis for at retten en gang neste år skal kunne dømme på grunnlag av faktiske opplysninger. [...]Uansett hvor grundig politiet etterforsker terroren, vil noen i ettertid hevde at sannheter er blitt undertrykt og fakta fordreid. Det skjedde etter rettsoppgjøret i 1945, det skjer i de fleste store kriminalsaker som har en politisk dimensjon, og det kommer til å skje nå. Rettsprosessen må være så robust som mulig mot angrep fra dem som vil slå ideologisk mynt på å diskreditere den. At vi alle ser hvor grundig etterforskningen foregår, bidrar til å styrke dens omdømme. Selvfølgelig gjør det vondt for mange å se drapsmannen gå omkring i strandsteinene hvor deres egne barn ble skutt, eller gå rolig opp den smale stien hvor de selv flyktet i panikk. Men pressen kan ikke alltid unnlate å utløse smerte. De minutiøse avisreferatene fra rettssakene mot Gestapos norske håndtlangere, med detaljer om slag mot testikler, glødende sigaretter mot bar hud, batonger mot hodeskaller, brøt med alle normale regler for presseskikk. Detaljene skulle skape forståelse for de strenge straffene, som var dramatisk strengere enn den Behring Breivik vil få. Bildene fra Utøya er vonde, verre for mange enn for oss som ikke er personlig berørt, men med ett unntak er de nødvendige.»

(Til orientering for utvalget, legger sekretariatet ved hva slags unntak Omdal sikter til, og som Omdal skriver om i sin kommentar: «Unntaket er bildet hvor Behring Breivik står i vannkanten og sikter med et imaginært gevær ut over vannet (og delvis forsidebildet, hvor han også sikter, men er fotografert bakfra og fra større avstand). VG skriver selv i bildeteksten til det store bildet at Behring Breivik viser og forklarer hvordan han prøvde å skyte desperate ungdommer som flyktet fra Utøya i vannet. Det er ikke bare vondt å se på, det er unødig vondt. Vær Varsomplakaten har én bestemmelse som understreker pressens rett til å informere, men den har to bestemmelser som pålegger redaksjonene å utvise omtanke, den ene av dem gjelder spesielt for bilder.»

VG skriver: «Som Bodahl-Johansen mener vi Omdals endelige konklusjon er feilaktig.» Det pekes deretter på de begrunnelser som er redegjort for ovenfor.

VG avslutter med å vise til sin avishistorikk, hvor nettopp dokumentasjon – ikke fortielse – har vært den sentrale ledetråd i utførelse av samfunnsoppdraget: «Nøktern dokumentasjon – om enn ubehagelig – gir informasjon, framtvinger debatt, motvirker spekulasjon og gir nødvendig innsikt». Slik VG ser det, er publiseringen av bilder fra rekonstruksjonen legitim, og etter VGs syn nødvendig, i forhold til pressens samfunnsoppdrag.

For øvrig mener VG at PFU må se all mediedekning og bildebruk i forbindelse med terrorsaken i sammenheng. Slik VG ser det, er det feil å behandle de sterkeste bildereportasjene som enkeltpunkter, isolert fra hverandre. Det vises blant annet til NRKs film fra helikopter fra 22/7 og avisen spør om kopien er verre enn originalen: «Vi finner det underlig om rekonstruksjonsbildene av siktede i tau, fullstendig underkastet norsk ordensmak, skal være mer belastende for overlevende og pårørende enn usladdede live opptak fra massakren.» [...] «Dersom PFU skal behandle publiseringen av rekonstruksjonsbilder, og IKKE den massive bruken av bilder og video fra selve massakren. PFU må i det minste se rekonstruksjonsreportasjen opp mot live-opptakene og bildene, slik at det ikke fremstår som at det er verre å formidle kopien – rekonstruksjonen – enn originalen; selve massakren.» Det vises også til at bildene er tilgjengelig på mediers nettsider. Slik VG ser det, «kan ikke PFU begrense behandlingen utelukkende til VG, med den begrunnelse at de kun har mottatt klage på vår publisering i avis og på nett. PFUs oppdrag er å forvalte presseetikk, ikke å forskyve omdømme mellom publikasjoner som har presentert samme publisistiske materiale.»

Tilsvar B:

Avisen skriver at reaksjonene mot VGs Utøya-bilder gjør inntrykk, og VG er ikke i tvil om at mange berørte opplever bildene som opprivende. Derfor, skriver avisen, har VG bestrebet seg på å fremføre «særdeles utfyllende argumentasjon som viser de avveininger vi har gjort i forhold til de publisistiske dilemmaer saken reiste.» Avisen finner det «lite formålstjenelig å diskutere klagerens påstander om brudd på mer enn et titalls paragrafer i Vær Varsom-plakaten» og mener: «denne saken dreier seg utelukkende om en avveining av paragraf 1.3s

bestemmelser om fri informasjonsformidling opp mot publiseringsreglene i §4.1 og §4.6.»
Tilsvaret inneholder samme argumentasjon som i tilsvaret til klager a, men med en noe annen rekkefølge/oppbygging.

VG kan ikke se at verken PFU eller andre relevante organer har reist kritikk mot denne typen dokumentasjon av etterforskning og rettsprosess i norske medier, og skriver: «Hva skulle beting at denne etablerte publisistiske tradisjon må fravikes akkurat i forhold til den mest groteske forbrytelse vi har stått overfor?»

Tilsvar C:

VG oppfatter klagen å dreie seg om «”gjerningsmannens totale eksponering på forsiden” og helt spesifikt om vår reportasje fra rekonstruksjonen på Utøya publisert 14. august.» VG viser deretter bilder av tre førstesider; to fra Aftenposten fra året 1945, som blant annet viser Quisling foran en massegrav på Trandum. Det siste bildet er VGs førsteside 14. august 2011. Slik VG ser det, kan ikke PFU mene at VGs førsteside er brudd på god presseskikk uten å implisitt mene at også Aftenpostens forsider etter krigen er et brudd på god presseskikk. Og skulle PFU komme frem til det, mener VG det ville være et vedtak av historiske dimensjoner.

Når det gjelder artikkelen om rekonstruksjonen, skriver VG det samme som i tilsvar til a og b. Klagens anførsler om bildebruken av Breivik på VGs forsider, finner VG noe uspesifikt formulert. Slik VG ser det, er det forskjell på VG og Dagbladet i så måte. Det vises til at VGs førstesider og oppslag etter 22. juli har handlet om helter, ofre, sorgmarkeringer, folkets reaksjoner og fortellinger, statsministerens opplevelse og høyrepopulistisk fremmarsj i Europa – mer enn Behring Breivik. VG opplyser at avisen har vært svært forsiktig med å trykke bilder av Breivik på forsiden, og viser til at man må helt frem til 10. august før terroristen ble et oppslagspoeng (bortsett fra 23. og 24. juli).

VG skriver: «[I] løpet av de 54 avisdagene klagen omfatter har VG hatt bilde av Breivik 17 ganger. Flesteparten av disse bildene er små - til dels langt under en spalte. Siktedes fotoshoppede propagandabilder er trykket på VGs forside en gang – søndag 24. juli. [...] Den samme kritiske holdning har vi inntatt når det gjelder formidling av siktedes synspunkter. Vi har knapt sitert fra det såkalte manifestet etter 25. juli, og bestrebet oss på at det vi har

presentert fra hans forklaringer er blitt kommentert og satt i kritisk sammenheng. Vi tar sterk avstand fra klagers beskrivelse av VG som ”nyttige idioter” ” for gjerningsmannens selveksponeringsprosjekt”. [...] Når det gjelder rekonstruksjonsbildene fremstår de som påpekt ovenfor som det helt motsatte av positiv selveksponering for gjerningsmannen, der han ledes rundt på øya som en båndhund. Fratatt sin frihet, sine våpen og patetiske uniformer.» Ifølge VG er også bildene som er brukt av Breivik, nøytrale, ikke-triumferende portretter tatt etter arrestasjonen.

VG har stor forståelse for at de som er direkte berørt av terrorhandlingene, føler massiviteten i mediedekningen belastende. Avisen skriver at den har dette i mente, men at avisen må veie dette hensynet opp mot det som er «vår profesjon: Å rapportere fortløpende og grundig om store, aktuelle hendelser.» VG viser til PFUs uttalelse i sak nr. 149/06 om at pressen ikke kan gi pårørende noen vetorett over hva som skal publiseres, da dette vil gi helt uakseptable konsekvenser for ytringsfriheten.

Videre peker VG på at avisens distribusjonsform, som er løssalg, ikke kan gi VG andre redigeringsmessige krav og etiske vurderinger, enn andre. For eksempel, skriver VG, at bildematerialet er ok, men ikke burde vært publisert på forsiden. Slik VG ser det, er «[dette] ikke noe PFU kan gå inn i. Det er redaktørens soleklare rett å redigere avisen, og bestemme hva som skal presenteres på førstesiden. [...]Det strider mot journalistikkens naturlover å gjemme bort den viktigste nyhetssaken – den saken som inneholder informasjonen alle er opptatt av å få innsyn i der og da.»

VG mener at publiseringene er legitime i forhold til pressens samfunnsoppdrag, og at man også har presentert rekonstruksjonssaken avdempet og gjennomtenkt for å balansere viktige hensyn. Slik VG ser det, gjelder også dette når det kommer til eksponeringen av Breivik på førstesidene, både med hensyn til omfang, journalistisk relevans, størrelse og motiv for bildene.

Klager A mener mye av VGs argumentasjon ikke er relevant. Det presiseres at klagen kun gjelder det klager kaller den særdeles, og helt uvanlig støtende billedbruken. Klager presiserer: «Det gjelder i noen grad vektning av bilder og tekst, der billedbruken er helt overveldende i forhold til teksten [...] Den gjelder i særlig grad det svære bildet på side 12-13

(så stort at en side ikke var nok), med ABB i ”skytepositur.”Landet rundt sitter hundrevis av pårørende og overlevende etter masse mordet, følger med i mediene og prøver å komme over og bearbeide sine sorger og traumer. For mange er det svært vanskelig, og vil ta lang tid. Det er mulig at VG, som de selv hevder, nøye vurderte virkemiddel- og billedbruk i forbindelse med reportasjen. Men resultatet av vurderingen imponerer ikke. Blant de flere hundre som overlevde Utøya, og som sliter med ettervirkningene, var det noen som faktisk så rett inn i Breiviks geværmunning. Hvordan opplever de å få gjentatt opplevelsen på et to siders bilde i (det som i alle fall for kort til siden var) landets største avis? Har VGs redaksjon i det hele tatt vurdert det? Hvilken ”dokumentasjons- og informasjonsverdi” hadde blitt svekket hvis VG hadde utvist alminnelig empati og unnlatt dette? [...] Av all mediedekning av terrorangrepet 22. juli har ingen reportasje i noe medier vært så omdiskutert og kritisert som denne. Jeg har diskutert den med mange; reaksjonene har vært helt entydige.»

Slik klager ser det, forsvarer VG publiseringen med: ”det kunne vært verre”, og klager skriver: «Jeg tar det for gitt at PFU ikke avviser en innklaget reportasje på bakgrunn av at ”den kunne vært verre.” PFU må etter min mening ta avstand fra VGs argument (side 17) om at ”I en sak som har vakt så stor oppmerksomhet og debatt som denne, vil det ikke være akseptabelt for PFU å begrense behandlingen utelukkende til VG ...” [...] Stopper politiet deg for fyllekjøring, er det neppe lurt å prøve å slippe unna med det at du kjenner andre som har kjørt i fylla uten å bli tatt. Alle overtramp kan jo gjøres verre. Og PFU kunne nedlegges, fordi utvalget, per definisjon, i så fall, ikke har noen funksjon.[...] Så var kanskje for eksempel TV 2 og NRK verre? Det er godt mulig at en rolig gjennomgang i ettertid vil vise det. Og igjen: Et overtramp unnskyldes ikke av at andre muligens kan ha begått større overtramp. Med dette overlater jeg den videre vurderingen av dette grove overtrampet (min og de fleste andres mening) eller ”fremragende journalistiske håndverket” (VG-redaktørens mening) til Pressens Faglige Utvalg.»

Klager B etterlyser VGs svar til klager når det gjaldt VG-journalisters selvskrut på Twitter. Videre mener også klager b av deler av tilsvaret oppleves lite relevant. Klager ønsker å få frem at de ikke finner noe kritikkverdig ved mediedekningen 22. juli eller i dagene etterpå, og skriver: «Å publisere bilder av pårørende eller overlevende samme dag, eller dagene etterpå, vil ha stor nyhetsverdi. [...] I disse dagene var informasjonsbehovet stort, og gikk foran alt annet. Her ønsker vi ikke å kritisere pressen. Store deler av Norge var i unntakstilstand, og alt

vi gjorde, gjorde vi i beste mening. Alle bildene som ble publisert fra redningsaksjonene og timene etter massakren hadde enormt stor nyhetsverdi.»

Slik klager ser det, er det også forskjell på naturkatastrofer og ulykker og en massakre: «Ved en massakre [...] er det et eller flere mennesker som planlegger å henrette andre mennesker, for å få frem et poeng. Massakren drives frem av et eller flere mennesker, som når som helst kan stoppe det de gjør. De har all kontrollen, og bestemmer hvem som skal dø, og hvem de skåner. En slik type forbrytelse er et grusomt overgrep, som er resultatet av noens overveldende hat mot tilfeldige, eller valgte ofre. I tilfellet naturkatastrofer, eller maskinell/menneskelig svikt, vil det ikke være en ondskapsfull gjerningsmann som står bak. Pressen vil da kunne opptre på en annen måte, enn dersom det finnes en gjerningsmann. Bak slike ulykker ligger det ikke noe politisk, rasistisk eller umenneskelig hat-budskap.»

Klager mener også at rekonstruksjonsbildene fra Utøya skiller seg fra andre rekonstruksjonsbilder VG viser frem i tilsvaret, og skriver: «Etter å ha bladd igjennom deres vedlegg, sitter vi fortsatt igjen med spørsmålet om når vi har sett noe slikt tidligere. Så vidt vi kan se, har ingen morder blitt fremstilt slik før. Dersom dere nå tenker at det har vært bilder av mordere, under rekonstruksjoner som har illustrert hvordan de har handlet, har dere rett. Men dersom dere mener det er store likheter der, tar dere derimot feil. Alt handler om måten man velger å fremstille vedkommende.»

Videre mener klager at VG skylder på andre for å fremstå bedre selv. Slik klager ser det, har NRKs dokumentar med de faktiske bildene fra 22. juli «en enorm verdi (ikke minst historisk) dersom de fremstilles riktig og etisk nok. Vi minner om at denne dokumentaren ble produsert i dagene etter 22/07, og at den hadde sin første sending meget kort tid etterpå, da informasjonsbehovet fremdeles var enormt.»[...] Selvfølgelig gjør dette vondt å se på. Selvfølgelig blir man kvalm, sint, fylt av sorg, forbannet, og overveldet på samme tid. Likevel var det dette som skjedde 22/07. [...] Historisk sett vil bilder som dette, ha en enorm verdi senere. Ikke bare i forhold til hvordan vi skal fortelle andre generasjoner om hva som har skjedd, men også når vi må minne oss selv på hva som faktisk skjedde på Utøya 22/07/11. En rekonstruksjon av dette, blir som ordet sier; å rekonstruere hva som skjedde. I en slik situasjon blir gjerningsmannen enten instruert, eller han instruerer seg selv, til å vise hvordan han handlet den 22/07».

Når det gjelder selve bildebruken, skriver klager: «La oss først nevne at det er vondt for alle involverte å vite at gjerningsmannen skal tilbake til Utøya. Man skal være ganske kald for ikke å merke gysninger nedover ryggen. I utgangspunktet ville det vært en seier om AUFerne fikk tilbake øya først, men det vet vi alle at ikke er mulig, grunnet etterforskningen. Alle vet at gjerningsmannen på et eller annet tidspunkt skal tilbake dit hvor han henrettet alle disse umistelige menneskene. Men at det skulle blitt fremstilt på en slik måte, kom nok som et slag i ansiktet for de fleste. Det finnes mange måter å avbilde gjerningsmannen på, mens han er ute på Øya. Dersom man er bevisst god presseetikk, kan man ta bilder av situasjonen, uten å gå på kant med hva som er etisk korrekt. Det å se en mann i rød genser som går oppover en bakke, er irriterende, men tålelig. Det å derimot vise han mens han sikter (rekonstruerer en henrettelse), er i beste fall umoralsk.»

Klagerne mener VGs ladegrep-bilde er publisert på en slik måte gjerningsmannen ønsker å fremstå, som farlig: «Måten han er sikret på; med en sele og bånd, indikerer også at han er farlig. [...] I forbifarten er Hannibal Lechters munnkurv den beste sammenligningen, i forhold til hvordan man sikrer et farlig menneske. Når gjerningsmannen får muligheten, kommer han sikkert til å takke dere for denne publiseringen. Gjerningsmannen har selv produsert bilder/video av seg selv, hvor han i meget stor grad styrer hvordan han blir fremstilt. Hans måte å sikte på, er vist i hans egne bilder. [...] Ingen har et behov for å se gjerningsmannens ansiktsuttrykk eller hvordan han siktet. [...] Gjerningsmannen har brukt/misbrukt preparater som gjør han i stand til å ikke føle medfølelse for andre mennesker. Så lenge han utstråler glede og engasjement over å få fortelle om massakren, og poserer for kamera, agerer han på en måte som er i tråd med hva han ønsker å fremstå som, ikke hva han faktisk er. [...]»

Klager kan ikke se hvilken nyhetsverdi bildet har, og skriver «Dersom dere publiserer et oversiktsbilde der man kan gjenkjenne gjerningsmannen, under rekonstruksjonen på Utøya, vil det være tilstrekkelig dokumentasjon på at rekonstruksjonen faktisk har funnet sted. [...] Det finnes ingen som betviler at han kan sikte og skyte. [...] 69 umistelig mennesker ble henrettet på Utøya den dagen. [...]. Ingen ville betvilt at gjerningsmannen var tilbake på Utøya, selv om de bare hadde sett ryggen hans på vei opp en bakke. Dette handler dessuten ikke kun om hva dere presenterer deres lesere (og potensielle lesere), men også om å respektere AUF og politiets ønske i forbindelse med omtaler i forhold til Utøya. AUF ønsker

respekt og verdighet for overlevende, pårørende og etterlatte, og politiet ønsker at pressen respekterer etterforskningsarbeidet uten å forstyrre. Denne publiseringen ivaretar ingen av delene. »

Til slutt skriver klager at publiseringen skjedde så kort tid etter selve hendelsen: «[S]kal barn og ungdom, som forsøker å få noe avstand til selve hendelsen, som går på butikken for å kjøpe lørdagsgodt, måtte se gjerningsmannen smurt utover forsiden mens han sikter i retning kamera? [...] Må virkelig de etterlatte få servert et bilde av gjerningsmannen som sikter mot stedet hvor deres kjære ble henrettet? [...] Knappt en uke etterpå skulle etterlatte, overlevende og pårørende reise til Utøya. Dette visste VG. Var det virkelig nødvendig å vise dette bildet?»

Klager C presiserer at det ikke bestrides at pressen skal ha full adgang til å dekke 22. julisaken og heller ikke det faktum at pressen har en viktig funksjon når det gjelder å etterkomme offentlighetens informasjonsbehov – også når det gjelder søkelyset på Breiviks motiver og bakgrunn. Det klager ønsker PFU skal ta stilling til, er om VGs rekonstruksjon og den totale eksponering av gjerningsmannen på forsiden siden 22. juli, er et brudd på Vær Varsom-plakatens punkt 4.6. Klager mener VG ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til ofre og pårørende, og skriver: «Det bestrides ikke at det kan ha allmennhetens interesse å publisere bilder av Breivik, men at dette burde vært minimalisert for å skåne en allerede traumatisert gruppe fornærmede og etterlatte.»

Videre opplyser klager at det kun reageres mot Dagbladet og VG fordi: «Dette [...] er de to største riksdekkende avisene som har forsider som synes best i det offentlige rommet, og som således har blitt opplevd som mest belastende.»

Når det gjelder rekonstruksjonsbildene, skriver klager: «Rekonstruksjonen er dokumentert av politiet selv, gjennom deres egen filming, og vil være en del av sakens dokumenter som vil bli fremlagt for retten. Jeg kan ikke se at VGs bilder har noen egen dokumentasjonsverdi, som skal kunne si noe om gjerningsmannens tilregnelighet eller motiver for øvrig, ut over politiets egne beviser i saken.»

Når det gjelder behovet for å dokumentere politiets etterforskning, er klager enig i at pressen her har en viktig rolle, men retter spørsmål om publiseringen er tilstrekkelig begrunnet ut fra

pressens samfunnsoppdrag. Slik klager ser det, hadde VG mulighet til å publisere saken uten bilder av gjerningsmannen. Det vises også til at det under hovedforhandlingene vil bli lagt frem bilder fra rekonstruksjonen, og at pressen med dette vil gis fullt innsyn i hvordan etterforskningen har blitt gjennomført.

Slik klager ser det, er det heller ikke berettiget å sammenlikne bildene med dokumentasjonsbehovet etter Beslan eller på Balkan, fordi i denne saken vil politiets rapporter og videoopptak fra rekonstruksjonen bli sentrale bevismiddel i saken - og saken vil gå for åpne dører.

Det anføres også at bildene ble publisert kun kort tid etter at drapene skjedde, og klager viser til en kronikk i Dagsavisen 26.september, skrevet av Asle Hoffart, som er professor i psykologi ved UiO. Hoffart skriver at i den første tiden etter terroren er det best at mediene presenterer bilder av Breivik på en måte som gir de overlevende og etterlatte et reelt valg, om de vil se dem eller ikke. Dette fordi det må skje i det tempo, og på den måten, som passer den enkelte best (se vedlegg).

Tilsvar A. VG mener PFU ikke kan trekke noe etisk grensesnitt mellom bilde og tekst, da dette er redaktørens soleklare rett å bestemme, og skriver: «Hvor går grensen der forholdet bilde/tekst går fra spekulativ og aggressiv til akseptabel? I hvilket format slutter et bilde kontra omsluttende tekst å være støtende og offensivt? Kan dette fastsettes i centimeter og prosent?»

VG mener klager har misforstått hensikten med vedlagt dokumentasjon, og skriver at poenget har vært å vise at det er en lang og bred tradisjon for å publisere bilder som representerer en sterk belastning for nærmeste berørte. Slik VG ser det, er det viktig ikke å vekte belastningen for de berørte i denne saken tyngre enn påkjenningen for pårørende og overlevende etter andre store tragedier. VG mener det ikke kan etableres en egen presseetisk standard for terrordekning.

Nok en gang, skriver VG: «Vi mener fremdeles at det er maktpåliggende at organet som forvalter norsk presseetikk vurderer en så ekstremt massiv mediedekning – av en så ekstremt

massiv katastrofe – i sammenheng. Ikke som enkeltsaker. Etter hva jeg forstår har også PFU kommet til samme konklusjon, og forbereder enn prinsipputtalelse i kjølvannet av terrordekningen».

Tilsvar B. VG mener det ligger utenfor PFUs mandat å behandle klager mot journalisters twittermeldinger. Derimot er VG enig med klager i at det var «lite skjønnsomt» å omtale saken på denne måten på Twitter, men avisen kan ikke se at dette skulle være et brudd på god presseskikk. VG mener at klager b også misforstår når de mener dokumentasjon er irrelevant: «Vi trekker frem bildebruk og vinklinger fra store katastrofer, for å vise at det er tradisjon både i norske og utenlandske medier for å publisere materiale som kan representerer en tilleggsbelastning for pårørende og overlevende. Dokumentasjonen fra skytemassakrene i USA og Finland er det nærmeste vi kommer en parallell til massedrapet på Utøya.»

VG finner grunn til å lytte ekstra nøye til klagers opplevelse av dekningen, men skriver: «[V]i vil advare mot at berørte fra Utøya skal ha et annet presseetisk vern enn ofre, pårørende og overlevende fra andre store tragiske hendelser». VG mener at Utøya-saken ikke krever andre presseetiske regler enn andre katastrofer der bilder/omtale kan legge stein til byrden for berørte. Vider finner VG det ulogisk at en tradisjon for å publisere bilder av gjerningsmenn og rekonstruksjoner skal brytes ved den største kriminelle handling i Norge i fredstid.

Til slutt skriver VG at avisen er uenig med klager i at rekonstruksjonen er «”en regissert situasjon”», og skriver: «Det dreier seg om et konkret og omfattende etterforskningskritt- en høys reell nyhetshendelse.»

Tilsvar C. VG mener avisen ikke kan felles av PFU fordi forsidene synes best i det offentlige rommet. Slik VG ser der, er det ikke PFUs mandat å formulere en egen etikk basert på distribusjonsform: «Pressens etiske regelverk er allmenngyldig. Det har ingen betydning om avisen er levert i postkassen eller kjøpt på butikken i forhold til Vær Varsom-plakatens bestemmelser.»

Når det gjelder rekonstruksjonen, fastholder VG at politi og presse har ulike roller i en slik sak, og at det ville vært i strid med samfunnsoppdraget å sitte stille til politiet velger å presentere sin etterforskning og sine konklusjoner på sine premisser. VG viser også til at

politiet er ekstremt utsatt for kritikk i denne saken.

VG skriver videre at medias rolle er å dokumentere fortløpende det som er av offentlig interesse. Slik VG forstår det, er klager enig i at rekonstruksjonen er av offentlig interesse. Avisen skriver: «For VG er bildene helt sentrale i denne dokumentasjonen. Det ville være underlig og direkte kunstig å bruke arkivbilder for å illustrere en virkelig, konkret nyhetshendelse».

Videre mener VG at det er umulig å forutsi hvordan bilder av gjerningsmannen virker på pårørende og overlevende. Det vises til flere ulike eksperter/fagmiljøer som har uttalt seg, men felles for dem alle er at ingen sitter med fasit. Avisen ser at overlevende og pårørende reagerer forskjellig, og at traumehukommelse ikke er noen eksakt vitenskap. VG skriver at avhengig av sårbarhetsnivå, kan ethvert bilde av Breivik utløse traumeminner. VG spør: «Hvor går grensa? Og hvem skal definere denne grensa?» [...] «Hvor mye større belastning er bildet i skytestilling kontra bildet av en masseorder i politibilen? Det sier seg selv at det er umulig å definere en pressetisk grense for hva som er akseptabel provokasjon av de berørtes høyst individuelle sårbarhet.»

Slik VG leser den vedlagte artikkelen, så har VG gjort som den omtalte professoren mener media må gjøre: å gi de overlevende og pårørende et reelt valg om de vil se dem eller ikke. VG viser til at Breivik utgjør kun 3x1 cm av førstesideflaten, og at han også står med ryggen til. Det vises også til at det mest dramatiske bildet er plassert bakerst i bildeserien inne i avisen. Slik VG ser det, signaliserer også tittelen hva det handler om, og gjør at de som ikke orker, kan la være å kjøpe avisa den dagen.

Til slutt minner VG om redaktøransvaret, at det er redaktøren som bestemmer hvor og hvordan bilder publiseres i mediene. Slik sett mener VG at den etiske vurdering må avgrenses til bildets innhold.

PRESSENS FAGLIGE UTVALG UTTALER:

Tre ulike klagere (A,B,C) har klaget inn Verdens Gang (VG) for avisens bildebruk søndag 14. august 2011 i forbindelse med rekonstruksjonen politiet hadde med massedrapssiktede Anders

Behring Breivik på Utøya. Alle de tre klagerne reagerer spesielt på bildet hvor Breivik simulerer ladegrep. Klage A gjelder bare papir, klage B gjelder både papir og nett, og klage C gjelder i tillegg til artikkelen 14. august, også VGs totale eksponering av Breivik på forsiden fra 23. juli og frem til innsendt klage 14. september.

Klager A er en vanlig leser, som mener bildebruken er «aggressiv», «offensiv» og «særdeles støtende og spekulativ». Det anføres brudd på Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, saklighet og omtanke, punkt 4.6, hensynet til ofre og pårørende, punkt 4.8, at en del av ofrene var barn, og punkt 4.12, aktsomhet i bildebruk.

Klager B er overlevende og pårørende fra Utøya, som opplever bildene av drapsmannen som et overgrep, spesielt ladegrep-bildet, som kalles ”en mental voldtekt” hvor berørte eksponeres for marerittet på nytt. Klager mener VG ikke har tatt hensyn til at mange av de berørte var barn og unge. Det anføres blant annet at VG burde varslet AUF på forhånd. Videre hevder klager at bildene ikke har nyhetsverdi, og at avisen kunne brukt alternative bilder. Ifølge klager er bildene sensasjonspregede, og VGs motiv rent økonomisk. Det vises til VGs bruk av «eksklusivt», «se flere bilder», samt enkelte VG-journalisters ”selvskryt” på twitter i forbindelse med publiseringen. Klager mener avisen har brutt en rekke punkter i Vær Varsom-plakaten.

Klager C er advokat på vegne av etterlatte som først og fremst reagerer på den totale eksponeringen av Breivik i offentligheten. Klagen gjelder spesielt artikkelen fra 14. august, men også det totale antallet VG-forsider med bilde av ham. Ifølge klager har dette vært umulig å unngå i det offentlige rom, og gjort det vanskelig å bevege seg utenfor døra. Slik klager ser det, kunne VG latt være å trykke bilder av massedrapsmannen på forsiden. Det vises også til at rekonstruksjonen skjedde kort tid etter hendelsen. Slik klager ser det, har VG feilvurdert hensynet til berørte versus hensynet til allmenn interesse.

Verdens Gang avviser alle de tre klagen, og hevder tvert imot at avisen, gjennom fremragende journalistisk håndverk, har klart å dokumentere en historisk rekonstruksjon. VG har forståelse for at bildene oppleves belastende, men skriver at pressen også har andre hensyn å ta. Avisen viser til sakens alvor, omfang og spesielle karakter og pressens informasjonsansvar og offentlighetsprinsipp. Slik VG ser det, er det lang og bred tradisjon i

norsk og utenlandsk presse for å vise bilder som kan utgjøre en ekstra belastning for berørte. VG mener at pårørende i denne saken ikke kan behandles annerledes enn andre pårørende. Videre vises det også til en lang tradisjon for å vise rekonstruksjonsbilder og bilder av gjerningsmenn. Slik VG ser det, er det spesielt om man ikke skulle gjøre dette i den viktigste saken siden krigen. VG mener bildene dokumenterer et helt sentralt etterforskningskritt, og anfører at politi og presse har ulike roller. Videre mener VG at ladegrep-bildet er nødvendig, fordi det er med på å fastslå at det offentligheten har fått vite fra avhørene, er korrekt informasjon; gjerningsmannen legger alle kort på bordet, og samarbeider med politiet - uten anger.

VG mener avisen har utvist nøktern, og ikke spekulativ, bildebruk ved å plassere det mest dramatiske bildet langt bak i avisen, og ha en forside hvor Breivik utgjør en svært liten del og står med ryggen til. Videre vises det til 17 forsider med Breivik-bilder av totalt 54 mulige. Ifølge VG har avisen vært svært forsiktig med å trykke bilder av ham på forsiden. Det påpekes at det stort sett har vært små, nøytrale, ikke-triumferende portretter som er tatt etter arrestasjonen. Slik VG ser det, kan ikke distribusjonsformen løsslag stille VG i et annet presseetisk lys enn andre medier. Det strider også mot pressens praksis å gjemme bort den viktigste nyhetssaken.

Pressens Faglige Utvalg finner grunn til å minne om pressens informasjonsfrihet - en frihet som utgjør en av hjørnesteinene i vårt demokrati. Friheten og retten til å innhente, formidle og motta informasjon er avgjørende for at publikum skal få kunnskap om det som skjer. Dette er pressens informasjonsansvar. Men innenfor dette ansvaret ligger også en plikt til å følge de presseetiske normene i Vær Varsom-plakaten. I det påklagede tilfellet mener utvalget at avveiningen står mellom hensynet til publikums informasjonsbehov/den allmenne interesse og hensynet til direkte berørte. Utvalget viser generelt til Vær Varsom-plakatens punkt 4.6: «Ta hensyn til hvordan omtale av ulykker og kriminalsaker kan virke på ofre og pårørende. Identifiser ikke omkomne eller savnede personer uten at de nærmeste pårørende er underrettet. Vis hensyn overfor mennesker i sorg eller ubalanse.» Videre minner utvalget om at dette hensynet også gjelder for bildebruk, og viser til punkt 4.12: «For bruk av bilder gjelder de samme aktsomhetskrav som for skriftlig og muntlig fremstilling.»

Slik utvalget ser det, var VG i sin fulle rett til å omtale rekonstruksjonen. Dette er etterforskingsskritt av offentlig betydning. At politiet ikke ønsket oppmerksomhet rundt hendelsen, kan ikke være avgjørende. Det er ikke opp til politiet å bestemme hva offentligheten skal få kjennskap til. Videre konstaterer utvalget at bilder fra en slik hendelse er en viktig del av dokumentasjonen, og utvalget mener det ville være feil å holde bildene vekk fra offentligheten - selv om de for noen oppleves belastende. Spørsmålet blir hvilke bilder man tar i bruk og hvordan de presenteres. Utvalget viser til punkt 4.1: «Legg vekt på saklighet og omtanke i innhold og presentasjon».

Ut fra det foreliggende materialet mener utvalget at VG har foretatt de nødvendige presseetiske vurderinger, som igjen danner grunnlag for å fatte en beslutning. Utvalget registrerer at også VG mener at ladegrep-bildet er det mest opprivende bildet, og at den ut fra hensynet til pårørende har plassert dette bildet inne i avisen. Videre ser utvalget at bildet av Breivik utgjør en liten del av forsidebildet, situasjonen er mer avdempet, ikke så dramatisk og Breivik står med ryggen til. Det går også klart frem av forsiden at avisen inneholder mange bilder fra denne rekonstruksjonen. Slik utvalget ser det, fungerer dette som en advarsel til publikum. Selv om utvalget mener VG med fordel kunne unngått vignetten ”eksklusivt” på forsiden, finner utvalget at forsiden er innenfor det presseetisk akseptable, slik det er formulert i Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, om å vise omtanke i presentasjonen.

Når det gjelder selve ladegrep-bildet, har utvalget stor forståelse for at dette kan oppleves svært belastende for berørte. Slik utvalget ser det, veier hensynet til berørte ekstra tungt i denne saken. Ikke bare på grunn av omfanget av hendelsen, men også fordi rekonstruksjonen fant sted kun kort tid etter hendelsene – og uten forhåndsannonsering. Dette er momenter som tilsier at pressen bør trå ekstra varsomt. Utvalget minner om at presseetikken er ment å hjelpe redaksjonene med å unngå å påføre enkeltmennesker unødig rammende og skadelig publisitet. Dette gjelder også for bildebruk.

Utvalget mener at det påklagede ladegrep-bildet må være akseptabelt ut fra et berettiget informasjonsbehov. Slik utvalget ser det, har bildet en betydelig informasjonsverdi. Pressens bilder har en annen funksjon enn politiets, både for debatten her og nå – og for ettertiden som historisk dokumentasjon. Når det gjelder alvorlighetsgrad, overgår bombeeksplosjonen i Oslo og massedrapene på Utøya alle nasjonale saker som tidligere har vært omtalt i norske medier i

fredstid. Derfor finner utvalget at bildet er en viktig del av den offentlige samtalen i forkant av rettssaken, og at dette hensynet må veie tyngst. Utvalget legger også vekt på at bildet var plassert inne i avisen.

Utvalget kan heller ikke se at den gjentatte bruken av den siktede på VGs forsider skulle innebære noe presseetisk brudd. Videre finner utvalget at det heller ikke foreligger noe brudd på de andre punktene i Vær Varsom-plakaten det er vist til i klage A og B. Når det gjelder klage Bs anførsel om enkelte VG-journalisters publisering på Twitter, er dette etter utvalgets oppfatning å anse som private ytringer som ligger utenfor utvalgets arbeidsområde. Utvalget registrerer for øvrig at avisen selv har beklaget disse ytringene.

Verdens Gang har ikke brutt god presseskikk.

De spørsmål klagen tar opp utgjør bare en del av de mange presseetiske problemstillinger i terrorsaken. Pressens Faglige Utvalg vil vurdere om man på et senere tidspunkt skal uttale seg om saken på et generelt grunnlag. Utvalget ber om at dette opplyses ved omtale av saken.

Oslo, 15. desember 2011

Hilde Haugsgjerd,
Håkon Borud, Øyvind Brigg, Line Noer Borrevik,
Georg Apenes, Camilla Serck-Hanssen, Reidun Førde

9.4 Vedlegg D: PFU-SAK NR. 185/11

Klager: Anonymisert

Publikasjon: VG

Publiseringsdato: 28.07.2011

Stoffområde: Terror

Genre: Nyhetsartikkel

Søkerstikkord: Bildebruk

Registrert: 02.08.2011

Behandlet i sekr.: 02.08.2011

Sekr. Innstilling: Forenklet; ikke brudd på god presseskikk

Behandles i PFU: 27.09.2011

Ferdigbehandlet: 27.09.2011

Behandlingstid: 55 dager

PFU-konklusjon: Ikke brudd på god presseskikk

Sammendrag:

Verdens gang hadde torsdag 28. juli 2011 et forsidebilde som viste en kvinne som var skadd i forbindelse med bombeeksplosjonen i Oslo 22. juli. Bildet viste kvinnen med en pinne stikkende ut av hodet. Et like stort bilde viste den samme kvinnen, smilende, med en bandasje rundt hodet. Tittelen var: "Line (59) om sitt utrolige bombedrama: "Med meg går det fint"."

Klagen:

Klageren, en vanlig leser, skriver:

"Jeg har skjønt på VG at de med forsiden ønsket å vise en glad historie i en tragisk tid. Det er i og for seg greit at de ønsker å ha en slik vinkel, vi trenger det! Mitt spørsmål/klage er om VG i dette tilfellet har gått for langt hva gjelder bildebruk på forsiden i sin iver etter å selge aviser. Etter mitt skjønn kunne historien blitt fortalt uten det groteske/makabre vildet av den aktuelle personen som har en stor treflis sittende fast i hodet og blod rennende nedover

ansiktet. Det er sterke bilder” Vi har blitt advart mot sterke bilder i andre medier uten at bildene som da har blitt vist har vært i nærheten av så groteske/makabre. Det VG umulig kan ha tenkt på med denne forsiden er at denne står sentralt plasser ti salgsstativer rundt om i alle landets kipsker og butikker – og i hodehøyde til små barn”” Barn leser ikke teksten som står på siden. Barn ser bildene, de ser ikke sammenhengen med at dette skal være en gladsak! Har ikke barn en rett til å bli skjermet fra slike bilder spesielt med tanke på hva som har skjedd den siste tiden? VG har i sin tid selv skrevet om saker der de ønsker å fjerne godteri etc fra et barns synsvinkel fordi det ikke er bra for barn å bli utsatt for dette. Det er fint Men da bør de ha en konsekvent lunje når det gjelder barn og hva de bør utsettes for – ikke bare når det gjelder alle andre og ikke VG selv.

Selv om dette bildet er på forsiden til VG kun én dag, så sitter bildet klistret fast i et barns minne! Det tar tid å bearbeide! Har ikke VG et ansvar for å skåne barn for slike opplevelser? VG trenger ikke frosterke det som allerede har påvirket våre skjøre barn. Må vi belaste barna med enda mer grusomheter? Det mest frustrerende er at man i dette tilfellet ikke har noen mulighet til å skjerme barn fra denne forsiden siden avisen står over alt man ferdes. Eneste mulighet er å være hjemme, men man vet ikke hva som preger forsiden før man er ute.

Et annet poeng oppe i det hele er at fremtredende talsmenn har vært ute og sagt at man skal skåne barn fra de verste bildene fra de tragiske hendelsene. Man skal prate med barna om det og la de komme seg gjennom dette, men ikke utsette dem for unødvendige skrekkbilder”.

FORENKELT SAKSBEHANDLING:

Sekretariatet har underrettet partene om at saken vil bli oversendt PFU med forslag om forenklet saksbehandling, i tråd med følgende innstilling:

”Den siste tids hendelser har over flere dager ført til uvanlig sterke beretninger i ord og bilder i norske medier. I en slik informasjonsstrøm er det ekstra utfordrende å gjøre gode presseetiske vurderinger i redaksjonene. Men det betyr selvsagt ikke at mediebrukerne skal tåle etiske overtramp.

Pressens Faglige Utvalg sier seg enig med klageren i at bildebruken det her klages over, er meget sterkt, selv om kontrastene på forsiden viser at det tross alt gikk bra med denne kveinnen. Klagers argumenter om hvordan barn oppfatter denne type oppslag, er også høyst legitime. Utvalget kan imidlertid ikke se at det ligger føringer i Vær Varsom-plakaten som tilsier at avisen burde lage forsiden barnevennlige, gitt plasseringen på utsalgsstedene. Utvalget mener den påklagede bildebruken må være innenfor det presseetisk akseptable.

Utvalget konkluderer med at Verdens Gang ikke har brutt god presseskikk.

VEDTAK:

Pressens Faglige Utvalg slutter seg til sekretariatets innstilling.

9.5 Vedlegg E: PFU-SAK NR. 197/11

Klager: Anonymisert

Publikasjon: Verdens Gang (papir og nett)

Publiseringsdato: 17.08.2011

Stoffområde: Terror

Genre: Nyhtesreprotasje

Søkerstikkord: Saklighet, omtanke

Registrert: 17.08.2011

Behandlet i Sekr.: 22.08.2011; spørsmål om samtykke / informert om klagefristen

Sekr. Innstilling: Avvises

Behandles i PFU: 22.11.2011

Ferdigbehandlet: 22.11.2011

Behandlingstid: 95 dager

Klagegruppe: Privatperson

PFU-konklusjon: Avvises

Sammendrag:

Verdens Gang hadde onsdag 17. august 2011 et forsideoppsalg med stikkittel ”Karin (15) ringte hjem etter at Breivik sa han ville overgi seg” og titelen ”DREPT LIKE FØR HAN BLE TATT” og et sitat ”-Noen må åpenbart ha tatt gale beslutninger den siste halvtenen”- Bistandsadvokat Mette Yvonne Larsen.

På nett var tittelen: ”Karin Elena ble drept like før Breivik ble tatt”, og ingressen:

”15 år gamle Karin Elena Holst ringte foreldrene bare minutter før politiet ankom og pågrep Anders Behring Breivik”.

Brødteksten startet slik:

”Karin Elena Hoslt var blant de siste som døde på Utøya, skutt bakfra av Anders Behring Breivik. Hun var i telefonisk kontakt med sine foreldre få minutter før masseorderen ble pågrepet, men altså lenge etter at han ringte politiet og ville overgi seg første gang. Det opplyser John Erik Nygaard, bistandsadvokat for jentas foreldre”.

Videre:

”Det er altfor tidlig å komme med kritikk, både mot politiet eller AUF. Men det er to forhold som er interessant for mine klienter i den videre etterforsningen. På den enes siden: Hvordan håndterte lokalt politi saken, og ventet de på beredskapstroppen? På den andre siden: Hvordan håndterte AUFs ansvarlige situasjonen?

Les også: [Pårørende krever svar fra politiet](#)

Nygaard sier at Karin Elena Holsts foreldre ønsker at datterens siste telefonsamtale blir et tema når de senere skal i vitneavhør”.

Under mellomtittel ”Mareritt” sto det:

”-Noen må åpenbart ha tatt gale beslutninger den siste halvtimen, sier bistandsadvokat Mette Yvonne Larsen. Hun har hovedansvaret for om lag 30 klienter i terrorsaken, og sier at mange foreldre som mistet barna på Utøya hadde telefonisk kontakt med dem etter klokken 18.00”.

KLAGEN:

Klager et en privatperson. Han skriver:”En ting er å ha en diskusjon rundt hvorvidt politiet brutte for langt tid, en annen ting er å insinuere at hvis politiet hadde vært raskere så hadde en identifisert person (Karin Elena) vært i live [...]. Det som sender denne artikkelen over berget er identifiseringen og knyttingen av politiets tidsbruk til et offer”.

Klager mener Vær Varsom-plakatens punkt 4.1, saklighet og omtanke, og punkt 4.7, identifisering, er brutt.

Sekretariatet ba klageren innhente samtykke fra politimyndighet ettersom det er politiet som er den berørte part i saken.

VEDTAK:

Pressens Faglige Utvalg avviser klagen, idet det ikke foreligger samtykke fra direkte berørt part.

9.6 Vedlegg F: PFU-SAK NR. 186/11

Klager: Anonymisert

Publikasjon: Verdens Gang (nett)

Publiseringsdato: 27.07.2011

Stoffområde: Terror

Genre: Nyhetsartikkel

Søkerstikkord: Saklighet og omtanke

Registrert: 30.08.2011

Behandlet i Sekr.: 02.08.2011; bedt om samtykke

Sokr. innstilling: Avvises: manglende samtykke

Behandles i PFU: 20.10.2011

Ferdigbehandlet: 20.10.2011

Behandlingstid: 80 dager

Klagegruppe: Privatperson

PFU-konklusjon: Avvises

Sammendrag:

Verdens Gang hadde torsdag 28. juli 2011 en nettartikkel med tittelen "B-gjengen: Prislapp på Breiviks hode".

Ingress:

"Mens gjengmiljøet i Oslo har satt en prislapp på hodet til Anders Behring Breivik (32), gir innsatte på Ila uttrykk for at de vil ta ham – dersom de får muligheten".

Klagen:

Klageren er en vanlig leser. Hun har ikke begrunnet klagen, bortsett fra følgende: "VG lar kriminelle framsette drapstrusler gjennom nettavisa".

Sekretariatet anmodet klager om å innhente samtykke fra den siktede, eventuelt via hans advokat. På tross av puring har klager ikke respondert.

Vedtak:

Pressens Faglige Utvalg avviser klagen på formelt grunnlag, idet det ikke foreligger samtykke fra direkte berørt part.